

Forsvarets stabsskole

Våren 2009

Masteroppgave

**Forsvarets rolle ved sikkerhetspolitiske kriser i
nordområdene**

Oberstløytnant Tore Svendsen

Forord

Nordområdene er et område med mange spennende muligheter, men også et område som bærer i seg muligheter for konflikter. Som jagerflyger har jeg selv opplevd å avskjære, identifisere og skygge russiske fly på tokt langs norskekysten. Jeg har i tillegg arbeidet de siste fem årene ved Fellesoperativt Hovedkvarter, der både norsk og russisk aktivitet i nordområdene var en viktig del av arbeidsdagen. Jeg har derfor en betydelig egeninteresse av å få økt kunnskap om området.

Det siste halve året har vært en spennende reise. Det har vært betydelig grad av frihet under ansvar, og det har vært både lærerikt og utfordrende. Det å få lov til å gjennomføre et slikt studie anser jeg som et privilegium.

Jeg vil først og fremst få takke min veileder Rolf Tamnes, som med sin faglige tyngde og sin betydelige erfaring har loset meg trygt igjennom prosessen. Hans konkrete og konstruktive tilbakemeldinger har vært til uvurderlig hjelp.

Deretter vil jeg takke Magnus Petersson på IFS som har arrangert oppgaveseminarer for oss studenter i løpet av halvåret. I tillegg til god veiledning har det vært nyttig og lærerikt å gi innspill til medstudenters oppgaver.

Jeg vil også få takke Kristian Åtland og Anders Kjølberg ved FFI, for deres konstruktive kommentarer og innspill tidlig i prosessen.

Til slutt vil jeg få takke min kone Liz Mari som alltid er en kilde til inspirasjon og oppmuntring.

Tore Svendsen – Sandnes, 2009-05-25

Abstract

Title: The role of the Norwegian Armed Forces during a crisis of national security.

The High North is an area of great possibilities. However, the magnitude of natural resources combined with a number of unsolved issues in the region may lead to conflicts.

The aim of this Master's thesis is to analyze the role of the Norwegian Armed Forces during a potential crisis in the High North, and the prospect and significance of allied assistance.

The disagreement on various aspects of the Svalbard Treaty between Russia and Norway form the foundation of two fictitious conflict scenarios in this paper. The first scenario deals with the Norwegian management regime in the Fisheries Protection Zone, and the second with Norwegian jurisdiction on Svalbard. I have analyzed how military assets may contribute to crisis prevention and management, focusing on three functions: *presence, situational awareness, and signal effect*. I have also discussed to what degree allied help would be desirable and possible.

Despite the fact that the Norwegian Armed Forces is small, it can contribute considerably to effective crisis prevention and management with its highly capable and technologically advanced platforms, sensors and communication network. However, in parts of the High North, a number of military assets will experience some limitations. This may reduce the ability to contribute effectively to crises prevention and management.

Allied assistance was during the Cold War the cornerstone in the defence of Norway. With a changed geopolitical situation and a changed NATO the prospect of allied assistance seems to be reduced. However, there is an initiative within NATO for a standing defence force to underpin the collective defence of the alliance. Even though the smaller and more flexible Norwegian Armed Forces may be capable of reacting quickly to a crisis of national security, it may be argued that it is too small to withstand any major aggression long enough for allied assistance to arrive.

Keywords: The High North, crisis management, presence, situational awareness, signal effect, allied assistance,

1 Innledning	7
1.1 PROBLEMSTILLING	7
1.2 TOLKNING OG AVGRENSNING	8
1.3 TEORI, KILDER, FORSKNINGSTATUS OG METODE	10
1.4 DISPOSISJON.....	10
2 Hovedtrekkene i den sikkerhetspolitiske og militære utviklingen i nord	12
2.1 NORDOMRÅDENES BETYDNING I ET HISTORISK PERSPEKTIV	12
2.2 RUSSISK MILITÆRMAKT I NORD.....	12
2.3 GRENSELINJER TIL BESVÆR.....	13
2.4 ENERGIENS BETYDNING.....	13
2.5 SVALBARD.....	14
2.6 FISKERIENE VED SVALBARD.....	15
2.7 DELKONKLUSJON	16
3 Kriser	17
3.1 KRISERS OMFANG	17
3.2 KJENNETEGN VED EN KRISE	18
3.3 KRISENS RAMMEFAKTORER.....	18
3.4 FASER OG SENTRALE OPPGAVER VED SIKKERHETSPOLITISKE KRISER.....	19
3.5 KRISEHÅNDTERING I NORDOMRÅDENE.....	20
3.6 DELKONKLUSJON	21
4 Scenarier	22
4.1 SCENARIENES GRUNNLAG OG RELEVANS.....	22
4.2 GENERELL BESKRIVELSE	24
4.3 DELKONKLUSJON	26
5 Forsvarets operative kapasiteter	27
5.1 RAMMENE FOR BRUK AV MILITÆRMAKT VED EN SIKKERHETSPOLITISK KRISE.....	27
5.2 FORSVARETS OPERATIVE KAPASITETER	28
5.3 LUFTFORSVARETS OPERATIVE KAPASITETER	28
5.4 SJØFORSVARETS OPERATIVE KAPASITETER.....	33
5.5 DELKONKLUSJON	36
6 Tilstedeværelse	37
6.1 HVA ER TILSTEDEVÆRELSE?	37
6.2 FORSVARETS EVNE TIL TILSTEDEVÆRELSE I LØPET AV KRISENS FØRSTE TIMER	40
6.3 TILSTEDEVÆRELSE VIDERE I KRISEN	43
6.4 TILSTEDEVÆRELSE I FORHOLD TIL SCENARIENE	44
6.5 DELKONKLUSJON	45
7 Situasjonsoversikt	47
7.1 FORSVARETS OPERATIVE KAPASITETERS EVNE	47
7.2 SITUASJONSOVERSIKT I FORHOLD TIL SCENARIENE	53
7.3 DELKONKLUSJON	54
8 Signaleffekt	56

8.1 SIGNALEFFEKT I FREDSTID.....	56
8.2 SIGNALEFFEKT I KRISEHÅNTERING.....	57
8.3 DE ULIKE OPERATIVE KAPASITETENES MULIGE SIGNALEFFEKT.....	58
8.4 SIGNALEFFEKT I FORHOLD TIL SCENARIENE.....	60
8.5 DELKONKLUSJON.....	62
9 Utsiktene til alliert hjelp.....	63
9.1 ALLIERT TRENING, ØVING OG FORHÅNDSLAGRING.....	64
9.2 ARTIKKEL 5.....	66
9.3 TERSKEL.....	68
9.4 TO STRATEGIER.....	69
9.5 ALLIERT STØTTE I FORHOLD TIL SCENARIENE.....	70
9.6 DELKONKLUSJON.....	71
10 Konklusjon.....	73
Vedlegg - Litteratur og kilder.....	76

1 Innledning

Etter den kalde krigens slutt gikk Norge og nordområdene fra å være et område av betydelig geopolitisk interesse til å få en mer perifer posisjon. Flere forhold tyder imidlertid på at nordområdene igjen kan bli viktigere i et geopolitisk perspektiv. For det første vil issmeltingen gjøre Arktis mer tilgjengelig. For det andre har økt energiknapphet og teknologiske utviklingen bidratt til et økt internasjonalt fokus på petroleumsressurser i nord. For det tredje vil vi trolig bli vitne til en åpning av Arktis som ferdselsåre mellom tre verdensdeler. For det fjerde har vi sett konturene av et sterkere og mer selvbevisst Russland, i kjølvannet av forfallsperioden i landet på 1990-tallet. Forholdet mellom Russland og sentrale vestlige stater er blitt kjøligere, og dette kan få refleksvirkninger også i nord. Russland markerer dessuten betydelige ambisjoner i nord, noe som også vil kunne utfordre norske interesser i området. For det femte viser andre aktører, eller aktørgrupper, en voksende interesse for nordområdene.

Den økende interessen for nordområdene gir også grunnlag til potensielle konflikter. Det eksisterer ulike syn på tolkningen av Svalbardtraktaten. Det er uavklarte delelinjer mellom Norge og Russland, og det kan oppstå konflikter om utnyttelse av fiskeressursene og petroleumsressursene i området.¹ Den økende russiske militæraktiviteten tyder også på at nordområdene fortsatt vil ha militærstrategisk betydning. Selv om det ikke eksisterer en direkte militær trussel mot Norge, kan vi ikke utelukke at det kan oppstå sikkerhetspolitiske kriser i nordområdene der Forsvaret vil spille en sentral rolle.

Regjeringen Stoltenberg II signaliserte i Soria Moria erklæringen i 2005 økt norsk militær tilstedeværelse i nordområdene:

Regjeringen vil: Styrke Forsvarets tilstedeværelse og suverenitetshevdelse i nord, inkludert Forsvarets bidrag til god beredskap mot miljøkriser og Kystvaktens evne til ressurskontroll og beredskap.²

1.1 Problemstilling

Med dette som et generelt bakteppe ønsker jeg å se på det norske forsvarets rolle ved sikkerhetspolitiske kriser i nordområdene. Jeg vil i utgangspunktet å se på den øvre del av konfliktskalaen, ikke på hendelser og episoder. Jeg vil i særlig grad søke å belyse muligheter, begrensninger og konsekvenser ved bruk av Forsvarets operative kapasiteter ved eventuelle sikkerhetspolitiske kriser i nordområdene. Hvilke

□

¹ Regjeringens nordområdestrategi 1/12-2006.

<http://www.regjeringen.no/upload/kilde/ud/pla/2006/0006/ddd/pdfv/302927-nstrategi06.pdf>

² Soria Moria erklæringen: Plattform for regjeringssamarbeidet mellom Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet 2005-09. 13/10-2005.

<http://www.regjeringen.no/upload/kilde/ud/pla/2006/0006/ddd/pdfv/302927-nstrategi06.pdf>

oppgaver kan Forsvarets operative kapasiteter utføre dersom norske interesser eller norsk suverenitet blir utfordret? Hvilken betydning kan bruk av de ulike operative kapasitetene ha for utviklingen av sikkerhetspolitiske kriser i nordområdene? Det vil også være av interesse å undersøke betydningen av og muligheten for alliert støtte.

Oppgaven vil derfor søke å besvare følgende problemstillinger:

- Hvilken betydning kan Forsvarets operative kapasiteter ha ved sikkerhetspolitiske kriser i nordområdene?
- Hva er betydningen av og utsiktene til alliert hjelp?

Jeg vil benytte to ulike scenarier for å få større innsikt i mulighetene og begrensningene for maktbruk

1.2 Tolkning og avgrensning

Nordområdene er et begrep som ikke har et presist meningsinnhold.³ For Norges sin del brukes begrepet i praksis om Barentsregionen, Barentshavet, Norskehavet og Polhavet i retning av Nordpolen.

Begrensningen vil da være Sør-Helgeland i sør, Grønlandshavet i vest og Novaja Zemlja i øst.⁴⁵ Dette vil være den avgrensningen jeg vil bruke i denne oppgaven.

I henhold til det klassiske sikkerhetsbegrepet er sikkerhetspolitikkenes formål å sikre et lands suverenitet og politiske handlefrihet. Dette er i praksis identisk med hva som betegnes som statssikkerhet, der stor vekt legges på militære kapasiteter og militære strategier for forsvar av et lands territorium.⁶ Nye sikkerhetsutfordringer og konfliktmønstre har gjort at begrepet sikkerhet har fått et bredere og mer sammensatt innhold. Begreper som samfunnsikkerhet, energisikkerhet, økonomisk sikkerhet, miljøikkerhet og menneskelig sikkerhet er eksempler på et utvidet sikkerhetsbegrep. Statssikkerhet er fortsatt et viktig anliggende, men utfordringene er andre i dag enn tidligere. Under den kalde krigen var det primært faren for en storstilt invasjon som var styrende for statssikkerheten. I dagens samfunn har politiske myndigheter definert trusselen som ulike former for politisk og militært press, samt begrensede episoder, kriser og anslag.⁷

Denne oppgaven vil legge til grunn at sikkerhetspolitikkenes mål er å hevde norsk suverenitet og bevare den politiske handlefrihet. Dette inkluderer ivaretagelse av norske interesser overfor politisk og militært

□

³ Lange, Even, Helge Pharo og Øivind Østerud: *Vendepunkter i norsk utenrikspolitikk*. Unipub forlag Oslo 2009

⁴ Ibid

⁵ *Regjeringens nordområdestrategi 1/12-2006*.

<http://www.regjeringen.no/upload/kilde/ud/pla/2006/0006/ddd/pdfv/302927-nstrategi06.pdf>, side 10

⁶ *Sikkerhetspolitikk*. Utenriksdepartementets side om sikkerhetspolitikk.

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/tema/Sikkerhetspolitikk/Sikkerhetspolitikk.html?id=86753>

⁷ St.prp.nr. 48 (2007-2008): *Et forsvar til vern om Norges sikkerhet, interesser og verdier*.

<http://www.regjeringen.no/pages/2061722/PDFS/STP200720080048000DDDPDFS.pdf>

press. Forskningsprogrammet ”Geopolitics in the High North” definerer norske interesser i nordområdene slik:⁸

- *Ivareta nasjonal suverenitet og suverene rettigheter.*
- *Bidra til at området er preget av stabilitet og lavspenning. Dette har blant annet gitt seg utslag i at Norge søker å unngå allierte militære aktiviteter i området som kan provosere russiske myndigheter.*
- *Bidra til økonomisk vekst, samtidig som man sørger for bærekraftig forvaltning av ressursene i området.*
- *Fremme Norge som en forutsigbar, pålitelig og ansvarlig leverandør av energi.*
- *Håndtere utfordringer knyttet til miljø og klimaendringer Dette inkluderer å opprettholde en høy standard på helse sikkerhet og miljø og bidra til reduserte CO- utslipp.*
- *Opprettholde et godt samarbeidsklima med Russland og se til at norsk innflytelse i de omstridte områdene ikke svekkes.*
- *Opprettholde andre vestlige staters engasjement i nordområdene for å unngå at Norge blir stående alene overfor en stormakt.*

Det er vanskelig å definere konkret hva en sikkerhetspolitisk krise vil være. Det vil være mer alvorlig enn en episode eller hendelse, men likevel ligge under terskelen for krig i tradisjonell forstand. Dersom norsk suverenitet, den politiske handlefriheten eller sentrale norske interesser blir satt under press, vil ikke det nødvendigvis være en sikkerhetspolitisk krise. Dersom dette presset imidlertid inkluderer bruk av militære maktmidler eller trusler om slik bruk, må situasjonen kunne karakteriseres som en sikkerhetspolitisk krise.

Siden begge scenarioene er lagt til områder utenfor fastlandets territorialgrense, vil det i hovedsak være Luftforsvarets og Sjøforsvarets operative kapasiteter som vil bli analysert. Forsvarets spesialkommando og Hærens jegerkommando, som ligger under Hæren, vil imidlertid bli tatt med sammen med Marinens jegerkommando da de alle vil kunne spille en sentral rolle ved sikkerhetspolitiske kriser. Det vil i forbindelse med kriser være et betydelig behov for de tjenester som etterretningstjenesten leverer, spesielt i forbindelse med å etablere situasjonsoversikt. Denne oppgaven avgrensner seg imidlertid til de operative kapasitetene.

□

⁸ Geopolitics in the High North. Multiple Actors, Norwegian Interests: *Program outline*. http://www.geopoliticsnorth.org/pdf/Geopolitics_main_doc.pdf, side 12-13

1.3 Teori, kilder, forskningsstatus og metode

For å drøfte Forsvarets rolle ved en sikkerhetspolitisk krise, vil jeg i kapittel 3 drøfte begrepene krise og krisehåndtering. Norge og nordområdene eksisterer ikke i et internasjonalt vakuum. En sikkerhetspolitisk krise vil derfor både ha en nasjonalt og en internasjonal dimensjon. Jeg har derfor valgt å benytte meg av litteratur som omhandler begge dimensjonene. Anders Kjølbergs artikkel i Norsk Militært Tidsskrift i 2008 gir en meget god oversikt over det norske perspektivet på krisehåndtering. Boken *The Politics of Crisis Management* gir et godt grunnlag for den internasjonale dimensjonen.⁹ Rolf Tamnes' bok *Oljealder 1965-95* gir et godt grunnlag for de utfordringer som Norge tradisjonelt har stått overfor i nordområdene. Hans artikkel "Et større Norge" gir et bredt bilde av de utfordringer Norge står overfor i dag. Jarle Øversveen har i sin masteroppgave drøftet luftmaktens muligheter og begrensninger ved en begrenset konflikt i nordområdene, og denne gir mye fruktbar innsikt av verdi også for min oppgave.

Jeg har vurdert ulike metodedesign for besvarelsen. Jeg vurderte å benytte intervjuer, men kom raskt til at dette ville gi lite spesielt fordi spørsmålene er så sensitive. Jeg har derfor valgt å basere oppgaven på et bredt utvalg av offentlige dokumenter og kilder. I tillegg har jeg som nevnt benyttet meg av scenarier.

1.4 Disposisjon

Jeg vil legge et historisk grunnlag for oppgaven i kapittel 2 ved å redegjøre for hovedtrekkene i den politiske og militære utviklingen i nordområdene. Den kalde krigens situasjon vil bli beskrevet, og spesielt vil områdets endrede rolle fra begynnelsen av 1990-tallet stå sentralt i dette kapitlet.

Fenomenet krise vil bli omhandlet i kapittel 3. Sentrale spørsmål vil være: Hva er en krise? Hva er årsakene som leder til en krise? Hvilke rammer kan en krise utfolde seg innenfor? Hvilke faser kan en krise inneholde? Hva er sentralt i krisehåndtering? Jeg vil i dette kapitlet også utlede de rollene som Forsvaret kan ha i de ulike fasene av en krise.

Det kan hevdes at den verst tenkelige situasjonen for Norge er en krise som er for stor å håndtere selv, men for liten eller uhensiktsmessig å håndtere for NATO. Jeg har i kapittel 4 i denne oppgaven avgrenset meg til to potensielle sikkerhetspolitiske kriser som vil bli beskrevet i form av to scenarier. Scenariene vil beskrive en sikkerhetspolitisk krise der alliert hjelp ikke er ønskelig eller hensiktsmessig, og en sikkerhetspolitisk krise der alliert hjelp kan være nødvendig og ønskelig. Kapittel 5 analyserer de operative kapasiteter Forsvaret kan stille til rådighet ved sikkerhetspolitiske kriser som beskrevet i kapittel 4. Operativ evne vil stå sentralt i dette kapitlet.

Kapittel 6 vil diskutere Forsvarets evne til tilstedeværelse i nordområdene, mens vi i kapittel 7 vil drøfte hvordan Forsvarets operative kapasiteter kan bidra til situasjonsoversikt. Ved sikkerhetspolitiske kriser er

□

⁹ Boin, Arjen, Paul't Hart, Eric Stern og Bengt Sundelius: *The Politics of Crisis Management*. Cambridge University Press 2005

det viktig å kunne sende signaler til en motstander, til allierte og til egen befolkning. Kapittel 8 vil omhandle den signaleffekten bruk av militære kapasiteter kan ha ved sikkerhetspolitiske kriser.

Alliansetilknytningen har stått sentralt i norsk sikkerhetspolitikk de siste 60 år. Etter den kalde krigens slutt har imidlertid NATOs struktur og oppgaver endret seg på en slik måte at det kan stilles spørsmålstegn ved mulighetene for alliert hjelp. En sikkerhetspolitisk krise kan samtidig være av en slik karakter at alliert hjelp ikke er ønskelig. Kapittel 9 vil omhandle betydning av og utsiktene for alliert hjelp.

2 Hovedtrekkene i den sikkerhetspolitiske og militære utviklingen i nord

På kinesisk består ordet krise av to tegn. Det ene står for fare og det andre for muligheter.

Nordområdene rommer mange muligheter, blant annet som en følge av store naturressurser som olje, gass og fisk. Det er imidlertid også et område som bærer i seg muligheter for konflikter. Vi skal i dette kapitlet se på både mulighetene og konfliktpotensialet.

2.1 Nordområdenes betydning i et historisk perspektiv

Nordområdenes betydning ble under den kalde krigen i stor grad bestemt av regionens militærstrategiske posisjonen. Sovjetunionens store styrker på Kola var av betydelig interesse for NATO og USA. Både luftrommet, havet og landområdene ble brukt for forsvars- og overvåkingsformål. Området er blitt omtalt som ”*et brennpunkt i stormaktskonfrontasjonen*”.¹⁰ Dette gjorde Norge til en viktig alliert og ga seg utslag i alliert tilstedeværelse i området, samt tilførsel av betydelige NATO-midler for å bygge ut forsvaret av flanken. Den kalde krigens slutt bidro til at området fikk en mer perifer betydning i internasjonal politikk. På 1990 tallet var det russiske militæret i forfall, og Russland utgjorde ikke lenger en militær trussel. Området ble langt mindre betydningsfullt sett med stormaktenes øyne. Denne utviklingen fortsatte etter terroranslaget mot USA 11. september 2001. Områder som Afghanistan, Pakistan, Irak og Iran fikk umiddelbart langt større betydning i forholdet mellom stormaktene.

Andre utviklingstrekk har på den annen side aktualisert betydningen av nordområdene. Klimaendringer, miljømessige utfordringer og økt fokus på forvaltning av fiske- og energi-ressurser har igjen gjort nordområdene mer interessante for en rekke aktører. Samtidig har mer tradisjonelle utfordringer igjen kommet på dagsordenen.

2.2 Russisk militærmakt i nord

Russisk militærmakt er etter en forfallsperiode på 1990-tallet blitt bygget gradvis opp igjen. Russlands land- sjø- og luftstridskrefter er har en slik størrelse at vi fortsatt kan betegne det militære forholdet mellom Russland og Norge som asymmetrisk. Russland har under Vladimir Putins styre økt sin militære tilstedeværelse i nord. Antall russiske flyginger langs norskekysten har økt, og hangarskipet Admiral Kutznetsov gjennomført øvelser langs norskekysten. Dette viser at de russiske operative kapasiteten har evnen og viljen til å operere i nordområdene. Disse kapasitetene kan bli benyttet som redskaper for makt- og pressbruk.

□

¹⁰ Børresen, Jakob, Gullow Gjeseth og Rolf Tamnes: *Norsk forsvarshistorie bind 5*. Eide forlag Bergen 2004, side 372

2.3 Grenselinjer til besvær

I forholdet til Russland har Norge en 40 år lang uenighet om hvor grensen mellom de to land skal trekkes på sokkelen i Barentshavet. Dette er et område på 176.000 km² og blir ofte omtalt som omstridt område. Norge hevder midtlinjeprinsippet, mens Russland hevder sektorprinsippet. På tross av at Norge og Russland ikke har kommet frem til en avtale når det gjelder delelinjen i Barentshavet, er det lite som tyder på en snarlig krise over dette området. Både Norge og Russland er opptatt med utvinning andre steder, og det haster ikke for noen av partene å få til en løsning. En sterkere militærmakt i øst kombinert med en betydelig uvilje mot å avgi territorium, gjør likevel området til et konfliktpotensial.

2.4 Energiens betydning

Verdens energibehov har i mange år vært i stadig vekst. Prognoser fra det internasjonale energibyrået (IEA) estimerer at denne utviklingen vil fortsette selv med en endret klimapolitikk.¹¹ Norge er verdens femte største oljeprodusent målt i fat per døgn, og verdens tredje største gassprodusent målt i Sm³ per år. Norge er etter Russland den største leverandøren av naturgass til Europa og dekker omtrent 16 % av forbruket i Europa. Dette tilsvarer ca. 90 mill Sm³ gass og er forventet å øke til 115-140 mill Sm³ frem mot 2020.¹² Norsk energiproduksjon i form av olje og gass vil fortsatt være nødvendig for velferd og utvikling i resten av Europa. Da Russland stengte gassleveransene til Europa i en kort periode vinteren 2008/2009, viste det hvor avhengig EU er av stabil leveranse av energi. Det er derfor viktig for Norge å opprettholde troverdighet som en sikker produsent og eksportør av olje og gass.

Prognosene fra Oljedirektoratet viser at vi til nå har produsert ca. 36 % av ressursene fra norsk sokkel. Norske myndigheter regner med at ca. 30 % av de uoppdagede ressurser er å finne i Barentshavet. Petroleumsressursene er likevel mye større på russisk side. Dette inkluderer det kjente Shtokman-feltet som ikke ligger langt øst for det omstridte område i Barentshavet.

□

¹¹ International Energy Agency: *Key World Energy Statistics 2008*.
http://www.iea.org/textbase/nppdf/free/2008/key_stats_2008.pdf, side 46

¹² *Petroleumsverksemda – Noregs største næring*. Fakta 2009 - norsk petroleumsverksemd
<http://www.npd.no/NR/rdonlyres/59B46A72-F301-46EE-9AA2-060050718426/18754/Kap1norsk.pdf>

Figur 1 Russiske og norske funn i forhold til det omstridte området.

Det er ikke utenkelig at det omstridte området inneholder betydelige forekomster av olje og gass. Vi vet ennå lite om hvor mye olje eller gass som finnes på sokkelen ved Svalbard, men vi kan ikke utelukke interessante funn. Det gjør seg gjeldende ulike syn på den folkerettslige statusen til sokkelen ved øygruppen. Det kan ikke utelukkes at uenighet om energiresursene i det omstridte området og på sokkelen rundt Svalbard vil kunne danne grunnlaget for en sikkerhetspolitisk krise.

2.5 Svalbard

Svalbardtraktaten av 1920 slår fast at Svalbard er en del av kongeriket Norge og gir Norge suverenitet over øygruppen. Traktaten sikrer imidlertid alle borgere og selskaper fra traktatlandene like rettigheter til fangst, fiske, handel og industri- og bergverksvirksomhet. Opprinnelig var det ni land som signerte traktaten, i dag er antallet 40. Norge hevder at traktaten gjelder for landområdet og territorialfarvannet ut til 12 nautiske mil (nm), men ikke har gyldighet lenger ut. Dette synet er omstridt og rommer et konfliktpotensial.

Håndteringen av forholdene på Svalbard har lenge vært et sikkerhetspolitisk problem for Norge, og størst har utfordringene vært i forhold til Russland.¹³ Under den kalde krigen var Norge redd for å bli satt under militært press øygruppen. I tillegg har Russland ønsket å stå i en særstilling på Svalbard og søkt å utvikle et bilateralt samarbeid med Norge. Da Longyear flyplass skulle bygges, kom Sovjetunionen med sterke innsigelser og krav om at den ble bygd og drevet bilateralt. For Norge var dette en politikk man ønsket å unngå, for ikke å komme under press av en stormakt. Det var videre vanskelig for Norge å håndheve

norske lover og regler i de to russiske gruvesamfunnene på øygruppen, som i stor grad levde sitt eget liv. Det har også vært spekulert på i hvilken grad gruvesamfunnene ble benyttet til militære formål, men en inspeksjon av norske myndigheter i 1978 avdekket ikke noe ekstraordinært.¹⁴ Etter noen uheldige episoder på 1970-tallet har Norge lagt sterke begrensninger på egne militære anløp på øygruppen, men har likevel ikke ønsket å demilitarisere øygruppen. I dag benytter Kystvakten øygruppen uten begrensninger, og det forekommer også sporadiske anløp av Luftforsvarets Sea King helikopter P-3C Orion og C-130 transportfly. Andre militære anløp som vil gi et kraftigere signal, må klareres av politiske myndigheter.

Norske myndigheter har over tid maktet å styrke sin myndighetsutøvelse på Svalbard. Norsk velstand kombinert med russisk avmakt på 1990-tallet ga ekstra armslag for å videreføre denne politikken. Med et sterkere Russland og etter hvert som nordområdene igjen får økt betydning og fokus, må vi regne med at Russland igjen vil fremstå som mer selvhevdende på Svalbard. I tillegg vil mindre is føre til økt aktivitet i området og Longyearbyen kan få økt betydning blant annet som base for rednings- og forurensningsberedskap i nordområdene.¹⁵ Man kan tenke seg at økt bruk av flyplassen kan skape håndteringsproblemer i forhold til Russland.

2.6 Fiskeriene ved Svalbard

Norge og Russland har etter hvert kommet frem til et godt samarbeid om forvaltningen av fisket i Barentshavet. Når det gjelder fiske i vernesonen rundt Svalbard som ble opprettet i 1977, er dette en større utfordring. Norge hevder at svalbardtraktaten ikke gjelder i dette området og har opprettet en vernesone hjemlet i loven om økonomiske soner.

Denne sonen har gjentatte ganger vært en kilde til konflikt. Tidlig på 1990-tallet var det en rekke hendelser med spanske og islandske trålere som utfordret norsk suverenitet og forvaltningsrett. Første gang et fartøy ble oppbrakt i vernesonen var i 1993. Et bordingsfartøy fra den norske kystvakten ble beskyttet med hagle av den islandske tråleren Hagangur II. Kystvakten svarte med å skyte en kald granat i akterskipet på tråleren, og tråleren lot seg oppbringe. Området har også vært gjenstand for en rekke hendelser med russiske trålere, der Elektronsaken i 2005 var den alvorligste. Norske inspektører var om bord på tråleren da skipperen valgte å sette kurs hjemover. Kystvakten gjorde en rekke forsøk på å stanse Elektron, men grunnet høy sjø og dårlig vær var det ikke mulig å borde tråleren. Kystvakten fulgte tråleren så langt man hadde anledning. Den russiske fregatten «Admiral Levtsjenko» fra Nordflåten

□

¹³ Tamnes, Rolf *Oljealder 1965-1995*. Universitetsforlaget Oslo 1997, side 257

¹⁴ Ibid, side 260

¹⁵ St.meld.nr. 22 (2008-2009): *Svalbard*.

<http://www.regjeringen.no/pages/2175676/PDFS/STM200820090022000DDDDPDFS.pdf>, side 8

seilte ut for å markere grensen til russisk territorialfarvann.¹⁶ Elektronsaken viser at området fortsatt er en kilde til konflikt, og norske myndigheter har et vedvarende håndteringsproblem ved øygruppen.¹⁷

2.7 Delkonklusjon

I den senere tid har nordområdene igjen fått økt sikkerhetspolitisk betydning. Nordområdene har betydelige naturressurser. Det er fortsatt uavklarte grenselinjer og i noen grad motstridende interesser når det gjelder ressursforvaltning. Svalbard er et vedvarende håndteringsproblem for Norge, spesielt i forhold til Russland. Med økt aktivitet på øygruppen, og fremveksten av et sterkere og mer selvhevdende Russland i nord, kan dette føre til konflikter i forholdet mellom landene.

□

¹⁶ Bentzrød, Sveinung Berg: *Marinejegere fløyet ut*. Aftenposten 2005.10.18

<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article1137707.ece>

¹⁷ Lange, Even, Helge Pharø og Øivind Østerud: *Vendepunkter i norsk utenrikspolitikk*. Unipub forlag Oslo 2009

3 Kriser

Dette eksisterer ikke en allment akseptert definisjon av begrepet krise.¹⁸ Generelt kan vi snakke om sivile kriser eller fredstidskriser, for eksempel anslag mot eller ødeleggelse av vital infrastruktur i samfunnet, og om sikkerhetspolitiske kriser som omhandler situasjoner der norsk suverenitet, handlefrihet og vitale interesser blir utfordret av andre stater eller gjennom et alvorlig terroranslag. Vi skal i denne oppgaven konsentrere oss om sikkerhetspolitiske kriser. Vi skal dermed også avgrense oss til kriser som kan forklares med aktørenes interesser og handlemåte. Det behøver ikke bety at krisen er et resultat av en bevisst handling; den kan være et resultat av en komplisert årsakskjede.¹⁹ I nordområdene er det et komplekst og sammensatt bilde med hensyn til interesser og aktører. En sikkerhetspolitisk krise kan oppstå dersom disse interessekonflikter leder til konflikt.²⁰ En slik krise kan inneholde en eller flere av de følgende dimensjonene: Ressurskonflikt, territoriell uenighet, ydmykelser i forholdet stormakt–småstat og miljøutfordringer.

Vi skal i dette kapitlet se nærmere på hva en krise er og hvilke kjennetegn den har. Vi skal også definere faser og sentrale oppgaver i sikkerhetspolitiske kriser. Til slutt skal vi relatere dette til sikkerhetspolitiske kriser i nordområdene.

3.1 Krisers omfang

Allment kan vi inndele konfliktspekteret i *hendelser*, *episode*, *krise* og *krig*. Som regel vil en sikkerhetspolitisk krise utvikle seg på grunnlag av en innledende hendelse. Det er flere faktorer som avgjør om en slik hendelse utvikler seg til noe langt alvorligere. De viktigste er graden av alvor i eller konsekvensene av hendelsen, tidsperspektivet og om hendelsen utløses på en slik måte at den oppleves som tilsiktet. Dersom alvoret i en hendelse ikke er for omfattende og den er begrenset i tid, snakker vi gjerne om en episode.²¹ Et eksempel på dette var da en sovjetisk rakett i 1984 fløy fra Kola over Pasvik og landet i Finland. Dette medførte offisielle protester fra Norge og en beklagelse fra Sovjetunionen. Hendelsen ble ikke oppfattet som alvorlig av norske myndigheter, tidsaspektet var kort og konsekvensene var ikke alvorlige for Norge. Da et sovjetisk rekognoseringsfly av typen Badger styrtet på Hopen 28. august 1978, var situasjonen annerledes. Det var på den tiden sterke motsetninger mellom øst og vest, og det oppsto en alvorlig konflikt mellom Norge og Sovjetunionen om tilgangen til vraket og ferdsskriveren. I tillegg hadde Sovjetunionen militære styrker i området som var i stand til å ta seg til rette med makt.²² Hopen-ulykken var alvorlig både for Norge og Sovjetunionen, og tidsaspektet var

□

¹⁸ Kjølberg, Anders: *Krisehåndtering - igjen aktuelt?* Norsk Militært Tidsskrift nr. 4 2008, side 6.

¹⁹ Ibid, side 7

²⁰ Solstrand, Ragnvald: *Norsk Krisehåndtering i fred*. Norsk Militært Tidsskrift nr. 5 1987, side 2

²¹ Ibid, side 2

²² Børresen, Jakob, Gullow Gjeseth og Rolf Tamnes: *Norsk forsvarshistorie bind 5*. Eide forlag Bergen 2004, side 42

lengre. Et annet aspekt var at russiske myndigheter opplevde at Norge ydmyket dem i full offentlighet og at dette var en tilsiktet handling. Denne situasjonen må derfor betegnes som en sikkerhetspolitisk krise.

3.2 Kjennetegn ved en krise

Det ser ut som om det er enighet om at en krise generelt har tre hovedkarakteristikker:²³

1. Følelse av at sentrale verdier er truet. Sentrale verdier kan være trygghet, sikkerhet, ressurser eller at nasjonal suverenitet er truet. I nordområdene kan råderett over fiskeriressurser og petroleumsressurser være slike sentrale verdier, i tillegg til en mer tradisjonell trussel mot norsk suverenitet.
2. En følelse av usikkerhet. Usikkerheten i forbindelse med en krise kan gjelde både krisens årsak, omfang og konsekvens. Hva er det som skjer? Hvor omfattende er krisen? Hva er årsaken, og hva ligger bak? Dette er spørsmål som umiddelbart dukker opp. Spørsmålet om hva som kan gjøres, blir også raskt sentralt.
3. Behov for (rask) handling, og en følelse av at noe må gjøres. Ved en krise kan det oppstå en følelse av at dersom det ikke handles raskt, fremstår man som svak og handlingslammet. Det kan også oppleves slik at dersom ikke noe gjøres, står sentrale verdier for fall. Dette er ofte en faktor som i seg selv kan være krsedrivende.

Disse tre karakteristikkene gjelder uavhengig om krisen skyldes naturfenomener som en Tsunami, eller om det er en sikkerhetspolitisk krise mellom to stater. I de tilfeller det oppstår en krise mellom to stater, påpeker Ragnvald Solstrand at vi må legge til ytterligere en karakteristikk:

4. Det kan være vanskelig å se konsekvensene av de handlinger som blir valgt. Når en motpart vurderer det vi gjør og kanskje i en annen referanseramme enn vår egen, kan det være vanskelig å se konsekvensene av egne handlinger fordi motpartens reaksjoner er vanskelige å forutse.²⁴

3.3 Krisens rammefaktorer

En sikkerhetspolitisk krise vil være av et slikt omfang at det vil være staten ved regjeringen som har det overordnede ansvaret. En sikkerhetspolitisk krise i nordområdene vil ikke utspille seg i et vakuum. Staten vil måtte forholde seg til en motpart, men også en lang rekke andre aktører. Dersom en krise eskalerer, vil det på et vist nivå være naturlig å involvere alliansepartnere og andre stater med interesser i området. Det kan også være nødvendig å ta hensyn til ikke-statlige aktører som ikke er en del av krisen, men som vil bli påvirket av den.

□

²³ Kjølborg, Anders: *Krisehandtering - igjen aktuelt?* Norsk Militært Tidsskrift nr. 4 2008, side 6. Og Boin, Arjen, Paul't Hart, Eric Stern og Bengt Sundelius: *The Politics of Crisis Management*. Cambridge University Press 2005, side 2

²⁴ Solstrand, Ragnvald: *Norsk Krisehandtering i fred*. Norsk Militært Tidsskrift nr. 5 1987, side 2

Russland er en stormakt og Norge en småstat. Mens Russland har tradisjoner for å vise muskler, men ikke nødvendigvis vil bruke dem, har Norge tradisjonelt stått for en linje der bruk av militærmakt brukes i en mer defensiv rolle.

Ikke alle norske rettsposisjoner i nord er allment akseptert av andre stater. Det innebærer at selv om Norge er medlem av NATO, og artikkel 5 er en grunnpilar i norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk, er det ikke sikkert denne vil komme til anvendelse ved en krise fordi ikke alle NATO-land deler Norges syn.

3.4 Faser og sentrale oppgaver ved sikkerhetspolitiske kriser

Å definere faser og oppgaver i kriser er nyttige for å forstå og drøfte kriser. I den praktiske håndteringen av kriser vil det likevel være uklare grenseopp ganger mellom fasene. I krisehåndteringsteori er det ulike syn på hvilke faser en krise består av. Anders Kjølberg definerer fire hovedfaser i en krise:

Deteksjonsfasen der krisens innledende hendelse eller kjede av hendelser oppdages og identifiseres. Deretter kommer fasen der disse hendelsene analyseres for å søke å forstå hva som skjer. Tredje fase omhandler vurdering av ulike handlingsalternativer og konsekvensene av disse, mens siste fase dreier seg om iverksettelse av den valgte løsning.²⁵

Forsvarets Fellesoperative Doktrine (FFOD) beskriver en handlingssløyfe i militære operasjoner som inneholder tilnærmet de samme elementene: observere, vurdere, beslutte og handle.²⁶ Boin et al. legger i boken *The Politics of Crisis Management* noe mer vekt på avslutningen av og etterarbeidet med en krise. Dette kan skyldes at denne boken primært drøfter de politiske prosesser i forbindelse med kriser. Boken beskriver fem kritiske oppgaver for ledere i en krise, som også kan identifiseres som faser: Første fase er å forstå den situasjonen som oppstår og kalles sense-making. I krisehåndtering er tidsfaktoren ofte kritisk, og beslutninger må fattes raskt, og fase to kalles decision-making. Det er for beslutningstager viktig å formidle en oppfatning om krisen og de beslutninger som fattes. Denne fasen kalles meaning-making. De to avsluttende fasene er terminating og learning, men vil i mindre grad bli omhandlet i oppgaven.

□

²⁵ Solstrand, Ragnvald: *Norsk Krisehåndtering i fred*. Norsk Militært Tidsskrift nr. 5 1987, side 10

²⁶ Forsvarsstaben: *Forsvarets fellesoperative doktrine*. Forsvarsstaben Oslo 2007, side 78

Fase	Kjennetegn	Oppgaver	Lokalt/ Sentralt	Forsvarets rolle
Deteksjon	Innledende hendelser	Observere Oppdage Identifisere	Lokalt	Tilstedeværelse
Analyse	Usikkerhet Trussel mot verdier	Forstå Gi mening	Lokalt og Sentralt	Situasjonsoversikt
Beslutningsfasen	Krav om handling Tidsnød	Sette mål Vurdere Beslutte	Lokalt og Sentralt	Gi råd om Forsvarets operative kapasiteter
Handlingsfasen	Reaksjon på innledende hendelser	Iverksette tiltak Formidle signale informasjon	Lokalt og Sentralt	Signaleffekt
Termineringsfasen	De-eskalering	Observere Kontrollere	Lokalt og sentralt	Tilstedeværelse Situasjonsoversikt
Læringsfasen	Analyse	Erfaringer	Lokalt og sentralt	Utvikle doktriner og planverk

Figur 2 Kjennetegn, oppgaver og Forsvarets rolle i de ulike faser ved kriser.

Tabellen viser ulike kjennetegn og oppgaver ved de ulike fasene ved kriser. I kriser med en sikkerhetspolitisk dimensjon vil det være noen oppgaver som utøves både på det lokale og det sentrale nivået. Tabellen viser også noen av de sentrale oppgaver som Forsvaret kan bidra med og som vil være grunnlaget for den videre drøftingen i denne oppgaven.

3.5 Krisehåndtering i nordområdene

Den største utfordringen for Norge i nordområdene kan være kriser der det ikke er entydig støtte for norsk bruk av makt i folkeretten, der krisen er i største laget for nasjonal håndtering, og der det av ulike grunner kan vise seg vanskelig å engasjere NATO eller viktige støttemakter.

Ved sikkerhetspolitiske kriser vil Norge som en småstat stå overfor en rekke dilemmaer. På den ene side skal Norge ivareta sine interesser og hevde sin suverenitet. På den annen side ønsker Norge ikke å ende opp i en fullskala væpnet konflikt med for eksempel Russland. Ett av de sentrale tema i krisehåndtering blir derfor konflikten mellom behovet for å vise fasthet og besluttosomhet på den ene side og faren for at krisen eskalerer på den andre side.²⁷

²⁷ Solstrand, Ragnvald: *Norsk Krisehåndtering i fred*. Norsk Militært Tidsskrift nr. 5 1987, side 2

Fasthet og besluttsomhet er nødvendig for at den nasjonale handlingsrommet skal opprettholdes. Dersom Norge ikke reagerer når nasjonale interesser eller suverenitet blir satt under press, vil også troverdigheten svekkes. Dersom andre stater eller kommersielle aktører får anledning til å ta seg til rette utover gjeldende regler og avtaler i nordområdene, vil Norge fremstå som en dårlig forvalter av det ansvar og de oppgaver man har eller er pålagt. På den annen side er det ikke ønskelig å opptre på en slik måte at en krise eskalerer til en væpnet konflikt eller at Norge fremstår som overgriper eller den aggressive. Det sentrale elementet i god krisehåndtering blir å finne den riktige balansen mellom disse to grunnleggende og ofte motstridende hensyn.²⁸

3.6 Delkonklusjon

En sikkerhetspolitisk krise ligger høyt på konfliktspekteret og vil kunne utløses av hendelser som enten er utilsiktet eller intendert. En slik krise kjennetegnes blant annet av at sentrale verdier er truet. Kapitlet beskriver de ulike rollene som Forsvaret kan ha ved sikkerhetspolitiske kriser og som vil bli drøftet videre i oppgaven. Et sentralt punkt i krisehåndtering i nordområdene blir derfor balansen mellom behovet for å vise fasthet og besluttsomhet på den ene side og faren for at krisen eskalerer på den annen side.

□

²⁸ Solstrand, Ragnvald: *Norsk Krisehåndtering i fred*. Norsk Militært Tidsskrift nr. 5 1987, side 2

4 Scenarier

Sett i lys av nordområdenes betydning og de nye utfordringer Norge står overfor: Hvilke kriser er mest sannsynlige? Hvilke kriser vil være mest utfordrende for Norge? For å diskutere mulig bruk av militærmakt ved sikkerhetspolitiske kriser vil jeg benytte meg av to scenarier. Jeg har valgt å ta utgangspunkt i denne metodikken fordi jeg mener det er en fruktbar måte å belyse bruk av Forsvarets operative kapasiteter. Det er en rekke scenarier som kan utvikles med tanke på sikkerhetspolitiske utfordringer i nordområdene. Jeg har valgt å ta utgangspunkt i svalbardområdet fordi det er der Norge kan stå overfor de største utfordringer i tiden fremover

4.1 Scenarienes grunnlag og relevans

Et scenario kan i denne sammenhengen defineres som en beskrivelse av en fremtidig situasjon innen en sikkerhetspolitisk ramme. Det kan inneholde en kjede av hendelser som leder fra "nåsituasjonen" til "fremtidssituasjonen".²⁹ Det er viktig å understreke at det ikke er et forsøk på å forutsi hva som kommer til å skje og heller ikke et forsøk på å indikere sannsynligheten for at noe vil skje. Det er en metodikk som kan si noe om en eller flere mulige fremtidige situasjoner. Dette gir et grunnlag for å drøfte mulig bruk av Forsvarets operative kapasiteter på en systematisk måte. For å gi et grunnlag for hvordan denne metodikken anvendes, vil jeg kort redegjøre for FFIs grunnlagsstudie som ble utviklet i forbindelse med Forsvarsstudie 07. FFI beskriver scenarioklasser på følgende måte:

En scenarioklasse er å forstå som et sett av sikkerhetspolitiske utfordringer som har viktige fellestrekk, og som derfor naturlig hører sammen. En scenarioklasse er altså en generell størrelse som inneholder enn rekke mer eller mindre ulike spesifikke scenarier.³⁰

Scenarioklassene i Forsvarsstudie 07 hadde som formål å skape størst mulig bredde for å dekke hele det sikkerhetspolitiske utfordringsspektrum. Til det hadde FFI definert seks ulike scenarioklasser:

- Scenarioklasse 1: Strategisk overfall
- Scenarioklasse 2: Begrenset angrep
- Scenarioklasse 3: Tvangsdiplomati
- Scenarioklasse 4: Terrorangrep
- Scenarioklasse 5: Kriminalitet

□
²⁹ Johansen, Iver: *FFI rapport 2006/02664 Scenarioklasser i Forsvarsstudie 2007: En morfologisk analyse av sikkerhetspolitiske utfordringer mot Norge*. Forsvarets forskningsinstitutt Kjeller 2006, side 8

³⁰ Hennem, Alf Christian og Sigurd Glærum: *FFI rapport 2007/02174 Metode for langtidsplanlegging - støtte til FS-07*. Forsvarets forskningsinstitutt Kjeller 2007, side 12

- Scenarioklasse 6: Militære fredstidsoperasjoner

Scenarioklasse 1 innebar ikke nødvendigvis full krig, men det ville uansett være innslag av at en fremmed makt okkuperte deler av norsk territorium i et gitt tidsrom. Det var overveiende sannsynlig at dette ville lede til artikkel 5-operasjoner. De andre klassene kunne alle lede til en sikkerhetspolitisk krise og kunne benyttes for å diskutere bruk av militærmakt.

Jeg har valgt å benytte meg av scenarioklasse 2 og 3 først og fremst fordi de fremstår som det mest sannsynlige i nordområdene, men også fordi de representerer to relativt ulike situasjoner for bruk av militærmakt. FFI har identifisert følgende fire parametre for scenarioklassene:³¹

4.1.1 Scenarioklasse 2: Begrenset angrep:

Aktør:	Stat eller gruppe av stater
Mål:	Fremtvinge politisk endring
Metode:	Militær kontroll over deler av norsk territorium Nekte eller forstyrre norske militære operasjoner Angrep mot norsk infrastruktur eller norske borgere
Middel:	Begrenset militær innsats

4.1.2 Scenarioklasse 3: Tvangsdiplomati

Aktør:	Stat eller gruppe av stater
Mål:	Fremtvinge politisk endring
Metode:	Symbolisk maktbruk Økonomisk maktbruk
Middel:	Begrenset militær innsats Sanksjoner eller økonomiske straffetiltak

Innenfor disse to scenarioklassene er det en rekke muligheter for å bygge ulike typer scenarioer. Det kan spenne fra et scenario der militære styrker okkuperer deler av Finmark til prøveboring i omstridt område i Barentshavet.

Jeg har valgt to scenarier som belyser norsk suverenitet over Svalbard og den ledsagende myndighetsutøvelse. Russland har utgjort den fremste utfordringen i tilknytning til Svalbard, og dette er fortsatt tilfelle.³² Begge scenariene må betegnes som sikkerhetspolitiske kriser. Det første scenarioet har sitt utspring i forvaltningen av fiskeriressursene i fiskevernsonen og det andre i den russiske kolonien på

□

³¹ Johansen, Iver: *FFI rapport 2006/02664 Scenarioklasser i Forsvarsstudie 2007: En morfologisk analyse av sikkerhetspolitiske utfordringer mot Norge*. Forsvarets forskningsinstitutt Kjeller 2006

³² Tamnes, Rolf *Oljealder 1965-1995*. Universitetsforlaget Oslo 1997, kapitel 6

Barentsburg. Begge scenariene inntreffer i en allment konfliktpreget periode mellom Russland og Norge og mellom Russland og flere vestlige land.

For å sette scenarioene inn i rammen av min oppgave, har jeg i tillegg til de fire parametrene FFI benyttet, definert to tilleggsparametre, nemlig den utløsende faktor og betydningen av alliert hjelp.

	Scenario 1	Scenario 2
Utløsende faktor	Arrest av russisk tråler i vernesonen.	Etablering av et russisk militært nærvær på Svalbard
Aktør	Russland	Russland
Mål	Fremtvinge politisk endring i håndhevelsen i fiskerivernsonen	Fremtvinge politisk endring i synet på norsk suverenitetshevdelse på Svalbard
Metode	Symbolisk maktbruk	Symbolisk maktbruk
Middel	Begrenset militær innsats	Begrenset militær innsats
Betydningen av alliert hjelp	Lav	Høy

Figur 3 Parametre for scenario 1 og 2

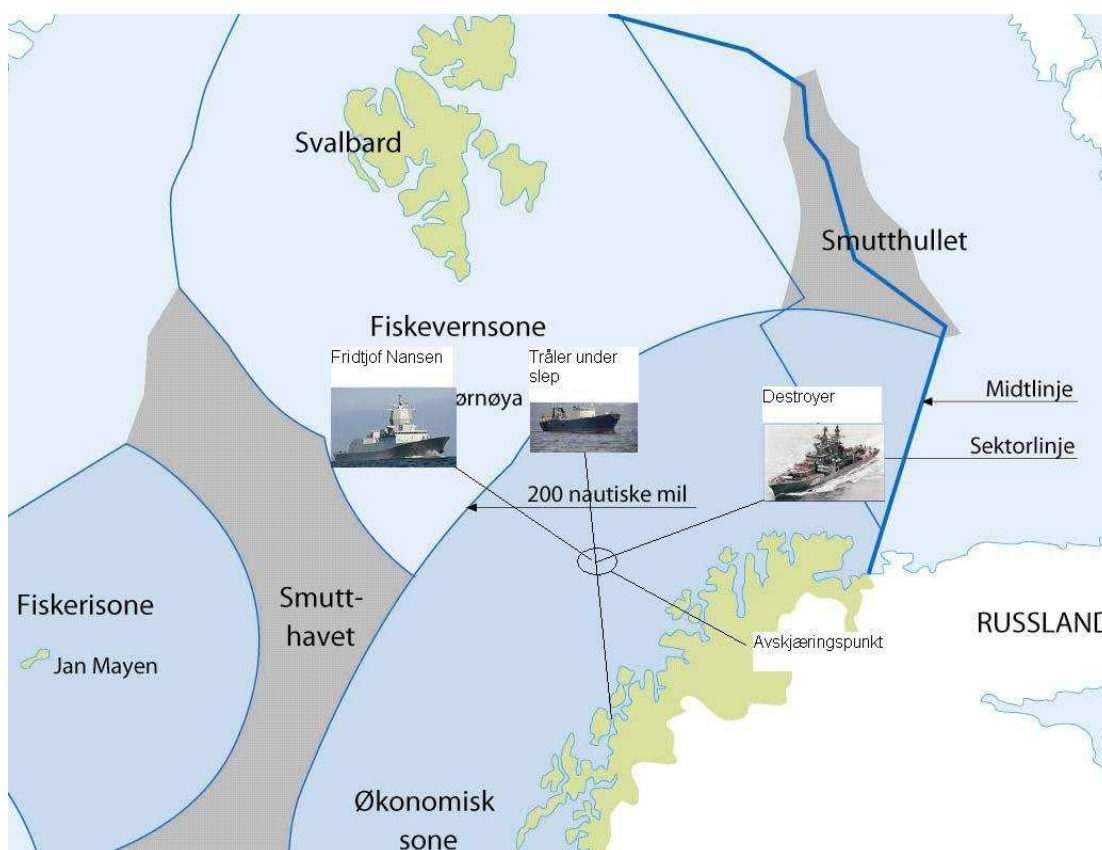
4.2 Generell beskrivelse

Svalbard har siden 1925 vært en del av kongeriket Norge. Svalbardtraktaten som i dag er underskrevet av 39 stater, gir alle borgere fra disse statene like rettigheter som nordmenn når det gjelder forskning, jakt fiske og utvinning av ressurser. Norge og Russland har i en årrekke hatt et godt samarbeid om forvaltning av fiskeriressursene i nordområdene generelt. Imidlertid har russerne uttalt misnøye med den norske opptreden på og rundt Svalbard. Norske myndigheter blir beskyldt for å opptre arrogant overfor den russiske bosetningen på Svalbard. I tillegg har et større antall russiske trålere blitt oppbrakt i vernesonen. Den norske kystvaktens opptreden overfor disse trålene blir også fremstilt i mindre positive ordlag.

4.2.1 Hendelsesforløp scenario 1

Hendelsesforløp 1 tilhører scenarioklasse 3, tvangsdiplomati. En russisk tråler blir inspisert av et norsk kystvaktskip i vernesonen rundt Svalbard. Det blir funnet flere grove brudd på fiskeribestemmelsene, og skipet blir besluttet arrestert. Etter først å ha satt kursen mot Tromsø ombestemmer kapteinen seg. Med norske kystvaktkontrollører om bord styrer han tråleren mot Murmansk. Den norske kystvakten tar opp jakten med flere kystvaktfartøyer, helikopter og Orion. Den norske fregatten Fridtjof Nansen som er på rutinemessig trening i området, blir bedt om å overvåke situasjonen fra trygg avstand.

På russisk side blir saken raskt fanget opp av media, og en ensidig kritikk og fordømmelse av Norge blusser opp. Russiske myndigheter anmoder norske myndigheter om at tråleren må få fortsette til russisk havn. Samtidig seiler det ut en destroyer fra Kola som setter kurs mot tråleren i tillegg til at russiske overvåkningsfly flyr over området. Mens dette pågår, klarer Kystvakten å sette flere inspektører om bord, får kontroll over tråleren og setter kursen mot Tromsø. Den russiske destroyeren har stor fart og vil kunne avskjære tråleren og legge seg mellom tråleren eskortert av Kystvakten ca. 100 nm nord for Tromsø. Russiske myndigheter krever at tråleren blir overlevert og at de selv skal straffeforfølge kapteinen dersom han har gjort noe ulovlig. Samtidig rapporterer norsk etterretning om økt russisk marineaktivitet utenfor Kolahalvøya.

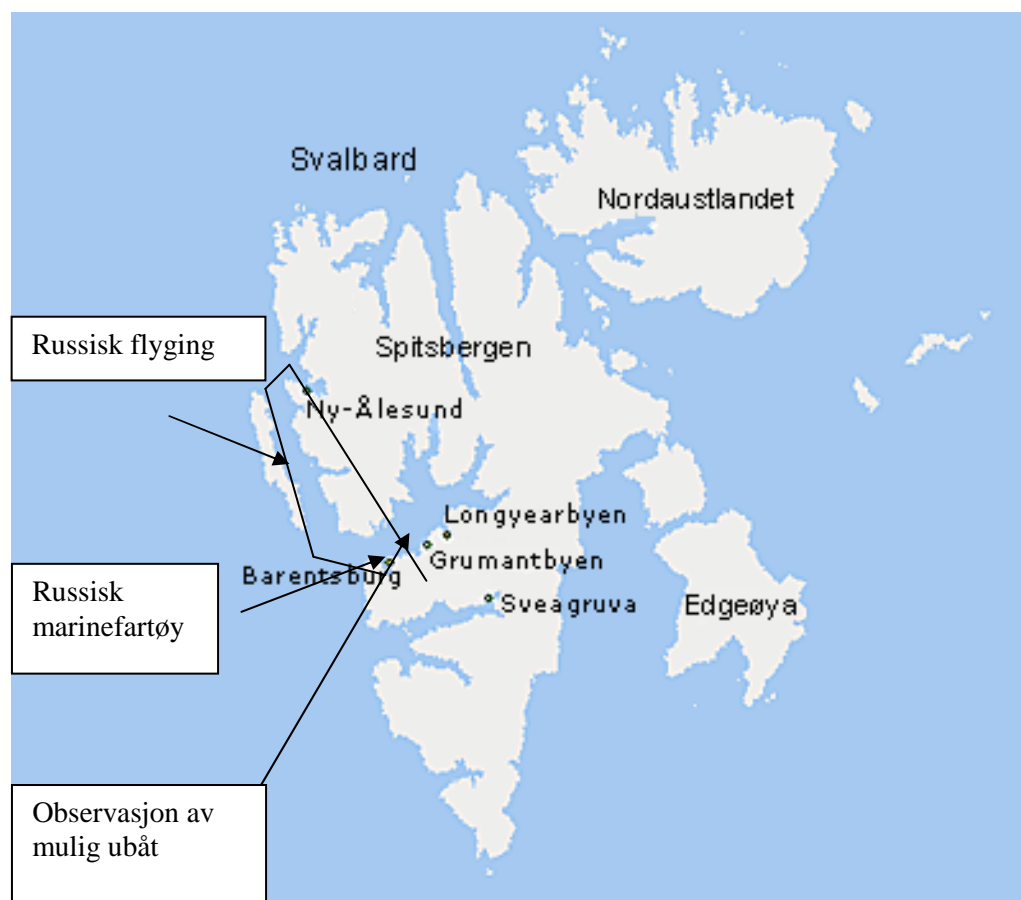

Figur 4 Scenario 1: Tvangsdiplomati.

4.2.2 Hendelsesforløp scenario 2

Scenario 2 tilhører scenarieklasser 2, begrenset angrep. Russiske helikopter har ved flere anledninger drevet flyging fra Barentsburg som går ut over det som tillatelsen fra Luftfartstilsynet tilsier. Norske myndigheter har protestert, men uten særlig resultat. De russiske flygningene ser ut til å fortsette. I tillegg har russiske militære helikoptre fløyet det som trolig både er materiell og personell fra russiske militære fartøyer inn til Barentsburg. Dette har skjedd uten at norske myndigheter har fått noen henvendelse om diplomatisk klarering. Et russisk marinefartøy har nå også ankommet Barentsburg uten å innhente

klarering fra norske myndigheter. Det kan se ut til at dette fartøyet blir værende en periode, og på henvendelser fra Norge hevder russiske myndigheter at Barentsburg er russisk interesseområde på Svalbard og at marinefartøyet har like rettigheter til å ankomme som sivile fartøyer. De påpeker i denne forbindelse at norske militære transportfly og marinefartøyer ankommer Svalbard med jevne mellomrom. Samtidig som det seiler ut flere marinefartøyer fra Kola, sannsynligvis med kurs for Svalbard, får Forsvaret rapporter om observasjoner av det som kan være en ubåt mellom Barentsburg og Longyearbyen. Russiske strategiske flyginger ut fra Kola er også økende.

Figur 5 Scenario 2: Begrenset angrep.

4.3 Delkonklusjon

Jeg har i dette kapitlet definert to scenarier lagt til svalbardområdet, som metodikk for å diskutere mulig bruk av Forsvarets operative kapasiteter ved sikkerhetspolitiske kriser. Begge scenariene tar utgangspunkt i Russland som motpart og bygger på et konfliktmettet situasjonsbilde mellom Russland og Vesten. Scenariene spenner fra tvangsdiplomati i forbindelse med ressursforvaltning, til et begrenset angrep på deler av Svalbard. Begge scenariene kan karakteriseres som sikkerhetspolitiske kriser.

5 Forsvarets operative kapasiteter

Selv om det norske forsvaret er lite, har det en rekke operative kapasiteter som kan benyttes ved sikkerhetspolitiske kriser. Vi skal i dette kapitlet starte med kort å se på rammene for bruk av militærmakt ved sikkerhetspolitiske kriser. Deretter vil kapitlet i hovedsak redegjøre for relevante kapasiteter fra Luftforsvaret og Sjøforsvaret.

5.1 Rammene for bruk av militærmakt ved en sikkerhetspolitisk krise

Norge er en liten stat i et område som preges av stormaktsinteresser. Aktører som Russland, USA og EU har alle sterke interesser i området. Å håndtere en sikkerhetspolitisk krise i dette ”triangleret” omfatter langt mer en bare bruk av militære midler. Militære virkemidler må derfor ses i sammenheng med andre midler.

Det er lite som tyder på at Norge vil bli utsatt for en fullskala invasjon i overskuelig fremtid. Norske militære styrker er i tillegg så små at det ikke er realistisk å se for seg en militær konfrontasjon på egen hånd med en stormakt. Forsvarssjef Sverre Diesen sier:

*Som en nasjon med 4,5 mill mennesker kan vi neppe ha en høyere ambisjon enn å ivareta sentrale nasjonale fredstidsoppgaver og krisehåndtering med dertil egnede enheter, for så i tillegg å stille tidmessige norske kontingenter inn i et flernasjonalt fellesforsvar sammen med våre allierte – et fellesforsvar som selvfølgelig ikke bare skal brukes ute i verden, men som også er det som eventuelt skal benyttes her hos oss.*³³

En av utfordringene Norge vil stå overfor, er å legitimere eventuell egen bruk av militærmakt, samtidig som man undergraver en motparts legitimering av maktbruk. Norge har i en årrekke forsøkt å spille rollen som fredsmegler i en rekke konflikter og gått foran i arbeidet med å forby enkelte våpentyper. Norge står i tillegg i en situasjon der noen av områdene er omstridt folkerettslig.

□

³³ Diesen, Sverre: *Moderniseringen av Forsvaret – status og utfordringer*. Foredrag i Oslo Militære Samfund 2005.11.28 http://www.oslomilsamfund.no/oms_arkiv/2005/2005-11-28-FSJ.html

5.2 Forsvarets operative kapasiteter

Figur 6 To av Forsvarets operative kapasiteter.

Det er først og fremst Luftforsvarets og Sjøforsvarets operative kapasiteter som gjennomgås i dette kapitlet. Det betyr ikke at Hærens eller Heimevernets bidrag er uten relevans ved sikkerhetspolitiske kriser, men i denne oppgaven og med scenarienes utforming vil disse kapasitetene i hovedsak være mindre interessante. Jeg vil likevel inkludere Hærens jegerkommando som er en fleksibel kapasitete på linje med Marinens jegerkommando. Om dette er det generelle utgangspunktet, vil det kunne være situasjoner der konkrete kapasiteter fra Hæren for øvrig og fra Heimevernet også kan være relevante, noe fremstillingen vil vise.

5.3 Luftforsvarets operative kapasiteter

Luftforsvaret opererer i den tredje dimensjonen – luften. I dette ligger en rekke muligheter og begrensninger. FFOD beskriver mulighetene til Luftforsvaret slik:

Luftstyrkenes grunnleggende egenskaper er høyde, hastighet og rekkevidde. Høyde kombinert med avanserte sensorsystemer gir et unikt overblikk. Hastighet og rekkevidde gir evne til å bevege seg over store avstander, til et nærmest hvilket som helst sted, i løpet av minutter eller timer. Luftstyrker kan skape virkning over store avstander på kort tid, eller hurtig være til stede for å observere i et bestemt område.³⁴

□

³⁴ Forsvarsstaben: *Forsvarets fellesoperative doktrine*. Forsvarsstaben Oslo 2007, side 117

Luffforsvaret har en rekke operative kapasiteter som kan benyttes ved sikkerhetspolitiske kriser:

Flytype	Rolle	Antall
P-3C/N Orion	Maritimt overvåkningsfly	4+2
DA-20 Jet Falcon	Elektronisk innsamlingsfly	2
F-16	Kampfly	57
Sea King	Redningshelikopter	12
C-130 J Hercules	Transportfly	4
Lynx	Kystvakthelikopter	6
Radarkjede	Overvåkning 24/7	1
Bell 412	Transporthelikopter	18
NASAMS	Luftvern	1

Figur 7 Lufforsvarets operative kapasiteter.

F-16 Kampfly

57 F-16 utgjør kampflyflåten frem til ca. 2020. Selv om skroget i dag er omtrent 30 år gammelt, har kontinuerlig oppdateringen gjort dagens F-16 til et moderne og meget kapabelt våpensystem. Flyene er stasjonert på Ørland og i Bodø. I Bodø er to F-16 på kontinuerlig beredskap, med en reaksjonstid på maksimalt 15 minutter. Våpensystemet har derfor evnen til raskt å være til stede i store deler av nordområdene. Med svært gode sensorer, som radar og Panterapod, kan mål i luften og på overflaten oppdages og identifiseres på stor avstand. Det er imidlertid pr i dag ikke praktisk mulig å overføre video eller bilder fra F-16 til bakken når de opererer i Barentshavet. En annen av begrensningene er tid i operasjonsområdet. Noe avhengig av vær, flyhøyde og konfigurasjon kan man typisk regne med at F-16 kan være i luften i ca. to timer. Det blir derfor ren matematikk å regne ut hvor mye tilstedeværelse man kan ha i ulike deler av nordområdene. F-16 har også mulighet for å tanke drivstoff i luften fra tankfly. Dersom slike tankfly er tilgjengelige, kan pilotene fly oppdrag opp mot 8-10 timer.³⁵

Dersom en krise utvikler seg, kan Forsvaret stille et antall F-16. Major Jarle Øversveen indikerer i sin masteroppgave at dette antallet kan være ca. 12. Ved normal treningsaktivitet flyr det norske lufforsvaret med ca. 20 F-16. Det er derfor ikke urimelig å anta at dette antallet også kan være tilgjengelig ved en krise. Det er også grunn til å tro at dette tallet kan økes noe avhengig av krisens alvorlighetsgrad. Ved sikkerhetspolitiske kriser, der man ønsker 24 timers tilstedeværelse over et mindre geografisk område, er det heller ikke nødvendigvis antallet tilgjengelige fly som er utfordringen, men antallet piloter og

□

³⁵ Av våre allierte er det er Nederland og USA som har tankfly som er kompatible med F-16.

teknikere. F-16 kan utstyres med luft- til luftvåpen, og luft- til bakkevåpen som i en viss grad også kan brukes mot overflatemål på sjøen.

P-3 Orion Maritimt patruljefly

Norge har fire P-3C og to P-3N stasjonert på Andøya. P-3C er primært utrustet for anti u-båt operasjoner. De siste års oppdateringer har gjort at flyet i tillegg er vel utrustet til å skape et situasjonsbilde også på overflaten over et meget stort område. Orion er utstyrt med SA/ISAR radar, ESM-sensorer og elektro-optisk og infrarød (EO/IR) sensor som gjør flyet i stand til visuelt å observere overflateaktivitet på betydelig avstand. Orion patruljerer nordområdene flere ganger i uken og samarbeider ofte med Kystvakten og fregatter på sine oppdrag. Orion kan være på oppdrag i mer enn 10 timer og kan dekke et betydelig område i løpet av et oppdrag. Orion er i dag ikke utstyrt med våpen for å gjennomføre direkte angrep mot overflatefartøy, og må derfor primært ses på som en observasjons- og kommunikasjonsplattform.

En av begrensningene er tilgjengelighet på skrog. Norge har fire fullt utrustede P-3C, mens P-3N også oppgraderes med sensorer for overflateoppdrag. Av disse flyene er det kontinuerlig vedlikehold og oppgraderinger, og det er sjeldent det er mer enn to fly operative samtidig. Det er også begrensninger på operative besetninger og teknisk personell til å vedlikeholde flyene.³⁶

Sea King redningshelikopter

330-skvadronen disponerer 12 Sea King redningshelikoptre som er stasjonert på Banak, Bodø, Ørland og Sola. I tillegg er det et detasjement på Rygge. Primæroppdraget er søk og redning og normalt er ett helikopter med besetning på 15 minutters beredskap ved alle fire basene. 330-skvadronen får normalt sine oppdrag gjennom Hovedredningssentralen. Kommandomessig er de imidlertid underlagt Forsvarets Operative Hovedkvarter (FOH) og kan ved en krise raskt benyttes. Det er også mulig å klargjøre flere helikoptre med besetninger for å løse eventuelle oppdrag.

Sea King er svært godt tilpasset norske forhold og kan løse de aller fleste oppdrag innenfor søk og redning også i svært dårlige værforhold. Helikopteret er utstyrt med to radarer og peilesystemer for alle radiofrekvenser. I tillegg benyttes et infrarødt kamera som fanger opp kroppsvarme, lyskaster og seks par øyne fra besetningen om bord er i forbindelse med søk. Ved bruk i nordområdene er begrensningen først og fremst rekkevidde og manglende evne til å operere under isingsforhold. På den annen side er Kystvaktens fartøyer utstyrt med såkalt «Helicopter In Flight Refuelling», noe som gjør Sea King i stand til å fylle drivstoff i luften og dermed øke aksjonsradiusen ytterligere når de er i nærheten av kystvaktfartøy.

□

³⁶ Øversveen, Jarle: *Luftmakt i nordområdene- en kur for alt?* Masteroppgave Forsvarets Stabsskole 2007

C-130 Transportfly

335-skvadronen startet i 2008 flygingen med det nye C-130J Hercules. Det er et taktisk transportfly med god lastekapasitet og rekkevidde. Hercules har evnen til å operere stort sett under alle lys og værforhold og kan operere ut fra de fleste norske flyplasser. Ved en krisesituasjon kan Hercules benyttes for transport av personell, utstyr og forsyninger. Taktisk innsetning av spesialstyrker enten ved hjelp av fallskjermhopp eller ved landing på nærliggende flyplasser kan også være aktuelt. C-130 J har ingen sensorer eller våpen som kan benyttes til informasjonsinnsamling eller angrep mot mål.

DA-20 Jet Falcon

717-skvadronen på Rygge opererer tre DA-20 Jet Falcon, som er et mindre to motors jetfly. To av flyene er utstyrt for elektronisk krigføring og ett er utstyrt og innredet for VIP-flyging. Flyet og besetningen har evnen til å samle inn informasjon fra elektronske sendere og kan bidra til å bygge et elektronisk situasjonsbilde. Selv om flyet har en rekkevidde og utholdenhet som bare er ca. halvparten av Orions, kan det benyttes for å rask innsamling av informasjon om den elektroniske aktiviteten i et stort område. Flymaskinene har vært igjennom en betydelig oppgradering de siste årene og har meget god operativ tilgjengelighet.

Lynx Mk-86 kystvakthelikopter

Lynx er et relativt lett helikopter med en besetning på to. Primæroppgaven er kystvaktjeneste og utstyrt med radar fungerer helikopteret som Kystvaktens forlengede øyne og arm. Helikopteret utvider Kystvaktens radius og har evne til å oppdage og identifisere fartøyer. Lynx benyttes også til å sette inn inspektører på kort varsel. 337-skvadronen på Bardufoss opererer seks helikoptre, og det er typisk 1-2 helikoptre som seiler om bord på kystvaktfartøy. Det er Svalbard-klassen og Nordkapp-klassen som har evnen til å operere med Lynx om bord. Utfordringen med Lynx er flere. For det første har helikopteret begrenset lasteevne og rekkevidde. For det andre er operativ tilgjengelighet svært lav grunnet høy alder og utslitte skrog. Den tredje utfordringen, spesielt i nordområdene, er begrenset evne til å operere under isningsforhold. Det nye helikopteret NH-90 vil medføre en betydelig kapasitetshevning på alle de områder der Lynx har begrensninger. Helikopteret var ventet å bli levert til Norge i 2005 men er betydelig forsinket. Det forventes nå at første helikopter til Kystvakten kommer i 2010 og første helikopter til fregattene i 2011, men fortsatt er det risiko for ytterligere forsinkelser.³⁷

Radarkjeden

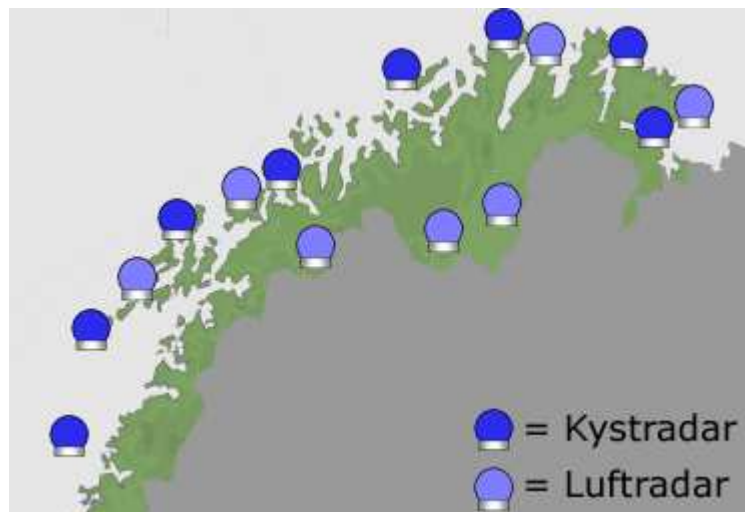
Langs hele Norskekysten er det et nettverk av radarer. Luftradarene ser stort sett bare det som beveger seg oppe i luften, mens kystradarene ser både trafikk på havet og i luften. Disse radarene styres av to Control and Reporting Centers (CRC), en i Sørreisa i Troms og en på Mågerø i Vestfold. CRC'ene

□

³⁷ St.prp.nr. 1 (2008-2009): Statsbudsjettet 2009.

http://www.statsbudsjettet.dep.no/upload/Statsbudsjett_2009/dokumenter/pdf/gulbok.pdf side 82

bygger et sanntids bilde av det som skjer i luften, og en rekke radiostasjoner over hele landsdelen sørger for at de kan ha kommunikasjon til fly og fartøy. Dersom Forsvarets fly skal på oppdrag, er det normalt CRC de rapporterer til og mottar oppdrag fra mens de er i luften.

Figur 8 Oversikt over norske militære radarer fra Helgeland til Vardø.

Bell 412

Luftforsvaret disponerer 18 Bell 412 helikopter. Bell 412 er stasjonert ved 339-skvadronen på Bardufoss primært for å yte transportstøtte til Hæren og ved 720-skvadronen i Rygge i Østfold som en del av støtten til Forsvarets spesialavdelinger. Helikoptrene på Rygge er også i noen grad oppgradert og utstyrt med tanke på spesialoperasjoner.

NASAMS II

NASAMS II er et avansert mellomdistanseluftvern. Det består av utskytningsramper med missiler, sensorer som radarer og EO/IR, i tillegg til et beslutningssystem lokalisert i et kommandosenter. Systemet har evnen til å oppdage, identifisere og engasjere luftmål på stor avstand i lav til medium høyde. F-16 kampfly og NASAMS kan derfor på noen områder utfylle hverandre. NASAMS har sin styrke i evnen til å dekke et relativt stort område over lang tid. NASAMS er i tillegg mobilt og kan flyttes ved hjelp av fly, tog, bil eller båt. Begrensningen er imidlertid at det nettopp er landbasert og derfor kun mobilt i en landkontekst og ikke på samme måte som et kampfly. I tillegg har Norge et luftvern som av sin øverste sjef, oberstløytnant Bjørn Stai, blir betegnet som marginalt i størrelse.³⁸ På den annen side er NASAMS bygd opp i moduler, og det ene batteriet Norge har kan i teorien fordeles på opp til fire steder samtidig.

□

³⁸ Bentzrød, Sveinung Berg: *Bare rester igjen av Norges luftvern*. Aftenposten <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article3030281.ece>

5.4 Sjøforsvarets operative kapasiteter

Norge har et havområde som er seks ganger større enn Fastlands-Norge. Sjøforsvarets operative kapasiteter spiller en avgjørende rolle for å patruljere, overvåke og hevde norsk suverenitet og norske interesser i disse områdene. Forsvarets Fellesoperative Doktrine beskriver Sjøforsvarets operative kapasiteter på følgende måte:

Maritime styrker har flere viktige egenskaper, som tilgjengelighet, mobilitet, allsidighet, autonomi og utholdenhet, og de støtter rekkevidde, løftekapasitet, fremskutt tilstedeværelse, maktbalanse og innflytelse. Maritime styrker kan med sin evne til fleksibel og strategisk deployering, enkelt settes inn og trekkes ut.³⁹

Fartøy/Klasse	Rolle	Antall
Svalbard/Nordkapp	Ytre Kystvakt m/helikopter	4
Ålesund/Harstad/Barentshav	Ytre Kystvakt	6
Nornen	Indre Kystvakt	5
Fridtjof Nansen	Fregatt	5
Ula	Ubåt	6
Jegervåpen	Spesialoperasjoner og kystjegere	1 + 1
Logistikkvåpen	Logistisk forsyning	3
Oksøy/Alta	Minejakt/sveip	3+3
Skjold	Primært kystnære operasjoner	6

Figur 9 Sjøforsvarets operative kapasiteter.

Kystvakten

Kystvakten er i fredstid statens viktigste myndighetshåndhever i norske jurisdiksjonsområder innenfor fiskerikontroll. Kystvakten utfører sitt virke i hele Norges ansvarsområde og er delt inn i Kystvaktsskvadron nord med base på Sortland, og Kystvaktsskvadron sør med base i Bergen. Begge enheter samarbeider tett med fiskerimyndighetene for å sikre best mulig ressurskontroll. Kystvakten er en del av Sjøforsvaret og kommandomessig underlagt FOH.

□

³⁹ Forsvarsstaben: *Forsvarets fellesoperative doktrine*. Forsvarsstaben Oslo 2007, side 112

Kystvakten disponerer en variert flåte av fartøyer, fly og helikoptre. Dagens kystvakt består av 14 fartøyer fordelt på ni havgående fartøyer der fire er helikopterbærende og fem kystvaktfartøyer av Nornen-klassen tilknyttet Indre kystvakt. Kystvakten samarbeider tett med Luftforsvarets Orion overvåkningsfly og leier også inn sivil overvåkningskapasitet i form av fly. Kystvakten vil få tilført det nye NH-90 helikopteret. Dette helikopteret har som nevnt betydelig større rekkevidde enn Lynx og vil forbedre de helikopterbærende fartøyenes evne til overvåkning og fiskerikontroll.

Om lag 70 prosent av Kystvaktens ressurser anvendes på overvåkingen av fiske i havområdene underlagt norsk fiskerijurisdiksjon: Norsk økonomisk sone, fiskerisonen ved Jan Mayen og vernesonen rundt Svalbard.⁴⁰

Fridtjof Nansen-klassen fregatt

Onsdag den 11. februar 2009 ble KNM Thor Heyerdahl, den siste av i alt fem fregatter av Fridtjof Nansen-klassen, sjøsatt ved det spanske verftet. De nye norske fregattene er multirollefartøy og er utstyrt med sensorer og våpen som kan benyttes mot fartøyer i luften, på overflaten og under vann. I tillegg vil fregattene også operere det nye NH-90-helikopteret for operasjoner mot ubåter og overflatefartøy. Helikoptret vil ha en rekkevidde på mer enn 500 nm og gjør det mulig å dekke et område mer effektivt enn med tidligere fregatter. Helikoptrene vil i tillegg til å være en forlenget sensor/våpenbærer, også være svært godt egnet for søk og redning og boringsoppdrag.

I tillegg til sensorer og våpen er Fridtjof Nansen-klassen utstyrt med kommunikasjonssystemet Link 16. Dette er et nettverkssystem som gjør fartøyene i stand til å utveksle informasjon med andre militære enheter i området som har dette systemet. Fregattene kan utveksle luft eller sjøbilde med norske F-16, og utrustet med Luftforsvarets jagerflykontrollører ombord kan de i tillegg gi flyene oppdrag og ordrer. Satellitt-kommunikasjon om bord gjør det også mulig å kommunisere kontinuerlig med hovedkvarter på landjorden.

Skjoldklassen MTB

I skrivende stund innfases verdens raskeste krigsskip i det norske forsvar. Skold-klassen har en toppfart på 60 knop og kjennetegnes i tillegg av rask reaksjonsevne og stor slagkraft. Fartøyene er utstyrt med sensorer og våpen for overflateoperasjonen i kystnære strøk. Dette inkluderer overflate- og lufttradar i tillegg til ESM for oppdaging av andre radarer. Fartøyene er også utstyrt med EO/IR sensor. Fartøyene har noen begrensninger i evnen til å bekjempe luftmål, og i motsetning til 14 fartøyer i Haukklassen som utfases, vil Forsvaret nå kun ha seks MTBer. Skjoldklassen vil bli utstyrt med Link-16 og vil kunne utveksle overflate- og luftbilde i tillegg til måldata med blant annet fregattene, F-16 og NATO AWACS dersom det er ønskelig.

□

⁴⁰ Kystvaktens oppgaver. Forsvarets hjemmeside <http://www.mil.no/sjo/kv/start/fartoyene/article.jhtml?articleID=139247>

Ula-klassen undervannsbåt

Sjøforsvaret opererer seks moderne ubåter av Ula-klassen. Disse har base i Bergen og har god evne til å operere både til havs og langs kysten. Evnen til å operere skjult og samtidig ha evne til overvåkning og informasjonsinnhenting representerer en unik militærstrategisk ressurs.⁴¹ Ula-klassen har også sensorer og våpen som gjør dem i stand til å angripe mål og både på overflaten og under vann.

Marinens jegervåpen

Marinens jegervåpen består av marinejegerkommandoen, minedykkerkommandoen og kystjegerkommandoen. Miner er ikke aktuelle i noen av de scenarioene oppgaven beskriver. Minedykkerkommandoen vil derfor ikke bli omhandlet videre i denne oppgaven. Kystjegerkommandoen er en kampenhet som har som hovedoppgave informasjonsinnhenting i kystnære strøk. I tillegg er kystjegerne trent til offensive operasjoner og kan benyttes til å bekjempe ulike typer mål.

Taktisk båtskvadron (TBS) opererer stridsbåt 90 og bidrar til at resten av Jegervåpnet kan gjennomføre sine operasjoner. Avdelingens styrke er evnen til hurtig forflytning av små styrker i kystnære strøk. Begrensningene ligger først og fremst i antall båter, rekkevidde og evnen til å operere havgående.

Forsvarets spesialstyrker består av Marinejegerkommandoen (MJK) og Forsvarets spesialkommando/Hærens jegerkommando.(FSK/HJK) Disse har spesialutdanning i en rekke operasjoner fra passiv observasjon og informasjonsinnsamling til direkte aksjoner mot objekter. Spesialstyrkene er blant annet trent i å operere i skjul bak fiendens linjer og kan også benyttes til antiterroroperasjoner og bording av skip. Marinejegerne har i tillegg spisskompetanse for operasjoner i maritime miljøer. På FSK/HJKs hjemmeside beskrives spesialoperasjoner på følgende måte:

*Militære aktiviteter utøvd av spesielt utpekte, organiserte, trenede og utstyrte styrker ved bruk av operasjonsteknikker og metoder som ikke er vanlige for regulære styrker. Disse aktivitetene utøves både i fred, krise, væpnet konflikt og krig uavhengig av eller koordinert med regulære styrker (ikke-spesialstyrker) for å oppnå militære, politiske, økonomiske eller psykologiske målsettinger. Politisk-militære hensyn kan kreve fordekte, skjulte eller diskrete metoder og vilje til å akseptere en grad av fysisk og politisk risiko som ikke er forbundet med regulære operasjoner.*⁴²

□

⁴¹ St.prp.nr. 48 (2007-2008): *Et forsvar til vern om Norges sikkerhet, interesser og verdier.*

<http://www.regjeringen.no/pages/2061722/PDFS/STP200720080048000DDDPDFS.pdf>

⁴² *Spesialoperasjoner.* Forsvarets hjemmeside http://www.mil.no/haren/hjk/start/Fakta_FSK/Spesops_fsk/

Forsvarets Operative Hovedkvarter

FOH er ingen operativ kapasitet, men utøver blant annet den daglige kommando og kontroll over militære styrker i Norge. Oppdraget er beskrevet slik:

Sjef FOH skal planlegge, koordinere, iverksette og lede operasjoner med tildelte styrker innenfor Forsvarets oppgaver for å forebygge mot, eller håndtere situasjoner og konflikter som kan true norsk statssikkerhet, samfunnssikkerhet og menneskelig sikkerhet, i den hensikt å kunne sikre nasjonal politisk handlefrihet.⁴³

FOH vil fra 1. august 2009 være lokalisert på Reitan og bestå av ca. 300 personer. Ved en episode eller krise vil enheter rapportere direkte til FOH og få sine retningslinjer og order derfra. FOH's evne til å bygge et situasjonsbilde og utøve effektiv kommando og kontroll vil være av avgjørende betydning ved sikkerhetspolitiske kriser. Forsvarsminister og Forsvarssjef vil ved hendelser og episoder gi sine retningslinjer gjennom Forsvarsstabens situasjonssenter til FOH. Ved sikkerhetspolitiske kriser kan også andre departementer som Utenriksdepartementet, Justisdepartementet og i en viss grad også Fiskeri- og kystdepartementet, være aktører. Det faller imidlertid oppgavens rammer å diskutere kommando- og kontrollforhold ved kriser.

5.5 Delkonklusjon

Norge er en stat med et lite forsvar. Likevel har Forsvaret har en rekke operative kapasiteter som kan benyttes ved sikkerhetspolitiske kriser. Disse kapasitetene har forskjellige muligheter og begrensninger. Noen har sin styrke i kystnære strøk mens andre kan benyttes uavhengig av geografiske forhold. Forsvarets operative kapasiteter kan i stor grad samarbeide og brukes til å utfylle og supplere hverandre. Vi skal videre i oppgaven se på hvilke funksjoner Forsvarets operative kapasiteter kan ha ved sikkerhetspolitiske kriser.

□

⁴³ Reksten, Jan: *Operativt behov for Sjøstridskrefter*. Foredrag på sjømaktseminar nr. 11 2008.08.29 http://www.sms1835.no/cms/index.php?option=com_remository&Itemid=52&func=fileinfo&id=228

6 Tilstedeværelse

En av de oppgavene som Forsvarets operative kapasiteter kan bidra til å ivareta i forbindelse med en sikkerhetspolitisk krise er tilstedeværelse. Vi skal i dette kapitlet først definere tilstedeværelse. Deretter skal vi se hvordan Forsvarets operative kapasiteter kan bidra til tilstedeværelse i nordområdene.

6.1 Hva er tilstedeværelse?

Nordområdene fikk fra rundt 1990 redusert oppmerksomhet i internasjonal politikk. Dette ga seg også utslag i den militære tilstedeværelsen. Både på russisk og alliert side ble den militære trening og øving i regionen redusert. På alliert side ble fokuset i større grad rettet mot sikkerhetsutfordringer andre steder i verden. Det samme gjaldt for russiske styrker som hadde sine største utfordringer internt, og i nærliggende regioner. Samtidig beholdt Russland en betydelig militær kapasitet i området. Kola er fortsatt et svært viktig område for naboen i øst, og Barentshavet blir omtalt som det viktigste militære øvings- og utprøvingsområdet for Russland.⁴⁴

De siste årene har det igjen vært en markant økning i aktivitet på russisk side. Særlig i 2007 så man igjen konturene av operasjonsmønstre fra den kalde krigen. Russiske strategiske bombefly fløy regelmessig langs norskekysten, og det var en firedobling av antall avskjæringer fra 2006 til 2007.⁴⁵ Det er ikke bare i luften vi ser en økt aktivitet. I desember 2007 seilte også hangarskipet ”Flåteadmiral Kutznetsov” sammen med to store destroyere langs norskekysten fra Kola til Middelhavet. Det samme seilingsmønsteret var også tilfelle høsten 2008. Den økte russiske aktiviteten kan tolkes som et signal på økt interesse for nordområdene, men den kan også sees på som en markering overfor Vesten av at Russland igjen er å regne med som militær stormakt.⁴⁶

Norge har betydelige interesser i nordområdene og behov for tilstedeværelse på en rekke områder. Forskning, energiproduksjon, ressursforvaltning og miljøvern er noen av de områdene regjeringen fokuserer på.⁴⁷ Regjeringen har også uttalt et større fokus på militær tilstedeværelse i nordområdene:

*Forsvarets tilstedeværelse i nordområdene er fortsatt viktig når det gjelder å hevde suverenitet, utøve norsk myndighet og ta del i ressursforvaltningen. Forsvarets tilstedeværelse bidrar til forutsigbarhet og stabilitet, og er helt avgjørende for vår evne til krisehåndtering i nord.*⁴⁸

□

⁴⁴ Grytting, Trond: *Nordområdene i fokus*. Norsk Forsvar nr. 1/2008, side 34

⁴⁵ Avskjæring brukes i denne sammenhengen om operasjoner med jagerfly for visuell identifikasjon av fly som opererer utenfor norskekysten.

⁴⁶ Diesen, Sverre: *Status og utfordringer i Forsvaret*. Foredrag i Oslo Militære Samfund 2007. 11.27

http://www.oslomilsamfund.no/oms_arkiv/2007/2007-11-26%20Forsvarssjefen.html

⁴⁷ *Regjeringens nordområdestrategi 1/12-2006*.

<http://www.regjeringen.no/upload/kilde/ud/pla/2006/0006/ddd/pdfv/302927-nstrategi06.pdf>.

⁴⁸ *Regjeringens nordområdestrategi 1/12-2006*.

<http://www.regjeringen.no/upload/kilde/ud/pla/2006/0006/ddd/pdfv/302927-nstrategi06.pdf> side 17

Sjef for landsdelskommando Nord-Norge (LDKN) Trond Grytting, som har hovedansvaret for den militære aktiviteten i Nordområdene påpeker viktigheten av militær tilstedeværelse: ”Hensikten med tilstedeværelse er å stabilisere, markere interesse, utøve diplomati og samarbeide for å unngå tilspissing og krise”⁴⁹. Grytting hevder med dette at en av de viktigste effektene man oppnår gjennom god overvåkning og tilstedeværelse er å forebygge kriser. Statssekretær Espen Barth Eide understreker dette ved å påpeke to viktige momenter ved militær tilstedeværelse: Det gir det god kunnskap om hva som er normalsituasjonen, og det gjør oss i stand til å registrere eventuelle avvik.⁵⁰ Dette kan gjøre Norge i stand til å gripe inn tidlig i en situasjon, og dermed kanskje unngå at konflikten eskalerer til en krise. Militær tilstedeværelse er et politisk signal om at området prioriteres og anses som viktig.⁵¹ Det kan på den ene side oppfattes på linje med tradisjonell avskrekking, som markerer at Norge vil forsvare sine rettigheter og interesser i området. På den annen siden kan det også bidra til å troverdiggjøre at Norge vil ivareta sine plikter og forvalte ressursene på en god måte.

Ut fra den offentlige debatten har jeg valgt å definere to former for tilstedeværelse: Generell og målrettet. Den generelle bygger på et nærvær av militære kapasiteter lokalisert på baser i nordområdene, mens den målrettede innebærer aktiviteter med disse militære kapasitetene i området. Det betyr at de gjennomfører operasjoner som innebærer myndighetsutøvelse og ivaretagelse av norske interesser. Men det kan også innebære overvåkning, trening og øving.

Den politiske debatten dreier seg i stor grad om den generelle tilstedeværelsen, og da i stor grad lokalisering. Forsvarets Fellesoperative Hovedkvarter er bestemt flyttet til Bodø og slås sammen med Landsdelskommando Nord-Norge under navnet Forsvarets Operative Hovedkvarter (FOH). Hærens styrker lokaliseres primært i Troms, og det har i tillegg vært en debatt om vedtaket om nedleggelse av Olavsværn i Tromsø. Det har også vært en omfattende debatt om beliggenheten av hovedbasen for kampflyvåpnet. Lokalisering er selvfølgelig en viktig del av tilstedeværelse fordi basestrukturen er en permanent og generell form for tilstedeværelse. I tillegg danner baser grunnlaget for en mer målrettet tilstedeværelse i form av operative kapasiteter i området. Basestrukturen gjør det også mulig å forsterke tilstedeværelsen i nordområdene ved å forflytte egne eller alliert militære kapasiteter inn i området. Fly er i stor grad avhengig av en fremskutt base, men også fartøyer har behov for baser for forsyninger og vedlikehold. Forsvarpolitisk utvalg påpekte betydningen av basestrukturen som en del av tilstedeværelsen.

□

⁴⁹ Grytting, Trond: *Nordområdene i fokus*. Norsk Forsvar nr. 1/2008, side 35

⁵⁰ Eide, Espen Barth: *Forsvarets oppdrag i nordområdene*. Foredrag på Nordområdekonferansen i Bodø 2006.03.29 http://www.regjeringen.no/nb/dep/fd/dep/politisk_ledelse/Statssekretar_Espen_Barth_Eide/taler_artikler/2006/Forsvarets-oppdrag-i-nordomradene.html?id=113582

⁵¹ Berggrav, Jørgen: *Forsvarsperspektiver i nord*. Den norske Atlanterhavskomiteé, sikkerhetspolitisk bibliotek nr. 4 20 side 15.

Norske myndigheter må kunne sette inn egnede militære enheter for å løse ulike oppgaver under varierende betingelser og på enhver del av norsk territorium og i ethvert område under norsk jurisdiksjon, jf. kapittel 3.1. Å sikre norske myndigheter tilstrekkelig handlefrihet i områder med så stor geografisk utstrekning, framstår bare som mulig med baser for alle forsvarsgrener og Heimevernet i både Sør-Norge og Nord-Norge.⁵²

Forsvarsminister Anne-Grete Strøm-Erichsen påpekte i sitt årlige fordrag i Oslo Militære Samfund i 2008 at nordområdene er regjeringens viktigste strategiske satningsområde, og at dette innebærer engasjement og aktivitet i området.⁵³ Hva slags engasjement og aktivitet det er snakk om, er det derimot vanskeligere å få øye på.

Det er samtidig et paradoks at regjeringen både i Soria Moria-erklæringen, nordområdestrategien og offentlige taler påpeker at den vil ha økt militære tilstedeværelse i nordområdene samtidig som antall seilingsdøgn og antall inspeksjoner gjennomført av Kystvakten har vært stadig nedadgående de siste årene. Som et eksempel har antall inspeksjoner sunket fra 2371 i 2005 til 1768 i 2007.⁵⁴ I tillegg viser Riksrevisjonens rapport at situasjonen er blitt ytterligere forverret i 2008.⁵⁵

Regjeringen ønsker primært å styrke Kystvaktens tilstedeværelse i nordområdene.⁵⁶ Dette vil være en tilstedeværelse som ikke bidrar til en militarisering av området. Men regjeringen vil også ha økt tilstedeværelse av Sjøforsvarets fartøyer når de blir operative. I tillegg innføres det de nærmeste årene nytt materiell og kapasiteter, primært det nye enhetshelikopteret NH-90, som kan gjøre Kystvakten i stand til å være enda mer målrettet til stede.⁵⁷

Det maritime patruljeflyet Orion har også en sentral rolle i opprettholdelsen av tilstedeværelse i nordområdene. Orion patruljerer ukentlig området i samarbeid med Kystvakten, men utfører også overvåkning i Barentshavet, blant annet i primærrollen antiubåt-operasjoner. De siste års oppdateringer har gjort Orion til en utmerket plattform for ISR-oppdrag.⁵⁸ Antall patruljetokt gjennomført av Orion er imidlertid også blitt redusert de senere årene. I 2007 var tallet på gjennomførte flytimer for Orion

□

⁵² Norges Offentlige Utredninger NOU 2007:15 *Et styrket Forsvar*

<http://www.regjeringen.no/pages/2027693/PDFS/NOU200720070015000DDDDPDFS.pdf>, side 74

⁵³ Strøm Erichsen, Anne-Grete: *Trusler og utfordringer, sikkerhet og forsvar*. Foredrag Oslo Militære Samfund 2008.01.07

http://www.oslomilsamfund.no/oms_arkiv/2008/2008-01-07_FMIN.html

⁵⁴ Skram, Arild-Inge: *Kystvaktens oppgaver*. Foredrag på Sjømaktseminar 2008.08.29

http://www.sms1835.no/cms/index.php?option=com_remository&Itemid=52&func=fileinfo&id=229

⁵⁵ Riksrevisjonen undersøkelse av omstillingen av Forsvarssektoren http://www.riksrevisjonen.no/NR/rdonlyres/7F6E5811-36E9-46A8-8208-E55C8F67521A/0/Dok_3_6_2008_2009.pdf, side 64

⁵⁶ Strøm Erichsen, Anne-Grete: *Trusler og utfordringer, sikkerhet og forsvar*. Foredrag Oslo Militære Samfund 2008.01.07

http://www.oslomilsamfund.no/oms_arkiv/2008/2008-01-07_FMIN.html

⁵⁷ Norges Offentlige Utredninger NOU 2007:15: *Et styrket Forsvar*, side 50

⁵⁸ ISR: Intelligence Surveillance and Reconnaissance

eksempelvis 15 % under planlagt antall.⁵⁹ Dette skyldes flere forhold, blant annet manglende leveranser fra Forsvarets Logistikkorganisasjon (FLO), men også at P-3C-flåten har vært gjennom en betydelig oppgradering som er blitt noe forsinket. Det er også en utfordring at antall operative besetninger i 2006 ble redusert fra åtte til seks. Dette bidrar til at avdelingen har redusert evne til å levere operativ evne.⁶⁰ Nytt og oppgradert materiell vil likevel ikke monne mye verken for Kystvakten eller Luftforsvaret. Hvis Forsvaret ikke får tilført nok ressurser i form av driftsmidler og personell til å opprettholde tilstedeværelsen, hjelper det lite med førsteklasses materiell. Generalinspektøren for Luftforsvaret, Stein Nodeland, påpeker at både i FLO og Luftforsvaret har man nådd det han karakteriserer som kritisk masse når det gjelder personell.⁶¹ Dette kan forklare hvorfor Luftforsvaret ikke klarer å levere målrettet tilstedeværelse i henhold til planlagte tall. Når militær tilstedeværelse kan oppfattes som et symbol på både operativ tilgjengelighet og politisk vilje, er det en utfordring at den målrettede tilstedeværelse ser ut til å avta år for år.

Dersom en situasjon oppstår i et konkret område og kan lede til en sikkerhetspolitisk krise, vil det være av stor betydning å være først til stede. Den som ankommer først, vil være i stand til å danne seg en oversikt over situasjonen raskt og sette retningen på hvordan en krise kan utvikle seg. Den målrettede tilstedeværelsen i form av kystvaktfartøy og marinefartøy vil være av stor betydning for å være først på stedet. Det vil medføre at en motpart må stå for en eventuell eskalering ved å bringe inn sine militære ressurser. Et eksempel på dette er det russiske flyet som styrtet på Hopen i 1978. Det ble et kappløp mellom sovjetiske og norske myndigheter om å skaffe seg flyvraket. Det norske kystvaktskipet Heimdal var først på stedet og signaliserte at det var villig til å bruke makt for å hindre at de sovjetiske militære styrkene sikret seg vraket.⁶²

6.2 Forsvarets evne til tilstedeværelse i løpet av krisens første timer

Tidsaspektet kan være av stor betydning ved en sikkerhetspolitisk krise. De fleste av Forsvarets operative kapasiteter har ingen stående beredskap, og flere av dem befinner seg i Sør-Norge. Dette innebærer en viss reaksjonstid og deployeringstid. Det medfører at de normalt ikke vil være tilgjengelige i krisens første timer. Jeg har derfor valgt å dele tilstedeværelsen opp i forhold til tidsaspektet. Det er ikke intensjonen å definere denne perioden i antall timer eller døgn, men å vise at ikke alle kapasiteter er tilgjengelige umiddelbart og at det kan ha betydning i krisehåndteringen.

□

⁵⁹ Riksrevisjonen undersøkelse av omstillingen av Forsvarssektoren http://www.riksrevisjonen.no/NR/rdonlyres/7F6E5811-36E9-46A8-8208-E55C8F67521A/0/Dok_3_6_2008_2009.pdf, side 65

⁶⁰ Øversveen, Jarle: *Luftmakt i nordområdene- en kur for alt?* Masteroppgave, Forsvarets Stabsskole 2007

⁶¹ Nodeland, Stein: *Luftforsvarets status og utfordringer*. Foredrag i Oslo Militære Samfund 2007.01.29 http://www.oslomilsamfund.no/oms_arkiv/2007/2007-01-29%20GIL.html

⁶² Tamnes, Rolf: *Oljealder 1965-1995*. Universitetsforlaget Oslo 1997, side 261

Orions styrke er evnen til å dekke store områder i løpet av ett tokt. Orion kan i løpet av 10 timer dekke store deler av det jeg har definert som nordområdene. Flymaskinen vil derfor være en av de viktigste ressursene for tidlig å oppdage en situasjon som kan eskalere til en krise. En åpenbar begrensning er at Orion kun kan operere i luften over et område i et begrenset tidsrom. For å opprettholde tilnærmet 24 timers tilstedeværelse med Orion, må Forsvaret benytte tre flymaskiner som avløser hverandre. Med seks operative besetninger, og dagens tekniske status, er det lite sannsynlig at dette er oppnåelig, to flymaskiner som kan dekke 8-10 timer hver er det man kan regne som realistisk.

DA-20 vil trenge noen timer for å deployere til baser i Nord-Norge, men har en flytid på ca. 3-5 timer avhengig av last og værforhold. Flyet har dermed mulighet til å nå store deler av nordområdene og vil være en aktuell ”gap filler” for Orion ved innsamling av elektroniske signaler. Den mangler resten av Orions kapasiteter, men kan til en viss grad utfylle Orion i form av tilstedeværelse.

C-130 J er Luftforsvarets nyeste plattform og kan i likhet med DA-20 raskt deployere og operere ut fra en rekke baser i Nord-Norge i tillegg til å kunne lande på Jan Mayen og Svalbard. Flyet har også en rekkevidde som gjør at det kan operere i alle deler av nordområdene. C-130 J egner seg primært for transport av personell og materiell, men dersom tilstedeværelse i seg selv er et mål, kan C-130 J også utføre denne oppgaven.

Kystvakten hadde i 2007 til enhver tid i gjennomsnitt 13 fartøyer på patrulje.⁶³ Et av fartøyene vil derfor raskt kunne være til stede på de fleste steder i nord der en krise kan oppstå. Fordelen med et kystvaktfartøy er at det kan være til stede over en lengre periode. Fire av fartøyene som opererer i nordområdene, har også mulighet for å ha Lynx helikopter embarkert. Dette øker rekkevidden for fartøyet da inspektørene kan flys ut og settes om bord. Det har evnen til borde, forta inspeksjoner og ta fartøyer i arrest dersom det er nødvendig. Dette medfører at man også kan etablere en fysisk tilstedeværelse om bord på et annet fartøy. Når det nye helikopteret NH-90 blir operativt, vil denne evnen bli ytterligere forsterket.

Luftforsvarets F-16 kampfly har meget rask reaksjonsevne og kan raskt være til stede i deler av nordområdene dersom det er ønskelig. På Bodø står det til enhver tid to F-16 på 15 minutters beredskap. Dette innebærer at det maksimalt skal gå 15 minutter fra scramble-ordre⁶⁴ blir gitt til flyene er i luften. De to F-16 er avgitt til NATO, som har ansvaret for overvåkning og myndighetsutøvelse av luftrommet i Norge. Disse flyene kan imidlertid raskt tas tilbake på nasjonal kommando av luftoperasjonssenteret på FOH dersom det er nødvendig. Styrken til F-16 er hurtighet og reaksjonsevne. Begrensningene i nordområdene er rekkevidde og utholdenhet. I fredstid ligger det begrensninger på hvor langt ut F-16 kan

□

⁶³ Kystvaktåret 2007 en oppsummering og vurdering. Forsvarets hjemmeside <http://www.mil.no/sjo/kv/start/nyheter/article.jhtml?articleID=149686>

fly på grunn det eventuelle behovet for søk- og redningsstøtte. Disse begrensningene kan det selvfølgelig dispenseres fra men dersom det oppstår en krise på Svalbard, vil F-16 fra Bodø i beste fall kun ha drivstoff til å fly til Svalbard før det må returnere.

Fra russisk side ser vi at de strategiske bombeflyene som flyr langs norskekysten, ofte er eskortert av jagerfly av typen SU-27 Flanker. På norsk side har det ikke vært vanlig å bruke F-16 som eskorte når Orion flyr operative tokt utenfor den russiske kysten. F-16 flyr normalt sine treningsoppdrag i nærheten av hovedbasene Bodø og Ørland og bidrar derfor til daglig til den permanente tilstedeværelsen. Orion bidrar med sine tokt til en mer målrettet tilstedeværelse. Det er mulig å benytte F-16 sammen med Orion for å øke den målrettede tilstedeværelsen. F-16 kan benytte Banak som fremskutt base og møte Orion utenfor Finmarkskysten. Dette vil gi mulighet for økt målrettet tilstedeværelse med kampfly i samarbeid med Orion både i omstridt område og utenfor kysten av Russland. Dette har imidlertid andre konsekvenser som jeg vil komme tilbake til i kapitlet om signaleffekt. Den målrettede tilstedeværelsen med F-16 kan også økes betydelig med bruk av tankfly, noe som vil bli drøftet i kapitlet om alliert hjelp. Norge har valgt det amerikanske kampflyet Joint Strike Fighter. Det ser ut til å ha en betydelig større operasjonsradius enn F-16, og den målrettede tilstedeværelsen vil derfor kunne økes når dette flyet kommer i tjeneste. Uttalelser fra statssekretær Espen Barth Eide kan tyde på at det er politisk vilje til å benytte F-16 i en noe mer målrettet rolle:

Vi bør også vurdere nærmere om det er andre av Forsvarets kapasiteter, som f.eks. de to jagerflyene vi har på kontinuerlig NATO-beredskap for luftovervåkning i Bodø, kan benyttes mer aktivt til nasjonal episodehåndtering og markering av tilstedeværelse.⁶⁵

Sea King redningshelikopter på Banak og i Bodø har i likhet med F-16 15 minutters beredskap. Helikopteret kan benyttes til redningsoppdrag og transport. Begrensningene ligger primært i rekkevidde og hastighet. Selv om Sea King kan holde seg i luften i over seks timer, har det i beste fall en aksjonsradius på 230 nm for redning av 19 personer. Denne kan bli redusert ved dramatiske værforhold. Sea King kan allikevel fly til Svalbard via Bjørnøya og Hopen, og dette øker muligheten for tilstedeværelse rundt Svalbard.

□

⁶⁴ Scramble ordre er betegnelsen på ordren som blir gitt fra et hovedkvarter eller en CRC om at fly på beredskap skal sendes i luften.

⁶⁵ Eide, Espen Barth: *Sikkerhets og forsvarspolitik i nordområdene*. Foredrag for Landsdelsutvalget for Nord-Norge og Nord-Trøndelag i Hammerfest 2006.05.31

http://www.regjeringen.no/nb/dep/fd/dep/politisk_ledelse/Statssekretar_Espen_Barth_Eide/taler_artikler/2006/Sikkerhets-og_forsvarspolitik_i_nordomradene_.html?id=1677

Marinejegerkommandoen har en generell tilstedeværelse i nordområdene ved sine baser på Trondenes og Ramsund. Kystjegere og marinejegere kan raskt transporteres med Sjøforsvarets eller Luftforsvarets kapasiteter og settes inn der det er ønskelig eller nødvendig. Det samme gjelder spesialstyrkene FSK/HJK som raskt kan transporteres med Luftforsvarets ressurser til området.

Radarkjeden som overvåker luftrommet og den kystnære overflate vil alltid være tilgjengelig. De har imidlertid den begrensningen at de er stasjonære og at deres beliggenhet gjør at de har begrenset rekkevidde.

Øvrige militære ressurser vil sannsynligvis ikke kunne være til stede i nordområdene i første fase av en sikkerhetspolitisk krise. Marinens fartøyer har base i Bergen og har både en reaksjonstid og deployeringstid for å ankomme nordområdene. Det er mange variabler som vil bestemme tidsaspektet, men det handler uansett om dager.

6.3 Tilstedeværelse videre i krisen

Forsvaret har mulighet til å etablere Høy Luftmilitær Beredskap (HLB). Her kan et ønsket antall F-16 gjøres klar innen 24 timer og utstyres i både luft-til-luft og luft-til-bakke rollen. Flyene kan også deployere til andre baser og vil ta med seg nødvendig utstyr og personell for å drive operasjoner derfra. F-16 flyr normalt to og to sammen, og ved å tidsforskyve flyene kan man opprettholde tilnærmet kontinuerlig tilstedeværelse i deler av nordområdene. HLB kan også innebære å deployere luftvernssystemet NASAMS dersom situasjonen skulle tilsi det.

For Orion vil det sannsynligvis være mulig å kalle tilbake personell slik at det blir flere operative besetninger tilgjengelig.

Dersom norske myndigheter velger å deployere en eller flere fregatter, vil dette ta noe tid avhengig av status for personell og materiell. En av styrkene til dette fartøyet er at det kan være til stede i et område over lang tid. Dersom man i tillegg benytter seg av forsyningskip for å etterfylle drivstoff og andre nødvendige forsyninger, vil evnen til tilstedeværelse øke ytterligere.

Skjoldklassen MTB har en rekkevidde på ca. 800 nm. Dette gjør at fartøyene har betydelig mulighet for tilstedeværelse i nordområdene. Fra sin base i Bergen kan de teoretisk være til stede på hele Norskekysten i løpet av 24 timer. På den annen side eksisterer det ingen beredskap, så det vil normalt gå en viss tid før et fartøy er klar til å seile nordover. Skjoldklassen er bygd for kystnære operasjoner, men har også bedre havgående egenskaper enn de gamle MTB'ene⁶⁶. Værforholdene i nord er i perioder av året likevel såpass krevende at det sannsynligvis vil legge noen begrensninger på Skjoldklassens evne til å operere langt fra kysten. Ved bruk av forsyningskip vil Skjoldklassen i likhet med fregatter også kunne

□

⁶⁶ Stoltenberg, Jens og Anne-Grethe Strøm-Erichsen: *Bergen – en forsvarsby for fremtiden* Kronikk i Bergens tidende, 20. juni 2008 http://www.regjeringen.no/nb/dep/fd/dep/forsvarsminister_anne-grete_strom-erichs/taler_artikler/2008/bergen-en-forsvarsby-for-fremtiden.html?id=518340

operere i et område over lengre tid. Dersom forsyningsfartøyer ikke er tilgjengelige, må fartøyet med jevne mellomrom gå til en base for etterforsyning.

I tillegg til Kystvakten, MTBer og fregatter som er svært synlige fartøyer, har Sjøforsvaret en kapasitet med helt andre egenskaper: Ula-klassen har evnen til å være til stede og samtidig ikke bli oppdaget. Ett av slagordene til undervannsbåtvåpnet er nettopp: til stede og usynlig.⁶⁷ Dette gir en mulighet for tilstedeværelse uten eksponering. Det er imidlertid sannsynlig at en eventuell motpart også besitter samme kapasitet. Ula-klassen har også evnen til å operere i et område over lengre tid. Den er dieselelektrisk drevet og svært stillegående, noe som gjør den vanskelig å oppdage. En av begrensningene er imidlertid nettopp at den er dieselelektrisk drevet. Det gjør at den som med jevne mellomrom må opp til overflaten for å få luft til dieselmotorene som skal lade batteriene.

6.4 Tilstedeværelse i forhold til scenariene

Ved starten av scenario 1 vil Kystvakten og Orion allerede være til stede. Det vil også være en norsk fregatt på tokt i området. Denne kan raskt omdirigeres til å støtte Kystvakten ved eskorteringen av fiskefartøyet til Tromsø. Dersom fregatten blir omdirigert, kan norske myndigheter bli beskyldt for å militarisere situasjonen. På den annen side vil det å være først på stedet med en fregatt legge et press på russiske myndigheter, som vil kunne bli beskyldt for å eskalere krisen ytterligere ved å avskjære slepet med en destroyer. Dersom det er ønskelig med ytterligere kapasiteter fra Sjøforsvaret, kan andre kystvaktfartøyer omdisponeres. Forsvaret har også mulighet til å sende ytterligere en fregatt, 1-2 MTBer og 1-2 undervannsbåter fra Bergen. Med dagens personellsituasjon er det trolig lite aktuelt å anta at Forsvaret kan ha mer en to fregatter, to MTBer og to ubåter å sette inn i en slik situasjon uten en viss klargjøring og opptreningstid.

Bruk av F-16 vil kanskje ikke være sannsynlig i denne fasen av krisen. Avhengig av operasjonsmønster og været vil F-16 kunne være i området fra en halv time til en time før det må returnere. Dersom kampflyet forflyttes til Andøya, Bardufoss eller Banak flystasjon, vil tiden i operasjonsområdet kunne økes. Dette har imidlertid andre effekter som jeg vil drøfte senere i oppgaven.

DA-20 kan i løpet av timer forflyttes til Banak, Bardufoss eller Andøya flystasjon. Flytypen vil da ha en operasjonstid i området på ca. 2-3 timer. Dersom det blir behov for transport av ytterligere personell om bord på tråleren, kan Sea King også benyttes. Avhengig av utstyr kan helikopteret transportere opp mot 20 personer ut til tråleren, kystvaktfartøyet eller fregatten.

I dette scenarioet vil det sannsynligvis ikke være aktuelt med bruk av C-130 eller NASAMS. Siden dette scenariet også har sitt hendelsesforløp såpass langt til havs, vil heller ikke bruk av kystjegere være aktuelt.

□

⁶⁷ Ubåtvåpnet. Forsvarets hjemmeside <http://www.mil.no/sjo/keskdr/undervann/start/>

Forsvaret evne til tilstedeværelse i scenario 2 skiller seg til en viss grad fra scenario 1. Forsvarets radarkjede vil ikke være i stand til å se noe i dette området. For Kystvakten, ubåtene og fregattene vil det ikke være noen vesentlige forskjeller mellom scenariene. For de øvrige kapasiteter vil evnen til tilstedeværelse styrkes vesentlig dersom norske myndigheter velger å benytte flyplassen på Svalbard, et spørsmål jeg skal komme tilbake til. Dersom så ikke er tilfelle, vil tiden som Orion og C-130 kan operere i området begrenses noe. F-16 vil kun være i stand til å gjennomføre operasjoner i området ved støtte av tankfly, noe som vil måtte innebære alliert hjelp. MTB, spesialstyrker, Sea King og NASAMS vil alle ha evnen til tilstedeværelse, men de må da deployere til Svalbard. Forsvarets evne til tilstedeværelse i scenario 2 er derfor betydelig mindre enn i scenario 1, forutsatt at man ikke benytter flyplassen på Svalbard, deployerer styrker til øygruppen eller ber om alliert hjelp.

6.5 Delkonklusjon

Tilstedeværelse er et sammensatt fenomen. Tilstedeværelse i nordområdene måles ofte i operative flytokt med Orion eller i seilingsdøgn og inspeksjoner med Kystvakten. Tilstedeværelse er imidlertid også at Forsvaret har en basestruktur som er i stand til å understøtte de operative kapasiteter som skal utøve norsk myndighet i området, og som også signaliserer viljen til en permanent tilstedeværelse.

Tilstedeværelse kan altså både være generell i form av operative kapasiteter lokalisert på baser i nordområdene og målrettet i form av operative kapasiteters aktivitet og evne til å gjennomføre operasjoner.

Det offentlige ordskiftet er mest opptatt den generelle tilstedeværelse, nemlig basestrukturen. Det skyldes at distriktspolitiske forhold er viktige i norsk politikk og samfunnsdebatt. Samtidig har antall seilingsdøgn med Kystvakten og antall operative flytokt med maritime overvåkningsfly i nordområdene sunket. Dette faktum gjenspeiler seg i mindre grad i den offentlige debatt. Det er et paradoks at politiske myndigheter så sterkt uttaler at nordområdene er deres viktigste strategiske satningsområde, samtidig som den målrettede militære tilstedeværelsen er synkende både på luft- og sjøsiden.

Forsvaret har likevel fortsatt en målrettet tilstedeværelse i nord. Kystvakten, Orion, F-16 kampfly, radarkjeden og Sea King redningshelikoptre er noen av de operative kapasitetene som til enhver tid overvåker og patruljerer nordområdene. Denne tilstedeværelsen kan i seg selv være kriseforebyggende. I tillegg kan den bidra til at situasjoner som kan lede til sikkerhetspolitiske kriser, oppdages tidlig og dermed gi mulighet for å påvirke konfliktforløpet.

Dersom man ønsker økt tilstedeværelse, kan man relativt raskt sende ytterligere operative kapasiteter, som fregatter, ubåter, MTBer, transportfly og elektronisk innsamlingsfly fra baser i Sør-Norge. Omfanget

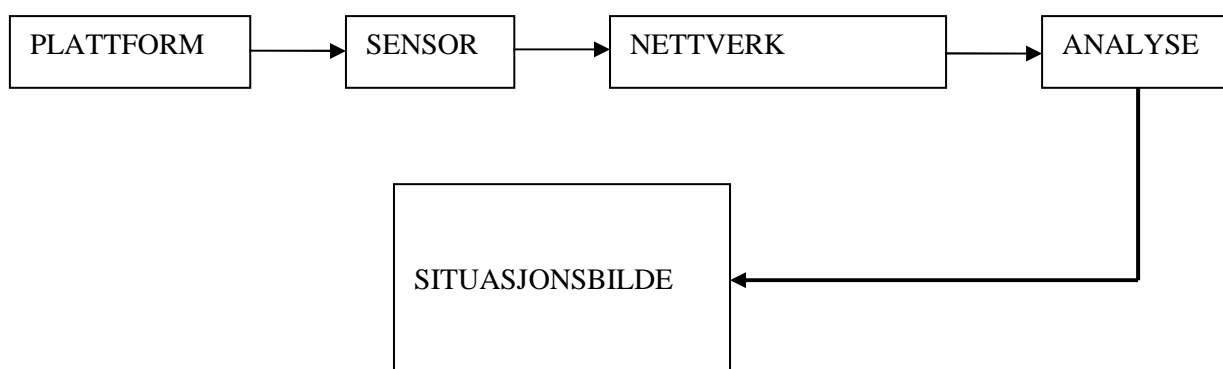
vil til enhver tid avhenge av politisk vilje og militær evne. Generelt foreligger det operative begrensninger på hvor raskt ulike kapasiteter kan være tilstede i de to områdene som er i fokus for denne oppgaven og likeledes på hvor lenge de kan operere i områdene.

7 Situasjonsoversikt

En av Forsvarets hovedoppgaver er å sikre et nasjonalt beslutningsunderlag gjennom tidsmessig overvåkning og etterretning.⁶⁸ Dersom en situasjon skulle oppstå som kan lede til en sikkerhetspolitisk krise vil det innledningsvis være av avgjørende betydning for norske myndigheter å forstå hva krisen dreier seg om, hvor truende den er og hvordan situasjonen ser ut til å utvikle seg.⁶⁹ Det er en rekke avdelinger i Forsvaret som daglig gjennomfører operasjoner som bidrar til å opprettholde et tilnærmet sanntids situasjonsbilde i nordområdene. Kystvakten overvåker og utøver daglig ressursforvaltning og myndighetsutøvelse i de store havområdene. Ressurser fra Sjøforsvaret, som MTBer, fregatter og ubåter, patruljerer også områdene med jevne mellomrom. Hæren har en av sin mest prioriterte avdelinger i Sør-Varanger som overvåker vår felles grense med Russland. Luftforsvarets kampfly er med jevne mellomrom på vingene for å identifisere russiske fly utenfor Norskekysten. I tillegg flyr Orion regelmessige overvåkningstokt i Barentshavet. Vi skal i dette kapitlet se på Forsvarets evne til å bidra til situasjonsoversikt.

7.1 Forsvarets operative kapasiteters evne

Forsvarets operative kapasiteter kan bidra til å skape et sanntids situasjonsbilde i luften, på overflaten og under vann. For å oppnå dette i praksis må en rekke forhold oppfylles. Plattformen med riktige sensorer må være til stede der krisen utspiller seg. Det må også være mulig å formidle det sensorene fanger opp til beslutningstagerne. Det vil også være nødvendig å tolke eller analysere dette råmaterialet for beslutningstagerne. Dette kan fremstilles skjematisk på følgende måte:

Figur 10 Skjematisk fremstilling av Forsvarets evne til å bidra til situasjonsoversikt.

Det er viktig å understreke at situasjonsoversikt ikke er noen konstant. Kvaliteten på situasjonsbildet vil avhenge av fire faktorer. Dersom en av dem svikter i perioder, eller værforhold gjør det umulig å benytte

□

⁶⁸ St.prp.nr. 48 (2007-2008): *Et forsvar til vern om Norges sikkerhet, interesser og verdier.*

<http://www.regjeringen.no/pages/2061722/PDFS/STP200720080048000DDDPDFS.pdf>, pkt 5.4

⁶⁹ Boin, Arjen, Paul't Hart, Eric Stern og Bengt Sundelius: *The Politics of Crisis Management.* Cambridge University Press 2005, side 11

seg av dem, vil kvaliteten på situasjonsbildet reduseres. Jeg vil i dette kapitlet drøfte Forsvarets operative kapasiteters evne i lys av disse fire faktorene.

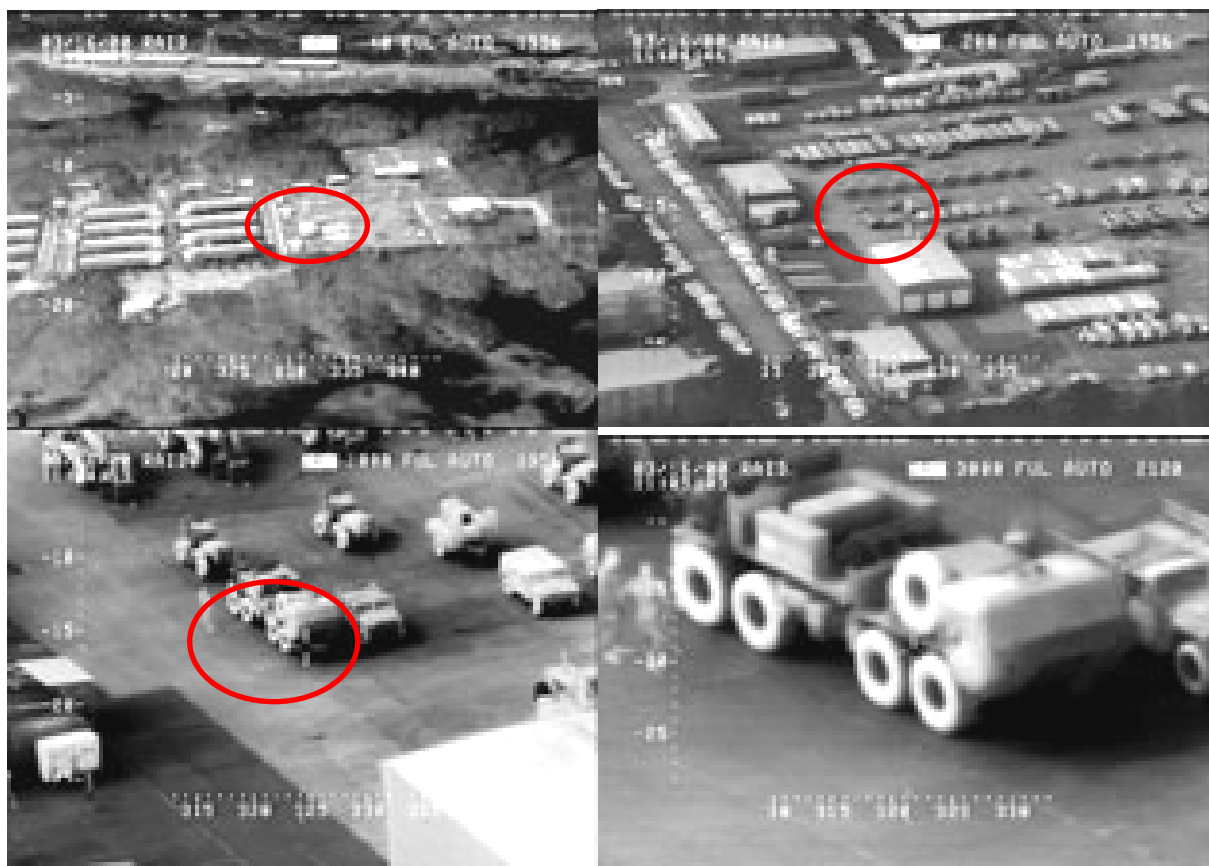
Radarkjeden

Våre to CRCer på Mågerø og i Sørreisa bygger hver dag det Forsvaret kaller et gjenkjent luftbilde. All flyaktivitet innenfor norsk interesseområde blir overvåket ved hjelp av et nettverk av radarer og sammenlignet med flygeplaner fra det sivile luftfartssystemet. Dette gjenkjente luftbildet blir så sendt videre i NATOs overvåkningskjede og til en rekke norske militære avdelinger blant annet Forsvarets Operative Hovedkvarter og til Situasjonssenteret i Forsvarsstaben. NATO Luftoperasjonssenteret i Danmark (Combined Air Operation Center 1 - CAOC 1) i Danmark er den avdelingen som har det militære ansvaret for det norske luftrommet, som også inkluderer deler av nordområdene. Dersom det er aktivitet i luftrommet som ikke er identifisert, vil CAOC 1 gi ordre om at de to norske F-16 som til enhver tid står på 15 minutters beredskap i Bodø, blir sendt i luften. Flyene vil så ved hjelp av radarkjeden og egne sensorer fly så nær de uidentifiserte flyene at de visuelt kan identifisere dem og gjøre situasjonsbildet mer utfyllende. Det kan i noen grad også være nyttig at luftoperasjonssenteret bidrar med en analyse. En kort briefing om hva slags fly det er snakk om og hvilke kapasiteter det har, hva slags oppdrag det flyr og om dette operasjonsmønsteret avviker fra normalen vil bidra til et enda klarere situasjonsbilde.

På samme måte blir det produsert et sjøbilde basert på informasjon fra radarkjeden og rapporteringsrutiner fra fartøyer til havs. Dette bilde strekker seg ikke like langt ut som luftbildet og blir heller ikke like raskt oppdatert som luftbildet. Ved uregelmessigheter er det Kystvaktens oppgave å identifisere, kontrollere og rapportere videre.

P-3 Orion

Orion er i utgangspunktet utrustet som en maritim overvåkningsplattform og har en rekke sensorer rettet mot overflate- og undervannsaktivitet. Dette gjør plattformen i stand til å bidra til et situasjonsbilde på en rekke områder. På overflaten kan SAR/ISAR-radar detektere overflatefartøyer på lang avstand. ESM-sensorer kan også detektere og retningsbestemme elektronisk aktivitet i området. Orion har også en rekke sensorer for å oppdage, følge og identifisere undervannsbåter. For å bygge et korrekt situasjonsbilde og for å kunne dokumentere det som kan lede til en krise, er det ofte nødvendig med visuelle bilder. For visuell observasjon og identifikasjon har P-3N allerede fått installert et EO-IR-kamera, og installasjonen er også startet på P-3C. Dette er et kamera med meget god zoom-kapasitet som gjør at Orion kan ligge på lang avstand og bygge et visuelt bilde av situasjonen. Frem til i dag har visuell identifikasjon foregått med håndholdt kamera. Orion må da så nær objektet at det i enkelte tilfeller kan bli oppfattet som en provokasjon. Det nye MX-20 kameraet vil være bemannet med en dedikert EO-IR-operatør om bord som er spesielt utdannet for oppgaven.

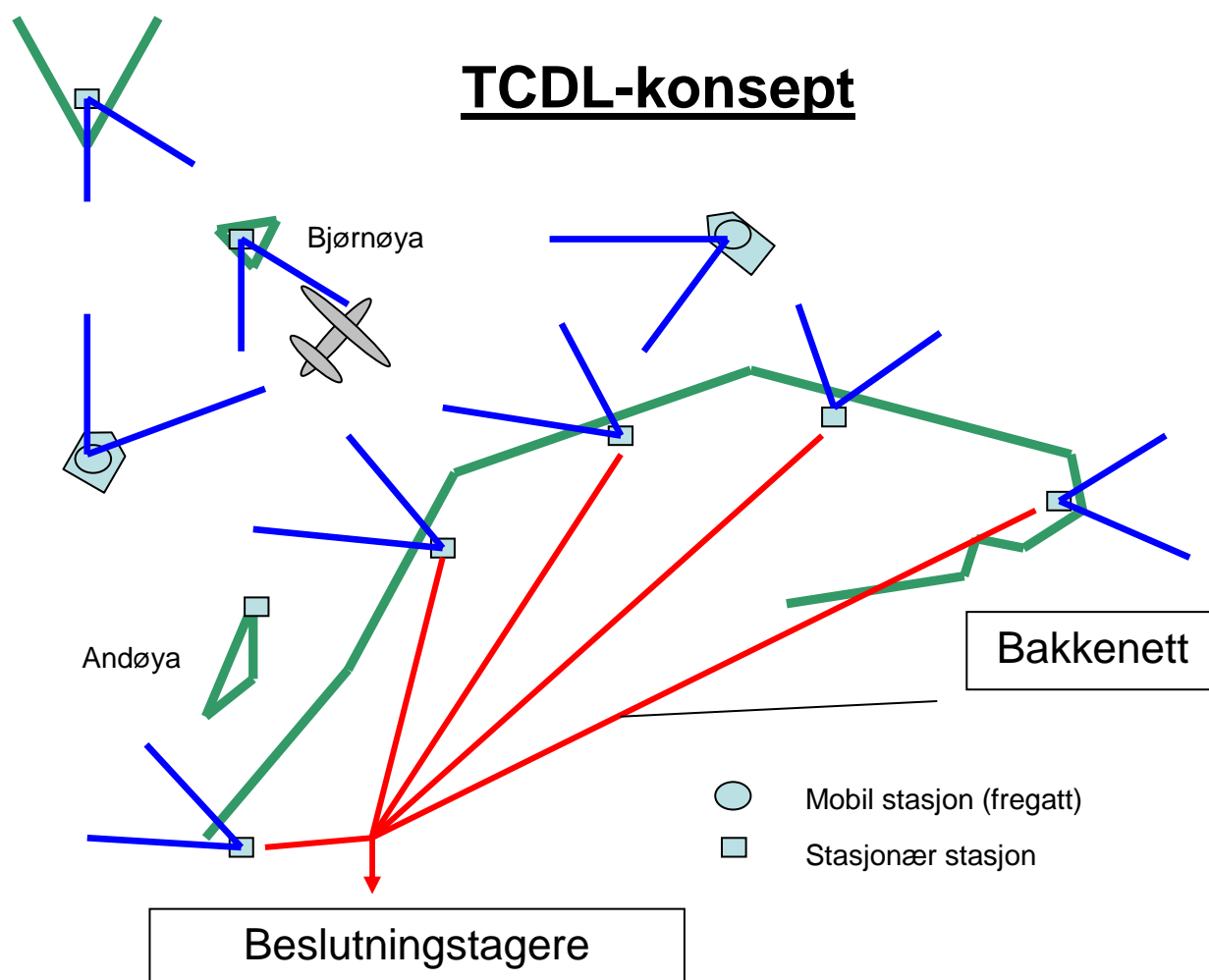
Figur 11 Eksempel på zoom-mulighetene til MX-20 EO-IR-kamera for P-3 Orion.

Det er i utgangspunktet tre måter å overføre bildet som sensorer på Orion oppfanger. Det kan enten overføres via talekommunikasjon eller tekstmeldinger. Utfordringen med en slik metode er at det er tidkrevende og det innebærer betydelig rom for feiltolkninger. Fordelen er at beslutningstagere kan snakke direkte med personell som er på stedet. Den andre metoden er å lagre informasjonen under flyging og videresende den til beslutningstagere etter landing. Med flytid på opp mot 10 timer vil det i mange tilfeller ta mange timer før informasjonen er tilgjengelig for beslutningstagere. Under en krise er nettopp tid en svært viktig faktor. Den siste metoden er å overføre informasjonen til beslutningstagere i sanntid, noe som krever et nettverk. Det er også selvfølgelig mulig å benytte seg av en kombinasjon av alle tre metodene.

For å kunne overføre bilder i sann tid er Orion i skrivende stund i ferd med å bli utstyrt med Tactical Common Data Link (TCDL). Dette vil være primær-mediet for å overføre EO-IR-produkter. Systemet kan ses på som en trådløs bredbåndslinke som kan overføre alle typer filer fra flyet og til bakken. Det er også mulig å overføre fra bakken til flyet, men da med noe mindre båndbredde. Det vil være mulig å sende enten tilnærmet sanntidsvideo med ca. 3-5 sekunders forsinkelse, eller å sende et opptak som er

redigert av EO-IR-operatøren om bord. Det er per i dag ikke mulig å sende filer direkte mellom norske fly.

For å kunne sende signaler er man avhengig av et nettverk av stasjonære eller mobile bakkestasjoner innen rekkevidde. En slik bakkestasjon kan monteres på ulike steder langs norskekysten, men også på fartøyer. Bildene sendes videre via telefonlinjer i Forsvarets Digitale Nett (FDN) og ender opp hos beslutningstagere. Konseptet kan i prinsippet se slik ut:

Figur 12 Skjematisk fremstilling av Tactical Common Data Link (TCDL).

Begrensningen ligger i rekkevidden på systemet. Dersom mottakerstasjonen er kjent, kan man retningsbestemme senders og mottakers antenne og få en rekkevidde på ca. 110-130 nm. Med en mottakerstasjon montert på en fregatt eller et kystvaktfartøy vil dette medføre at store deler av

nordområdene kan dekkes med sanntidsbilder. På den annen side er det ikke sikkert Norge har ressurser til å benytte et fartøy som reléstasjon alene.

Maritime Air Support Center (MASC) på Andøya innehar spesialkompetanse på analyse av den informasjonen som innhentes av Orion. Dersom innhentet materiale blir analysert av MASC før det videresendes, får man sannsynligvis den beste analysen. Tidsfaktoren er imidlertid ofte avgjørende i en krise, og ettersom ny teknologi gjør det mulig for beslutningstagere å få bilder i sanntid, er det sannsynlig at de ønsker det. Operatører om bord kan i enkelte tilfeller til en viss grad bidra med analyse, men dette vil gå utover den jobben de til enhver tid gjør om bord. Analysekapasiteten hos beslutningstagere og ved FOH blir derfor av større betydning enn den har vært tidligere.

DA-20

DA-20 har god kapasitet til å bygge et situasjonsbilde innen elektronisk utstråling. Sensorene er passive og kan retningsbestemme elektronisk aktivitet på stor avstand. Dette medfører at flyet ikke behøver å utsettes for en trussel, og det bidrar også til å unngå provokasjon og en mulig eskalering. DA-20 kan samarbeide med Orion om dette oppdraget og kan rapportere sitt elektroniske bilde til beslutningstagere på sikkert samband.

F-16

F-16 er utstyrt med luft-til-luft og luft-til-bakke radar og ESM-sensor som gjør flyet i stand til å bidra til et situasjonsbilde i luften så vel som på overflaten. Norske F-16 har de senere år også blitt oppgradert til å bli en betydelig kapasitet innen overvåkning og målfølgning.⁷⁰

Panterapoden gir F-16 mulighet til å holde meget god situasjonsoversikt ned til detaljnivå, selv på god avstand og fra stor høyde. En av begrensningene for sensorene på F-16 er at de har noe begrenset synsfelt. Det kan sammenlignes med å se på overflaten gjennom et sugerør. Det medfører at F-16 kan være avhengig av forhåndskjennskap om lokaliseringen av målområdet. En svært betydelig begrensning er også evnen til å sende bildene fra Panterapoden til beslutningstagere.

Det er en kapasitet som norske F-16 ikke innehar i dag. Evnen til å sende video fra Panterapoden til bakkestasjoner i sanntid, vil bli en permanent kapasitet i løpet av 2010-11. Det vil da bli mulig å sende sanntids bilder til en Rover III bakkestasjon. Rover III er en mobil enhet som benyttes av bakkestyrker som samarbeider med flystyrker. Den største begrensningen er rekkevidden, som avhengig av en rekke forhold varierer fra ca. 20 nm til 70 nm. Ved sikkerhetspolitiske kriser kan en Rover III plasseres på bakken eller på et fartøy. Det er mulig for F-16 å ta opp video, fly innen rekkevidde av en Rover III stasjon og sende videoen ned. Fra en Rover III kobler man seg også via FDN-nettet og kan sende bildene videre til beslutningstagere.

□

⁷⁰ Diesen, Sverre: *Status og utfordringer i Forsvaret*. Foredrag i Oslo Militære Samfund 2007. 11.27 http://www.oslomilsamfund.no/oms_arkiv/2007/2007-11-26%20Forsvarssjefen.html

Fridtjof Nansen-klassen

Fridtjof Nansen-klassen er en plattform utstyrt med en rekke sensorer for å bygge et situasjonsbilde.. Fartøyet er utstyrt med SPY 1, som er en luftvarslingsradar og overflateradar med en betydelig kapasitet og rekkevidde. Når denne radaren kobles opp i nettverk med den bakkebaserte radarkjeden og F-16, blir evnen til å bygge et situasjonsbilde i tillegg betydelig forbedret. Om bord på fregattene vil det også være kontrollører fra Luftforsvaret som kan styre og dirigere F-16 til områder av interesse. Nansen-klassen har i tillegg en rekke sonarer i skroget, og sonarer som kan være tauet for å holde oversikt over det som foregår under overflaten. Fregattene vil også bli utrustet med NH-90-helikopteret. NH-90 vil bli fregattens forlengede øyne og ører med sensorer til å oppdage mål både på og under havoverflaten. NH-90 vil også ha en betydelig ESM-kapasitet og har en rekkevidde på over 500 nm.

Kystvakten

Kystvaktens styrke og primære bidrag til situasjonsoversikt er muligheten til å være fysisk til stede der situasjonen utspiller seg. Ved hjelp av Lynx-helikopter har kystvaktfartøyer en betydelig radius der de kan holde situasjonsoversikt. Når NH-90 blir operativt, vil denne radiusen øke betydelig. Kystvakten vil også kunne avdekke og rapportere sider som ingen andre av Forsvarets sensorer kan avdekke. Dersom de har inspektører om bord på et fartøy, kan disse rapportere forhold som blant annet intensjoner, holdninger og trusselnivå.

Link

Det er en rekke Link-systemer i bruk i Forsvaret, der den mest moderne er link 16. Link 16 kan beskrives som et digitalt kommunikasjonssystem med stor overføringskapasitet for graderte data, herunder tekst, tale og situasjonsbilder. I Norge er det F-16, Fridtjof Nansen-klassen, Skjold-klassen MTBer og NASAMS luftvernmissilsystem som foreløpig er utstyrt med Link 16. Det bygges også ut en bakkeinfrastruktur for trening og støtte til linkoperasjoner. Denne strukturen skal integreres med eksisterende infrastruktur for luftovervåking og stridsledelse (LOS-systemet) I tillegg har NATO et prosjekt som vil innebære at seks stasjonære Link 16-stasjoner, hvorav tre i nordområdene, skal utplasseres i løpet av 2012-14. Disse skal primært ivareta operasjonene til NATOs AWACS,⁷¹ men kan også benyttes i nasjonal sammenheng. I luftoperasjonssenteret på FOH er det i dag etablert en linkcelle som overvåker alle linkoperasjoner i Norge og som kan tappe all informasjon i systemet. Det betyr at all informasjon som sendes på dette nettet, kan observeres i sanntid der det er en Link 16-terminal. Utfordringen med Link 16 for beslutningstagere er at det i hovedsak er et system som er beregnet på å utveksle informasjon på taktisk nivå. Det vil derfor ikke være mulig å presentere et situasjonsbilde som nødvendigvis gir mening eller verdi direkte for beslutningstakere. Et Link 16-bilde vil imidlertid kunne

□

⁷¹ AWACS: Airborne Warning and Control System.

være et godt grunnlag for militære rådgivere med kunnskap om systemet. Bilder eller video fra Panterapoden kan i dag ikke overføres via Link 16.

Link 16 og nettverk er et område som prioriteres, og NOBLE⁷² har i 2007 og 2008 gjennomført en rekke nasjonale eksperimenter og tester for å avdekke muligheter og begrensninger. Dette vil fortsette i 2009.⁷³ Det er derfor mye som tyder på at vi vil se en betydelig utvikling på dette området også i tiden fremover.

7.2 Situasjonsoversikt i forhold til scenariene

I scenario 1 vil det være mulig å etablere en meget god situasjonsoversikt i en tidlig fase av krisen.

Kystvaktfartøyet har en meget god situasjonsoversikt ved tråleren og i umiddelbar nærhet. Det vil kunne rapportere i sanntid hva det er som skjer i nærområdet via radiosamband eller telefon. Kystvaktens styrke er å kunne observere og rapportere elementer som andre sensorer ikke kan. Situasjonen om bord på tråleren, mannskapets adferd og stemningen om bord kan ikke oppfattes av elektroniske sensorer, kun av mennesker. Kystvaktens fysiske tilstedeværelse bidrar derfor til viktige elementer i situasjonsoversikten. Orion som allerede er til stede, vil være i stand til å oppdage og holde oversikt over elektronisk aktivitet, overflatefartøy og eventuelle ubåter som er i området.

Radarkjeden vil holde kontinuerlig oversikt over all flyaktivitet i området. Lavtflygende fly kan imidlertid ligge under radarhorisonten, og her vil Nansen-klassen bidra i betydelig grad til å bygge et luftbilde der den bakkebaserte radarkjeden ikke har dekning. F-16 kan identifisere eventuelle fly som opererer i området og kan kontrolleres enten fra en radarstasjon eller fra Nansen-klassen. Nansen-klassen har sensorer som gjør at fartøyet selv på avstand kan holde god oversikt over aktiviteten under vann, på overflaten og i luften. Ved hjelp av helikopter kan fartøyet også til en viss grad identifisere aktiviteten visuelt. F-16 kan samtidig bidra til å oppdatere et riktig sjøbilde ved å samarbeide med Nansen-klassen på Link 16. Det er imidlertid ikke mulig tidlig i krisen å sende sanntidsbilder fra Panterapoden til beslutningstager. Det innebærer at bildene må sendes etter landing og en tidsforsinkelse på 2-3 timer. Det er også muligheter for å bedre kvaliteten på situasjonsbildet med kapasiteter som kan ankomme senere i krisen. DA-20 vil kunne utføre samme oppgaver som Orion i den elektroniske overvåkingen og i tillegg bruke visuell utkikk og rapportere dette over kryptert samband. Det vil også være mulig å etablere en mobil Rover III mottaksstasjon på kysten av Finnmark eller Troms for å direkte sende sanntidsbilder fra Panterapoden på F-16. Det er flere enheter som kan etablere en slik stasjon, blant annet Kystjegerkommandoen som er lokalisert i Harstad. Den har som hovedoppgave å innhente ISTAR-informasjon⁷⁴ og kan bemanne posisjoner langs kysten over lange perioder.

□

⁷² NOBLE: Norwegian Battle Lab & Experimentation

⁷³ *Initiativ*. Forsvarets hjemmeside <http://www.mil.no/pubs/fnett/forsvarsnett/prosjekter/noble/start/initiativ/>

⁷⁴ ISTAR: Intelligence, Surveillance, Target Acquisition, Reconnaissance

MTB vil også i noen grad kunne bidra i dette scenarioet med sine sensorer og Link-16 kapasitet. MTB vil primært kunne bidra til å holde et situasjonsbilde på overflaten og da først og fremst i de kystnære strøk. Ubåt vil også i stor grad kunne bidra til et situasjonsbilde både på overflaten og under vann, men vil bruke noe tid på å komme til området.

Ved scenario 2 utspiller krisen seg så langt fra fastlandet og over et så stort område at det vil gjøre det vanskelig å skaffe seg en god situasjonsoversikt. Det vil sannsynligvis være ønskelig å sikre en god oversikt over aktiviteten på Svalbard og Kola. Det vil også være ønskelig å ha et situasjonsbilde over eventuelle plattformer som er i transitt. Med de få ressursene Norge innehar, vil det være nødvendig å prioritere. Ved kriser sitter ikke beslutningstagere med alle fakta, men må håndtere en situasjon med usikkerhet og ofte divergerende signaler.⁷⁵ I en tidlig fase av krisen vil det kun være Kystvakten og Orion som raskt kan bidra til situasjonsoversikt på Svalbard. Kystvaktfartøyer kan i løpet av timer dirigeres til øygruppen. Orion kan også raskt være i stand til å bidra til et situasjonsbilde både på Svalbard og på Kola. I første del av krisen er det ikke mulig å etablere et luftbilde på og rundt Svalbard uten hjelp av AWACS-fly. Scenario 2 vil sannsynligvis gi økt russisk flyaktivitet, og F-16 kan utføre avskjæring, identifikasjon og skygging langs norskekysten. Dersom russiske fly flyr direkte fra Kola mot Svalbard, vil ikke F-16 stasjonert på Bodø kunne utføre denne oppgaven. For å rekke å avskjære og identifisere flyene, må F-16 flyttes til Banak. Dette vil imidlertid kun gi et begrenset bilde i forhold til visuell skygging med F-16 på grunn av manglende rekkevidde. Dersom man ønsker å bruke F-16 i området ved Svalbard, er man imidlertid avhengig av alliert hjelp i form av tankfly eller velge å deployere kampflyene til øygruppen.

Dersom det er ønskelig å etablere et situasjonsbilde i luften over Svalbard med nasjonale kapasiteter, kan Nansen-klassen sendes til området og benytte sin lufradar. Dersom fartøyet må forflytte seg fra Bergen, vil det sannsynligvis ta noe tid å etablere seg på Svalbard avhengig av status for personell og materiell. Det er også andre av Forsvarets operative kapasiteter som kan deployeres til Svalbard. MTBer, kystjegere, spesialstyrker og helikoptre vil alle kunne bidra til situasjonsoversikt dersom de er på Svalbard.

7.3 Delkonklusjon

Ved sikkerhetspolitiske kriser er beslutningstagere avhengige av et oppdatert og korrekt situasjonsbilde for å forstå krisen og fatte riktige beslutninger. Å skaffe seg situasjonsoversikt er som et puslespill, der bitene består av informasjon fra en rekke ulike kilder. Situasjonsoversikten vil variere i omfang og kvalitet avhengig av type informasjon som hentes inn og kvaliteten på denne. Forsvarets operative

□

⁷⁵ Boin, Arjen, Paul't Hart, Eric Stern og Bengt Sundelius: *The Politics of Crisis Management*. Cambridge University Press 2005, side 38

kapasiteter kan bidra til å skape et sanntids situasjonsbilde i luften, på overflaten og under vann i et gitt geografisk område som kan danne grunnlaget for analyse og beslutninger.

Tilstedeværelse i form av operative plattformer med gode sensorer er grunnlaget for situasjonsoversikten.

Et sanntids kommunikasjonsnettverk og analysekapasitet er også nødvendige faktorer for å bygge et sanntidsbilde som gir mening for beslutningstagerne. Det er en rivende utvikling på nettverk- og kommunikasjonssiden. Selv om det fortsatt er en del begrensninger, er det muligheter for å sende sanntidsbilder fra en rekke plattformer som opererer i nordområdene til beslutningstakere andre steder. En utfordring ligger i tolkning og analyse av den informasjonen som sendes.

I scenario 1 vil trolig Forsvaret kunne gi beslutningstagerne et godt situasjonsbilde som dekker både nærområdet og russisk militær aktivitet på Kola tilnærmet 24 timer i døgnet. Scenario 2 vil være langt mer krevende med tanke på situasjonsoversikt. Med begrensede ressurser vil beslutningstagerne enten måtte prioritere områder der de ønsker situasjonsoversikt, deployere militære kapasiteter til Svalbard eller be om alliert hjelp. Behovet for situasjonsoversikt vil imidlertid kunne komme i konflikt med den signaleffekten som deployering av styrker til Svalbard eller mottak av alliert hjelp vil sende.

8 Signaleffekt

Et viktig aspekt ved håndteringen av sikkerhetspolitiske kriser er å sende signaler til motparten, til allierte og til egen befolkning. Vi skal i dette kapitlet se hvordan signaleffekt har betydning i fredstid og ved kriser. Vi skal videre se hvordan Forsvarets operative kapasiteter kan bidra til å sende signaler om evne og vilje til å ivareta norske interesser og hevde norsk suverenitet ved sikkerhetspolitiske kriser i nordområdene.

8.1 Signaleffekt i fredstid

Gjennom den kalde krigen var norsk politikk overfor vår store nabo i øst kjennetegnet av brytningen mellom avskrekking og beroligelse. Dette preget også Norges forhold til NATO som ble kjennetegnet av brytningen mellom integrasjon og avskjerming.⁷⁶ Dette ga seg blant annet utslag i basepolitikken og begrensninger på alliert trening i Norge. Alt dette handlet først og fremst om å gi sikkerhetspolitiske signaler. På den ene side var det et signal til Sovjetunionen om at norske hensikter kun var defensive og at Norge ikke hadde offensive mål eller interesser i sin utenriks- eller sikkerhetspolitikk. På den annen side var det et signal til allierte om at Norge hadde en selvstendig politikk også innenfor alliansen på områder som var viktige for landets interesser. For det tredje var det et signal til befolkningen for å sikre bred tverrpolitisk oppslutning om forsvars- og sikkerhetspolitikken.⁷⁷

En viktig del av forsvars og sikkerhetspolitikken er nettopp signaleffekten. Et politisk signal sendes til egne borgere, nabostater og allierte.⁷⁸ Det faktum at Norge har et forsvar, er et tydelig signal om at man har vilje og evne til å forsvare norske interesser og hevde norsk suverenitet.

I kapittel 6 var et av temaene betydningen av militær tilstedeværelse i nordområdene, som et signal på at norske myndigheter prioriterer området og anser det som viktig. Forsvarsminister Anne-Grete Strøm-Erichsen har formulert det slik:

Det er regjeringens mål å styrke det militære nærværet i nord. Ikke fordi det foreligger en økt trussel mot Norge. Ikke for å bidra til økt militarisering av regionen. Men fordi vi som stat ønsker å sende et viktig politisk signal om at vi vil ivareta våre langsiktige nasjonale interesser, og våre internasjonale forpliktelser.⁷⁹

Kampflykjøpet er et annet eksempel på signaleffekt i forsvars- og sikkerhetspolitikken. Å velge et amerikansk fly oppfattes som et helt annet sikkerhetspolitisk signal enn å velge et svensk fly. SV var

□

⁷⁶ Børresen, Jakob, Gullow Gjeseth og Rolf Tamnes: *Norsk forsvarshistorie bind 5*. Eide forlag Bergen 2004, side 47

⁷⁷ Ibid, side 47

⁷⁸ Solstrand, Ragnvald: *Norsk Krisehåndtering i fred*. Norsk Militært Tidsskrift nr. 5 1987

⁷⁹ Strøm-Erichsen, Anne-Grete: *Aktuell norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk*. Foredrag på årsmøte til Folk og Forsvar 2007.02.22 http://www.regjeringen.no/nb/dep/fd/dep/forsvarsminister_anne-grete_strom-erichs/taler_artikler/2007/Aktuell-norsk-forsvars--og-sikkerhetspol.html?id=454690

veldig tydelig på at det ønsket at valget skulle falle på det svenske flyet Gripen, spesielt av sikkerhetspolitiske grunner.⁸⁰ Norge sender kontinuerlig ut sikkerhetspolitiske signaler med tanke på hvordan Forsvaret prioriteres, og benyttes. Bondevik II-regjeringen er blitt sterkt kritisert av SV-veteranen Stein Ørnhøi for de sikkerhetspolitiske signalene den sendte ut:

*I all sin gru så vi det i forrige stortingsperiodeperiode. Mens vi hadde operative styrker i Afghanistan og Irak samt ett fartøy av Ula-klassen som patruljerte i Middelhavet, gikk hele resten av Sjøforsvaret i bøyene i Bergen på grunn av budsjettrot. Samtidig dimitterte man før tiden store deler av et årskull. Et mer kaotisk sikkerhetspolitisk signal har knapt noen norsk regjering noen gang sendt ut.*⁸¹

Bondevik-regjeringen hadde et fokus på signalpolitikken overfor allierte i forbindelse med krigene i Irak og Afghanistan. Den sittende regjeringen har vært svært tydelig på at den ønsker å satse på nordområdene. At Forsvarets Operative Hovedkvarter flyttes til Reitan og at utdanningen i Hæren legges til indre Troms signaliserer betydningen av området. Signalene er imidlertid motstridende når antallet seilingsdøgn og operative flytokt i området reduseres.

8.2 Signaleffekt i krisehåndtering

Når det oppstår sikkerhetspolitiske kriser, handler en viktig del av håndteringen om å sende signaler.⁸² Ragnvald Solstrand ved FFI går så langt som å hevde at det i hovedsak dreier seg om å sende signaler.⁸³ Som et utgangspunkt for denne drøftingen er det nyttig å ha som bakteppe hva som er formålet med krisehåndtering. For det første er det en vanskelig balansegang mellom på den ene side fasthet og besluttsomhet for å ivareta norske interesser og suverenitet og på den annen side faren for eskalering. For det andre er det ønskelig for norske myndigheter å terminere krisen uten å tape ansikt og samtidig unngå at en eventuell motstander blir ydmyket. Siden signaler eller kommunikasjon er så sentralt i krisehåndtering, vil jeg kort redegjøre for en grunnleggende kommunikasjonsmodell.

All informasjon som ønskes formidlet, må sendes som et signal via en sender eller kanal. Dette signalet blir utsatt for støykilder før det blir mottatt av en mottaker. Til slutt blir dette signalet gjort om til informasjon. En grunnleggende modell kan se slik ut:

□

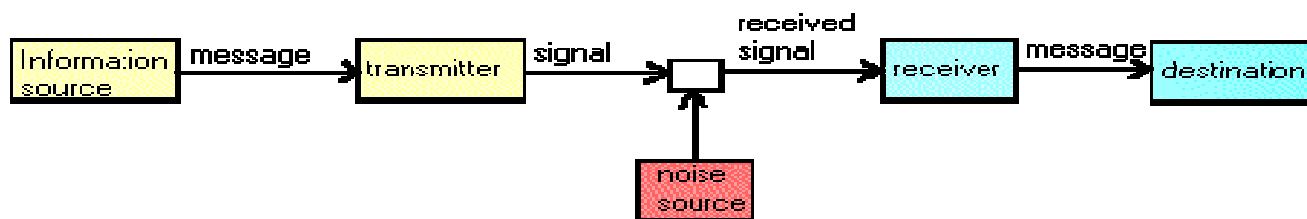
⁸⁰ Ghosh, Arun: *Anskaffelse av kampfly*. SV nettside <http://arkiv.sv.no/partiet/regjering/nyheter/dbaFile188608.html>

⁸¹ Ørnhøi, Stein: *Sikkerhetstrusler og sikkerhetspolitiske utfordringer – Norge i det internasjonale samfunn*. Artikkel på Utenriksdepartementets side.

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/kampanjer/refleks/innspill/sikkerhet/oernhoei.html?id=493248>

⁸² Kjølborg, Anders: *Krisehåndtering - igjen aktuelt?* Norsk Militært Tidsskrift nr. 4 2008

⁸³ Solstrand, Ragnvald: *Norsk Krisehåndtering i fred*. Norsk Militært Tidsskrift nr. 5 1987

Figur 13 Shannon-Weaver kommunikasjonsmodell.

Dersom norske myndigheter ønsker å sende et sikkerhetspolitisk signal, må de finne kanaler for å sende dette signalet. Dette kan gjøres på flere måter samtidig: via diplomati, bruk av media eller ved bruk av Forsvarets operative kapasiteter. Det er ikke sikkert at det signalet som myndighetene ønsker å sende, blir oppfattet og fortolket på samme måte hos en mottaker. En av årsakene kan være at signalet blir utsatt for støy. Støy kan i dette tilfelle være andres syn på norske myndigheter og at andre hendelser overskygger signalet. Det er derfor viktig å være klar over mulige støykilder og filtre, og at det finnes betydelige muligheter for misforståelser. Johan Jørgen Holst og Olav Riske har beskrevet kommunikasjonsstøy som en av årsakene til at Norge ikke forsto at et angrep var på gang 9. april 1940.⁸⁴

Her kan media komme til å spille en sentral rolle. Politiske myndigheter kan i noen grad påvirke media, men har ikke kontroll over hvordan media velger å fremstille en situasjon. Dette kan bli en betydelig utfordring ved sikkerhetspolitiske kriser med Russland, som har en helt annen tradisjon for å kontrollere og styre media. Norske myndigheter kan derfor komme i en situasjon hvor det fremstår for Russland som om man sender ut blandede signaler.

Tidligere i oppgaven har vi sett hvordan tilstedeværelse i nordområdene, både med basestruktur og med operative kapasiteter på tokt, i seg selv er med på å gi signaler om betydningen og viktigheten av området. Videre har vi sett at viljen og evnen til å etablere en situasjonsforståelse med militære kapasiteter også er signaler i seg selv. Vi skal nå se på de ulike operative kapasitetens mulige signaleffekt ved sikkerhetspolitiske kriser.

8.3 De ulike operative kapasitetenes mulige signaleffekt

Kystvakten er normalt den kapasiteten som med sin tilstedeværelse gir det svakeste og minst eskalerende signalet ved en sikkerhetspolitisk krise. Det er relativt enkelt å forklare hvorfor Kystvakten utøver sitt virke og er fast tilstedeværende i nordområdene. Kystvakten er utrustet med våpen og kan sende en rekke ulike signaler på en skala fra å observere til å utøve voldsmakt. Det vil være et sterkt signal dersom skudd blir løsnet av Kystvakten. I Elektron-saken ble kanonen rettet mot Elektron uten at skudd ble

□

⁸⁴ Holst, Johan Jørgen: *Arms Stability in the Cold War*. Forsvarets forskningsinstitutt Kjeller 1965, side 98. Og Riste, Olav: *Weserubung: Det perfekte strategiske overfall? Forsvarsstudier nr. 4*. Institutt for forsvarsstudier Oslo 1990

avfyrt⁸⁵ Dersom et skudd hadde blitt avfyrt, noe som ikke skjer ofte, ville det vært et langt mer alvorlig signal. Siste gang det ble skutt med kald granat, var mot det islandske fartøyet Hagangur II den 5. august 1994.⁸⁶

Flyging med Orion og DA-20 vil også i utgangspunktet gi et relativt svakt signal. Selv om tilstedeværelsen av disse flytypene kan oppleves som provoserende på taktisk nivå, har begge i en sikkerhetspolitisk krise som primæroppgave å bidra til å bygge opp et korrekt situasjonsbilde. På samme måte som Kystvakten kan også måten man benytter Orion og DA-20 på sende ulike signaler. DA-20 kan i sin primærrolle ligge på lang avstand fra hendelsens sentrum. Den nye teknologien som Orion er utrustet med gjør det også mulig å operere på relativt lang avstand samtidig som man utfører oppdraget. Dette kan bidra til å sende et så lavt signal som mulig dersom det er ønskelig.

Å benytte F-16 kampfly ved kriser kan ha sterkere signaleffekt enn bruk av DA-20 og Orion. Utstyrt med blant annet kanon, missiler og i enkelte tilfeller luft-til-bakkevåpen kan kampflyet i større grad oppfattes som et verktøy for suverenitetshevdelse og maktbruk. Selv om F-16 kun er ute på et innsamlingsstokt med Panterapod som sensor og ikke har skarpe våpen, kan signalet bli oppfattet som sterkt hos en motpart. Allerede ved å deployere kampfly innenfor rekkevidde av krisens geografiske område, sender man et tydelig signal. Videre kan kampflyet brukes til "show of force" og til å skyte varselskudd. Som det kraftigste signalet kan kampfly benyttes til å skade eller senke fartøyer eller til å skyte ned andre fly.

Dersom man går til det skritt å bruke militære kapasiteter som F-16 som en trussel om bruk av makt, ved enten å simulere angrepsprofiler eller å skyte varselskudd, må man også være forberedt på å bruke makt. Hvis ikke, vil det være en fare for at trusselen ikke oppfattes som troverdig. Statssekretær Espen Barth Eide ønsker å bruke F-16 i større grad i nordområdene, også sammen med Orion. Det kan være en reaksjon på at russiske kampfly eskorterer strategiske bombefly langs norskekysten. Det kan også tolkes som et signal om at Norge er villige til å bruke makt i nordområdene.

Bruk av Fridtjof Nansen-klassen kan også gi et sterkere signal enn å benytte Kystvakten. Bare det å deployere et slikt fartøy fra Bergen til nordområdene ved en krise vil være et signal om evne og vilje til å bruke makt. Men det kan også bli oppfattet som en eskalering av konflikten. Det er derfor en utfordring i forbindelse med krisehåndtering at de aller fleste av Sjøforsvarets operative kapasiteter ligger i Bergen. Dette kan begrense myndighetenes handlingsrom. Det kan bli en for stor politisk belastning å fremstå som den som eskalerer. Det kan også åpne for at motpartens ubåter forsinker deployeringen og medføre at andre kritiske ressurser som Orion må benyttes for å støtte en deployering istedenfor å bygge et situasjonsbilde i nordområdene.

□

⁸⁵ Indreberg, Tor Håkon: *Den utenrikspolitiske håndtering av Elektronsaken*. Fridtjof Nansen Instituttet Lysaker 2007, side 27

⁸⁶ Ibid

Fregattene har våpen som er effektive både mot mål i luften, på overflaten og under vann, og det er et relativt kraftig signal å sende en fregatt inn i området. Dersom man imidlertid plasserer fartøyet slik at egne våpen er utenfor rekkevidde og dermed ikke utgjør en direkte trussel, men samtidig på en slik avstand at egne sensorer kan benyttes, kan man variere signaleffekten. Dersom man velger å løsne skudd, har man sendt et meget kraftig signal.

Å deployere MTBer fra Bergen kan i første omgang oppfattes som et mildere signal enn å sende en fregatt fordi evnen til å utøve makt er mindre. På den annen side har MTB i mindre grad enn fregatter evnen til overvåkning. Det kan derfor ikke utelukkende fokuseres på fartøyets størrelse, men på dets kapasiteter og roller.

Ula-klassen kan brukes til å sende en rekke signaler. Bare ved å seile ut fra Bergen og dykke ned kan man sende et signal om at man innen 1-2 døgn kan være til stede i nordområdene. Man kan også ønske å vise sin tilstedeværelse i nordområdene for å sende et enda tydeligere signal om evne og vilje. Dersom en motstander ønsker å holde situasjonsoversikt over en neddykket ula-klasse, vil det samtidig binde opp betydelige ressurser hos ham.

8.4 Signaleffekt i forhold til scenariene

I scenario 1 har Norge en rekke alternativer. Her kan kampfly i første rekke brukes til å identifisere og skygge de russiske flygninger langs norskekysten. Dette er rutinemessige oppdrag som ikke behøver å by på store problemer. Dersom russiske kampfly eskorterer de russiske flyene, er saken straks annerledes. Til daglig forløper dette uten dramatikk fordi de russiske kampflyene normalt ikke reagerer på den norske identifiseringen. Dersom russiske kampfly starter med manøvrering, kan det ende opp med simulerte luftkamper over fartøyene, noe som kan oppfattes som en eskalering. Det kan også i ytterste konsekvens lede til at en av partene føler seg så truet at skudd blir løsnet. Dersom de russiske flygingen ikke er rutinemessige flyginger langs norskekysten, men foregår direkte over den russiske tråleren, kan bruk av F-16 tolkes som en eskalering av konflikten

Orions tilstedeværelse er godt kjent for russiske styrker. Dersom Orion og DA-20 flyr alene og på god avstand, vil det derfor være et svakt signal. Dersom disse flytypene flyr direkte over tråleren eller destroyeren, vil det være et langt sterkere signal. Ved å benytte F-16 til å eskortere DA-20 og Orion vil signalet ytterligere forsterkes. Radarkjeden i samarbeid med Nansen-klassen vil i scenario 1 være til stor hjelp for Orion, DA-20 og F-16, for å unngå situasjoner som kan føre til at man sender uønskede signaler.

Nansen-klassen kan ligge på betryggende avstand og observere. En slik handling kan tolkes som et beroligende, men kanskje passivt signal. Det vil tvinge den russiske destroyeren til å måtte stå for en

eventuell eskalering av krisen dersom den velger å avskjære Kystvakten. På den annen side blir det da Norge som må stå for den videre eskaleringen dersom man i ettertid ønsker å gripe inn overfor destroyeren. Hvis Nansen-klassen etablerer en eskorte av Kystvakten før den russiske destroyeren når frem, vil det være et langt tydeligere og offensivt signal. Russerne vil da måtte stå for en enda større eskalering dersom de velger å forsøke å stoppe slepet med eskorte.

Dersom man velger å deployere en ubåt, en MTB eller ytterligere en fregatt til nordområdene, vil det på den ene side kunne oppfattes som en eskalering. På den annen siden vil det kunne oppfattes som evne og vilje til å ivareta norske interesser i fiskevernsonen.

Flyging med C-130 vil i utgangspunktet ikke nødvendigvis sende noe signal. Dersom man velger å transportere spesialsoldater eller NASAMS inn i området, vil signalet nok være det samme som for deployering av fartøyer. Dersom det er kjent at spesialsoldater er fløyet inn, vil også flyging med Sea King helikopter kunne oppfattes som en eskalering.

I scenario 2 er situasjonen på mange måter svært komplisert. På den ene side vil det militært sett være ønskelig å deployere enkelte ressurser til Svalbard. Det kan være helikopter, MTB, C-130 og kystjegere eller helikoptre. På den annen siden er det nettopp dette norske myndigheter søker å unngå, nemlig en militarisering på øygruppen. Å deployere militære ressurser kan derfor være et svært uheldig signal i denne krisen.

Samtidig må det være ressurser til stede som kan overvåke den russiske aktiviteten i Barentsburg samt avdekke om det er en ubåt i området. Orion vil kunne bidra til å gjennomføre søk etter ubåt og dermed med tydelighet vise at Norge tar dette alvorlig. Orion har også våpen som kan tvinge en ubåt til overflaten eller i ytterste konsekvens senke ubåten. Det er imidlertid lite trolig at det vil være ønskelig.

DA-20 vil ha liten verdi for Svalbard-delen av scenarioet, men kan benyttes for å overvåke den elektroniske aktiviteten på Kola. Dette vil gi et signal om evne og vilje til å håndtere hele spekteret av konflikten.

For å ha kunne influere på russisk strategisk flyging fra Kola til Svalbard, kan deler av F-16-flåten flyttes til Banak. Dette kan også oppfattes som en betydelig eskalerende signal. Norske kampfly med luft-til-bakkekapasitet er nå innenfor rekkevidde av deler av de militære installasjonene på Kola. På den annen side vil Norges manglende evne til å operere kampfly over Svalbard bli avdekket ganske raskt når flyene må returnere grunnet mangel på drivstoff.

Kystvaktens blotte tilstedeværelse vil sende signaler. I en observerende rolle vil det være et svakt signal. Dersom det besluttes å forsøke å gjennomføre inspeksjon av det russiske marinefartøyet i Barentsburg,

eller man ber det om å fjerne seg, vil dette være et langt kraftigere signal. Ved en eventuell deployering av Sjøforsvarets kapasiteter fra Bergen vil signaleffekten være den samme som i scenario 1. Ved ankomst Svalbard kan man velge å benytte fartøyene i rene observasjonsroller for å skaffe seg en situasjonsoversikt, eller man kan velge å benytte dem i mer aktive roller. En rolle kan være å forsøke å nekte russiske fartøyer å seile inn til Barentsburg. Dette vil være et tydelig signal om at Norge ikke aksepterer den russiske handlemåten og er forberedt på å hevde norsk suverenitet.

8.5 Delkonklusjon

Krisehåndtering handler i stor grad om å sende signaler. Allerede i fredstid signaliserer statsmakten evne og vilje gjennom hvordan den prioriterer, lokaliserer og opererer sine militære styrker. En tydelig tilstedeværelse i nordområdene i form av baser, operative kapasiteter og jevnlig patruljering sender et signal om at Norge prioriterer dette området og anser det som viktig.

Ved kriser blir signaleffekten enda viktigere fordi den er en så sentral del av krisehåndteringen. Staten vil ved en sikkerhetspolitisk krise i nordområdene sende signaler på en rekke kanaler, som diplomatiet, media og bruk av Forsvarets operative kapasiteter. Dette er signaler som er rettet mot egen befolkning, allierte, en motpart og andre med interesser i området. Det ligger betydelige utfordringer i å bruke militære operative kapasiteter for signalføremål, da dette er en balansegang mellom fasthet og besluttsomhet på den ene side og faren for eskalering på den annen side. Målet for norske myndigheter vil være å opptre på en slik måte at utfallet ikke er dårligere enn da krisen startet.

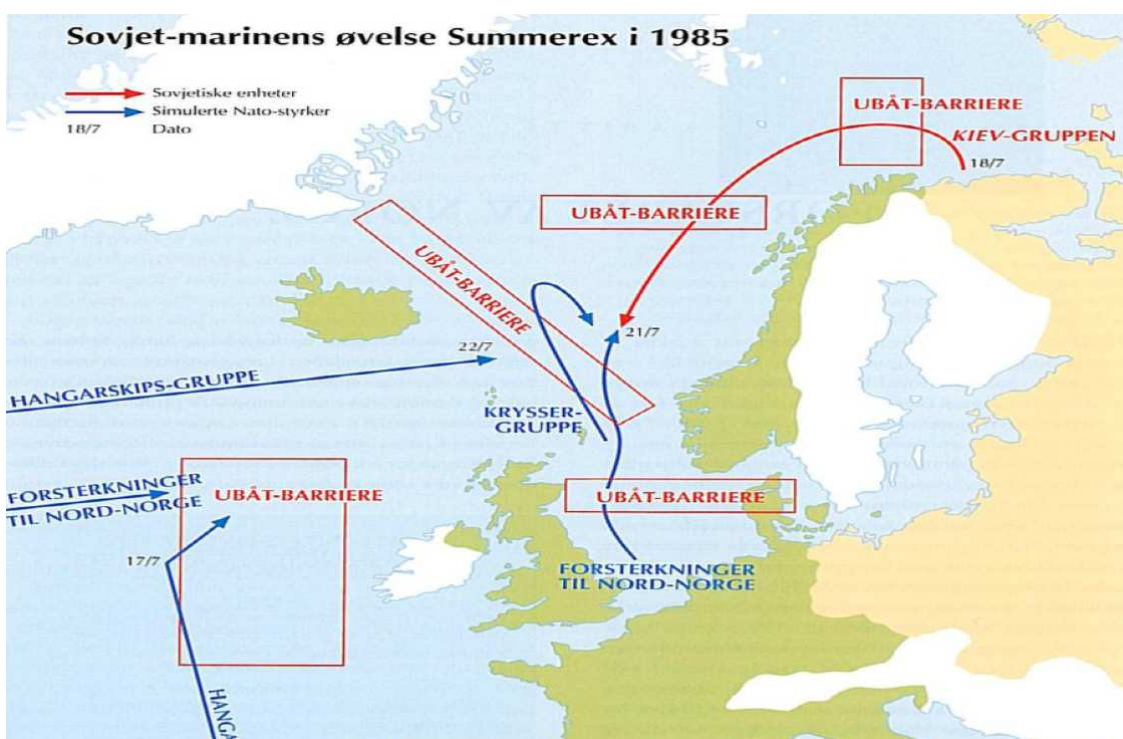
Forsvarets operative kapasiteter kan benyttes til å sende en rekke ulike signaler i sikkerhetspolitiske kriser. Rask tilstedeværelse med de operative kapasiteter som allerede befinner seg i nordområdene, er et signal om evne til å oppdage og håndtere kriser. Deployering av operative kapasiteter sørfra kan på den ene side bidra til å eskalere en krise, på den annen side kan det sende tydelige signaler om vilje og evne til å håndtere krisen. Forsvarets operative kapasiteter kan benyttes på en måte som sender svake signaler ved å opptre på en defensiv måte. På andre enden av skalaen ligger muligheten for å bruke militærmakt gjennom utøvelse av vold på statens vegne.

De forskjellige operative kapasitetene sender i tillegg ulike typer signaler. Det vil være et kraftigere signal å sende en fregatt til et kriseområde enn å sende et kystvaktskip. På samme måte vil en DA-20 Jet Falcon normalt virke mindre truende enn fire F-16 som kretser over området.

Det vil utvilsomt være en stor fordel om politiske og militære aktører har en felles forståelse av hvilken signaleffekt de ulike kapasitetene kan ha ved sikkerhetspolitiske kriser.

9 Utsiktene til alliert hjelp

En av bærebjelkene i forsvaret av Norge under den kalde krigen var alliert hjelp. Det var en kilde til troverdighet og en kilde til samhold i NATO.⁸⁷ Styrker var øremerket, kommando- og kontrollforholdene var etablerte og et omfattende planverk og forhåndslagring lå til grunn for den allierte støtten. NATO hadde ett hovedoppdrag, og det var å forsvare alliansen mot mulig aggresjon fra Sovjetunionen. Dette ble synliggjort med store og regelmessige øvelser i Nord-Norge med betydelig alliert deltagelse. På sovjetisk side var en av hovedoppgavene for den landets marine å forhindre alliert hjelp å nå frem, slik det fremkom under sommerøvelsen i 1985.

Figur 14 Sovjetmarinens sommerøvelse 1985.⁸⁸

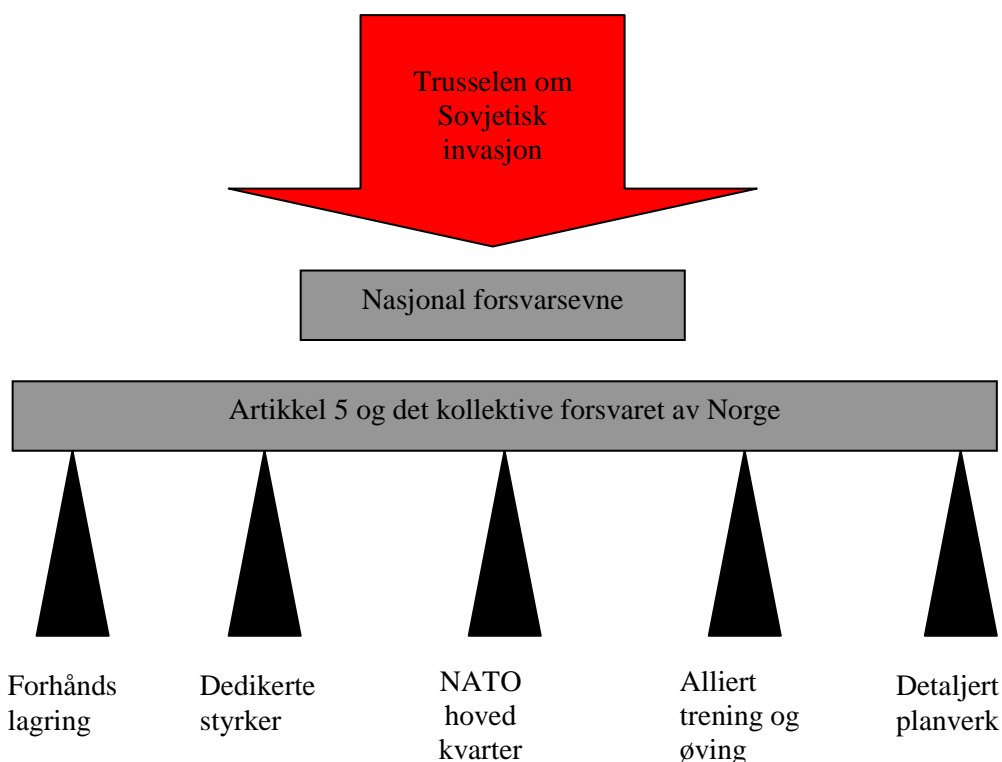
Dagens situasjon er annerledes. Det har vært en omfattende styrkereduksjon i NATO-landene. Det eksisterer ikke lenger øremerkede styrker eller planverk for alliert støtte til Norge. NATO er i betydelig grad opptatt med å håndtere operasjonen i Afghanistan, og det er få styrker som er "ledige" for å støtte en krise i nord. I tillegg er det i Afghanistan kommet tydelig frem at enkelte NATO-land har egne agendaer og politiske interesser med operasjonene. Det samme vil kunne være tilfelle ved en krise der norske interesser blir utfordret i nordområdene. Det blir derfor nødvendig å stille spørsmålet om artikkel 5 fortsatt er troverdig og om alliert hjelp er realistisk ved sikkerhetspolitiske kriser i nordområdene.

□

⁸⁷ Børresen, Jakob, Gullow Gjeseth og Rolf Tamnes: *Norsk forsvarshistorie bind 5*. Eide forlag Bergen 2004, side 53

⁸⁸ *Ibid*, side 45

Under den kalde krigen var en av oppgavene til det norske forsvaret å holde eget territorium til man fikk alliert hjelp. I tillegg fungerte den nasjonale forsvarsevnen som en terskel for å få alliert hjelp. Vi skal i dette kapitlet se nærmere på noen av disse pilarene som har betydning for mulighetene for alliert hjelp.

Figur 15 Pilarene som det kollektive forsvaret av Norge bygget på under den kalde krigen.

9.1 Alliert trening, øving og forhåndslagring

Derfor er det positivt at det gjennom mange år har vært alliert interesse for øving og trening i nord. Utenlandsk trening i våre nordlige områder er viktig fordi det bidrar til å få allierte og andre partnere til å bli bedre kjent med våre spesielle utfordringer og problemstillinger. Samtidig kan fellesøvelser med ulike NATO nasjoner være signal på alliansens vilje og evne til å engasjere seg også i nordområdene.⁸⁹

Under den kalde krigen var det betydelig alliert trening i Norge. På 1980-tallet gjennomførte ca. 10 000 soldater trening i Norge hvert år. Selv om dette kunne tolkes som et positivt signal om vilje og evne til å

□

⁸⁹ Eide, Espen Barth: *Forsvarets oppdrag i nordområdene*. Foredrag på Nordområdekonferansen i Bodø 2006.03.29 http://www.regjeringen.no/nb/dep/fd/dep/politisk_ledelse/Statssekretar_Espen_Barth_Eide/taler_artikler/2006/Forsvarets-oppdrag-i-nordomradene.html?id=113582

støtte Norge i nordområdene, bød det også på visse utfordringer. Spesielt britiske styrker trente i et slikt omfang at det begynte å nærme seg en permanent tilstedeværelse.⁹⁰ I dag er den allierte treningen i Norge redusert betydelig, selv om det fortsatt er britisk vintertrening på Bardufoss og noe trening ved alliert treningscenter sør og nord. Alliert trening i nordområdene er av spesiell viktighet for Norge, ikke bare som et signal om samhold, men også for at soldatene skal kunne mestre de utfordrende forholdene som nordområdene byr på.⁹¹ Regjeringen har som et ledd i satsningen på nordområdene besluttet å legge ned allierte treningscenter sør og nord og isteden opprette et nytt alliert treningscenter på Porsangermoen i Finmark.⁹² Dette viser hvor viktig regjeringen vurderer betydningen av alliert trening i nordområdene.

Et av måleverktøyene for muligheten for alliert hjelp, har tradisjonelt vært deltakelse av allierte styrker på norske vinterøvelser. Tallenes tale tyder på lavere deltakelse av allierte styrker nå enn tidligere. Dette skyldes den generelle reduksjonen i antall styrker i NATO, landenes deltagelse i internasjonale operasjoner og at interessen for nordområdene har sunket. Det er et signal på reduserte muligheter for alliert hjelp ved en krise. De store vinterøvelsene med opp mot 30 000 soldater, der en stor del av dem var øremerket for innsats i Norge, er historie. Cold Response 2009 samlet 7500 soldater fra 14 nasjoner.⁹³ De største allierte deltagerne var Danmark og Frankrike, men også Finland og Sverige bidro med styrker i betydelig grad. På luftsiden er det spesielt merkbart at deltakelsen er redusert. På 1980 og til begynnelsen av 1990-tallet deltok opp til 40-60 jagerfly. På Cold Response 2009 var det i tillegg til norske jagerfly kun 4-7 svenske JAS Gripen som deltok.⁹⁴ Situasjonen er tilsvarende på sjøsiden.

Det er ikke bare alliert trening og øving som har vært et mål på betydningen av nordområdene. Alliert forhåndslagring av materiell og ammunisjon ble sett på som en forutsetning for en troverdig forsterkning av forsvaret av Nord-Norge. Selv om forhåndslagrene har fått en endret betydning, påpeker fortsatt politiske myndigheter viktigheten og nødvendigheten av forhåndslagring.

*Vi arbeider aktivt for regelmessig alliert trening og øvelser i Norge. Det samme gjelder opprettholdelse av de amerikanske forhåndslagrene, om enn i en mer fleksibel form tilpasset dagens utfordringer.*⁹⁵

□

⁹⁰ Børresen, Jakob, Gullow Gjeseth og Rolf Tamnes: *Norsk forsvarshistorie bind 5*. Eide forlag Bergen 2004, side 98

⁹¹ Norges Offentlige Utredninger NOU 2007:15: *Et styrket Forsvar*.

<http://www.regjeringen.no/pages/2027693/PDFS/NOU200720070015000DDDPDFS.pdf>, side 22

⁹² Skriflig spørsmål fra Elisabeth Aspaker (H) til forsvarsministeren. 2008.10.24

<http://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Sporsmal/Skriftlige-sporsmal-og-svar/Skriftlig-sporsmal/?qid=41566>

⁹³ Kjemperud, Thomas: *Vinterøvelse vel overstått*. Forsvarets hjemmeside

<http://www.mil.no/fof/start/aktuelt/article.jhtml?articleID=176643>

⁹⁴ Sverige deployerte med 7 Gripen til Bodø, men fløy med 4 på øvelsen. De tre andre flyene ble brukt som reserve.

⁹⁵ Eide, Espen Barth: *Utfordringer i norsk forsvarspolitik*. Foredrag på Forsvarets høyskole 2007.08.31

http://www.regjeringen.no/nb/dep/fd/dep/politisk_ledelse/Statssekretar_Espen_Barth_Eide/taler_artikler/2007/Utfordringer-i-norsk-forsvarspolitik-.html?id=481025

For at Norge skal være i stand til å ta i mot alliert hjelp, stiller det også krav til den norske basestrukturen. Dersom forsvarsanlegg og baser legges ned, får det konsekvenser for Forsvarets evne til å motta og støtte militære styrker fra andre land. Dette gjelder både for å trene, øve og operere sammen med norske styrker i forbindelse med kriser eller et væpnet angrep.

Flyplassene Sola, Fleerland og Værnes er lagt ned eller bestemt lagt ned som militære baser. I Midt-Norge og Sør Norge er det kun Ørland, Rygge og til en viss grad Gardermoen som består som militære flyplasser. I Nord-Norge er Bodø, Andøya, Bardufoss og Banak igjen. Generalinspektøren for Luftforsvaret gikk i forkant av Forsvarsstudie 07 ut og sa at han ønsket å redusere antallet til to stasjoner; en i sør og en i nord.⁹⁶ Det ville ikke bare være et signal om redusert tilstedeværelse i nordområdene. Det ville også vært et tydelig signal om evnen til å ta i mot alliert forsterkninger.

Kommandoapparatet var også en svært viktig bærebjelke i alliansegarantien.⁹⁷ Det var under den kalde krigen viktig for Norge at det lå et fellesoperativt NATO-hovedkvarter med norsk sjef på norsk jord.

Dette var viktig både for å binde styrker til nordområdene og for å ha nasjonal innflytelse på hvordan de ble benyttet. NATO har ikke lenger noe operativ kommando-hovedkvarter på norsk jord. Det som er gjenværende, er Joint Warfare Centre på Jåttånuten i Stavanger, som er en del av Allied Transformation Command. Det er et flernasjonalt hovedkvarter, men utøver ikke operativ kommando over styrker.

Dersom Norge skal be om alliert hjelp ved sikkerhetspolitiske kriser, vil disse kunne bli styrt enten fra Brunsum i Nederland, eller fra taktiske hovedkvarter i Northwood eller Ramstein dersom det er rene sjø- eller luftstyrker. Dette vil innebære betydelige utfordringer når det gjelder å koordinere samarbeidet med norske styrker, som vil bli ledet fra FOH på Reitan. Flyttingen av FOH fra Stavanger til Reitan er et ledd i satsningen på nordområdene. Det er uklart hvilket signal flyttingen sender til NATO.

9.2 Artikkel 5

Artikkel 5 har siden opprettelsen av NATO 4. april 1949 vært sikkerhetsgarantien for Norge. Artikkel 5 kommer til anvendelse dersom et av medlemslandene blir utsatt for et væpnet angrep og utløser individuelt og kollektivt selvforsvar. Selv om Norge i alliansen har hatt spesielle restriksjoner på fredstidsstasjonering av atomvåpen og allierte stridskrefter, har det vært liten tvil om gyldigheten av artikkel 5. Er denne antakelsen gyldig også i dag?

NATO har etter hvert fått en rekke nye medlemsland. Siden 1999 har alliansen fått 12 nye medlemsland slik at antallet nå er 28. Forsvarsdepartementet har påpekt at ”en så omfattende utvidelse kunne bidra til å

□

⁹⁶ Rønne, Jahn: *Mange faktorer avgjør fremtiden*. Forsvarets Forum

http://www.fofo.no/Mange+faktorer+avgj%C3%B8r+fremtiden.b7C_wZfYZZ.ips

⁹⁷ Børresen, Jakob, Gullow Gjeseth og Rolf Tamnes: *Norsk forsvarshistorie bind 5*. Eide forlag Bergen 2004, side 145

svekke NATOs troverdighet som forsvarsallianse.”⁹⁸ Det kan hevdes at NATO i dag fremstår mer som en ”out of area”-aktør enn som en forsvarsallianse. Det har også vært sådd tvil om solidariteten i NATO.⁹⁹ Vil artikkel 5 virkelig komme til anvendelse dersom Norge eller et av de nye medlemslandene ble utsatt for et militært press eller angrep fra Russland? Krisen i Georgia er blitt pekt på som en advarsel i denne sammenhengen. Selv om Georgia ikke er en del av NATO, er likevel erfaringene ikke uten betydning for en småstat som Norge. USA og EU viste liten vilje til å komme Georgia til unnsetning i krigen mot Russland, selv om USA var Georgias viktigste allierte og Georgia bidro med betydelige styrker i koalisjonen i Irak.

Selv om norsk deltagelse i internasjonale operasjoner har vært preget av en viss grad av idealisme, har realpolitiske forhold også virket inn. Tanken har vært at dersom Norge deltar i de operasjoner som gjennomføres av NATO og Norges fremste allierte, vil det være større sannsynlighet for å få hjelp dersom man skulle trenge det. Oppdraget i Afghanistan indikerer imidlertid at alliansens solidaritet i noen grad er politisk betinget. Mange av medlemslandene har selvpålagte restriksjoner som påvirker operasjonene. Norge vil av politiske årsaker ikke kjempe i Sør-Afghanistan sammen med blant annet dansker og nederlendere, canadiere og amerikanere. Disse fire landene tar langt større tap i Afghanistan enn det Norge gjør. De tre sistnevnte statene hadde alle øremerket styrker for å komme Norge til unnsetning under den kalde krigen.¹⁰⁰ Dersom solidariteten i NATO praktiseres slik, og Norge selv står i fronten for en slik praksis, kan det også være bekymringsfullt med tanke på det kollektive forsvar. Dersom det oppstår en sikkerhetspolitisk krise, er det ikke sikkert at NATO-landenes vilje til å bistå er like sterk som før.

På samme tid opplever vi interessante endringsprosesser. En rekke NATO-land har den senere tid opplevd det slik at det har oppstått en ubalanse mellom alliansens forpliktelser og engasjement ”in area” og ”out of area”. Det mer selvbevisste Russland under Vladimir Putin har utgjort den viktigste årsaken til denne voksende bekymringen, spesielt blant Russlands nabostater. Spørsmålet er nå satt på dagsorden i NATO. Norge har vært blant pådriverne i bestrebelsene på å styrke garantiens troverdighet. I februar 2008 lanserte Norge sitt såkalte kjernefunksjon- eller nærområdeinitiativ, der budskapet var at NATO måtte styrke sitt fotavtrykk i forsvaret av medlemsstatene. Norge foreslo blant annet å gjeninnføre ordningen med at alliansens fellesoperative hovedkvarter har regionalt ansvar, å styrke forbindelsen mellom allierte og nasjonale hovedkvarter gjennom såkalt ”dobbel-hatting”, å styrke fellesinnsatsen på områder som etterretning, analyse og forsvarsplanlegging, samt å sette NATO-flagg på flernasjonale

□

⁹⁸ Børresen, Jakob, Gullow Gjeseth og Rolf Tamnes: *Norsk forsvarshistorie bind 5*. Eide forlag Bergen 2004, side 130

⁹⁹ Steiro, Øistein: *Sikkerhetspolitikk, forsvarsreform og landmakt*. Den Norske Atlanterhavskomite 2008

¹⁰⁰ Børresen, Jakob, Gullow Gjeseth og Rolf Tamnes: *Norsk forsvarshistorie bind 5*. Eide forlag Bergen 2004

øvelser.¹⁰¹ Forslaget er gjennomgående blitt godt mottatt i NATO. Et annet initiativ for å motvirke uroen for at alliansegarantien skal forvitte, er var den britiske forsvarsministers forslag i februar 2009 om å opprette en Allied Solidarity Force innen rammen av NATOs reaksjonsstyrke (NRF).¹⁰² Britene tenker seg en styrke på 3000 mann, hvor halvparten – en bataljonsstridsgruppe – står i beredskap til enhver tid. Ordningen har en del til felles med ACE Mobil Force ("brannkorpset"), som ble opprettet i 1960–61 og nedlagt ved utgangen av 2002. En slik styrke vil kunne bli et hensiktsmessig instrument i en sikkerhetspolitisk krise, ved at den på kort varsel skal kunne sendes til et fremskutt kriseområde for å markere NATOs solidaritet. Disse forslagene kan ses som uttrykk for en viss pendelsvingning i NATO, men det vil uansett ta lang tid før de eventuelt blir realisert.

9.3 Terskel

Norge er en småstat i tradisjonell forstand, men ikke når det gjelder havområder og naturressurser. Norge har ingen mulighet til å alene stå imot et militært angrep fra en stormakt. Under den kalde krigen var forsvarsplanleggingen bygd på at det norske forsvaret hadde en slik utforming og størrelse at det var i stand til å "holde ut" inntil til alliert hjelp kom til unnsetning.¹⁰³ Selv om invasjonstrusselen ikke lenger er påtrengende, ligger fortsatt denne tankegangen til grunn i norsk forsvarsplanlegging. Dette kan ses som en del av et terskelforsvar, som ble formulert slik av Forsvarspolitisk utvalg i 2007:

Men ved å besitte militære enheter for å hevde suverenitet og etablere en militær terskel, vil ingen rasjonell motpart kunne tvinge sin vilje gjennom overfor norske myndigheter, uten å ty til en maktbruk som vil være helt uakseptabel for verdenssamfunnet og alliansen. Derfor må Norge ha tilstrekkelige og relevante militære styrker.¹⁰⁴

Et eksempel på en slik terskel er den sovjetiske flyulykken på Hopen i 1978. For å markere norsk suverenitet var det avgjørende at sysselmannen og hans folk var først på ulykkesstedet, og at det norske marinefartøyet Heimdal var første militære kapasitet. En sovjetisk krysser utstyrt med helikopter og med 2000 mann om bord og flere fly av typen Badger ble dirigert til området, og militært sett hadde Heimdal ikke noe å stille opp med. I tillegg ble det fra diplomatisk hold antydnet at Sovjetunionen kunne komme til å sette i land soldater for å ta med seg restene av vraket. Likevel var konsekvensene av å bruke makt så store at Sovjetunionen valgte å vise tilbakeholdenhet. Norge klarte derfor selv med beskjedne midler å

□
¹⁰¹ Strøm-Erichsen, Anne-Grete: Tale på Natos 60 års-markering 2009.04.03
http://www.regjeringen.no/nb/dep/fd/dep/forsvarsminister_anne-grete_strom-erichs/taler_artikler/2009/natos-60th-anniversary-summit-in-strasbo.html?id=551919

¹⁰² Blitz, James og Alex Barker: *UK pushes for Nato standing defence force*. Financial Times
<http://www.ft.com/cms/s/0/5432f338-fde8-11dd-932e-000077b07658.html>

¹⁰³ Børresen, Jakob, Gullow Gjeseth og Rolf Tamnes: *Norsk forsvarshistorie bind 5*. Eide forlag Bergen 2004, side 52

¹⁰⁴ Norges Offentlige Utredninger NOU 2007:15: *Et styrket Forsvar*.
<http://www.regjeringen.no/pages/2027693/PDFS/NOU200720070015000DDDPDFS.pdf>, side 11

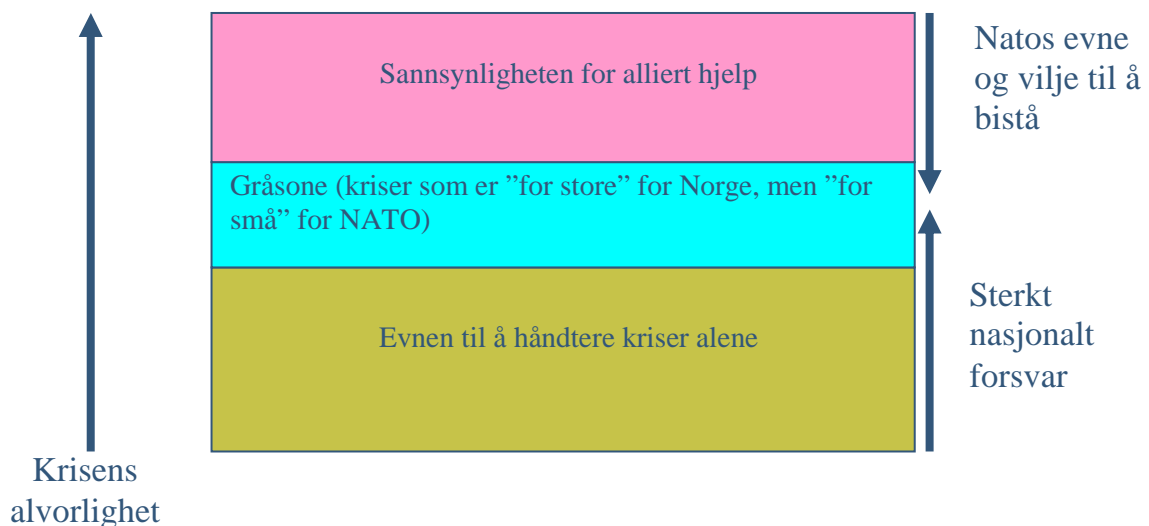
etablere en terskel som var høy nok til å forhindre sovjetisk militære innblanding. Den politiske belastningen ved å bruke militærmakt mot en liten stat var neppe hovedgrunnen, men reaksjonen man kunne vente seg fra NATO-alliansen.

I dag påvirkes terskelen for bruk av makt trolig av de samme mekanismene. Nordområdene er imidlertid ikke lenger på samme måte i fokus, og noen kan så tvil om NATO har evne og vilje til å støtte Norge dersom norske interesser skulle bli truet. I tillegg kan det argumenteres for at det nye og langt mindre norske forsvaret ikke har evne til å etablere en initiell terskel, slik at man kan "holde ut" inntil allierte styrker eventuelt etablerer seg i området. Dersom norske interesser utfordres, kan det dermed også tenkes at manglende evne til å etablere en nasjonal forsvarsterskel vil svekke muligheten for alliert hjelp.¹⁰⁵

Det er et paradoks at politiske myndigheter snakker om at man har tilstrekkelige militære styrker, men uten å ville definere hva dette innebærer. Under den kalde krigen var forsvarsevne definert i blant annet holdetid. I dag kan det se ut som om forsvarsevne er definert mer som en terskel som er høy nok til at verdenssamfunnet og NATO må reagere. Denne terskelen er imidlertid ikke definert, noe som svekker troverdigheten i forsvarsplanleggingen og dens rolle som et avskrekkende virkemiddel.

9.4 To strategier

For Norge vil det være kritisk dersom man havner i en situasjon der krisen er for liten for NATO og for stor for Norge alene. Dette kan illustreres på følgende måte:

Figur 16 Forholdet mellom sannsynligheten for alliert hjelp, et sterkt nasjonalt forsvar og krisens alvorlighet. Modifisert versjon av en modell laget av Kristian Åtland FFI.

□

¹⁰⁵ Spesielt forsvarssjef Sverre Diesen argumenterer for at det nye norske reaksjonsforsvaret vil kunne reagere raskere og mer fleksibelt enn tidligere, i en krisesituasjon.

Norge kan i utgangspunktet benytte seg av to tilnæringsmåter når det gjelder å minske dette rommet. Det kan enten reduseres ved å binde alliansen sterkere til forsvaret av Norge. Det innebærer å legge til rette for alliert hjelp på alle de områdene vi har diskutert tidligere i dette kapitlet. I tillegg kan det antas at det å være en ”lojal” alliert i internasjonale operasjoner også vil ha betydning. Dette innebærer likevel noen grad av usikkerhet, fordi det kan oppstå kriser i nordområdene som NATO ikke ønsker å bli involvert i. Den andre tilnæringsmåten er å etablere et så sterkt nasjonalt forsvar at man er i stand til å reagere med tilstrekkelig kraft i tide. Disse to tilnæringsmåter er ikke motstridende, men kan i stor grad utfylle hverandre.

Begge alternativene er i dag særdeles krevende: Det synes i uoverskuelig fremtid å være urealistisk å anta at NATO eller de større vestlige land er rede til å foreta en slik sterk prioritering av nordområdene. Som småstat har Norge selv begrensede muligheter for å heve terskelen vesentlig sett i lys av at hovedutfordringen vil være stormakten Russland. Økte forsvarsbevilgninger med en slik prioritering kunne likevel gjort en forskjell.

9.5 Alliert støtte i forhold til scenariene

Håndteringen av den russiske tråleren vil trolig være noe norske myndigheter ønsker å løse uten alliert støtte. Det er et anerkjent internasjonalt prinsipp at enhver stat har ansvaret for å ivareta ressursforvaltning på egen territorium og i egne økonomiske soner. Dersom Norge ber om alliert støtte, vil dette være et signal om at Norge ikke er i stand til å håndtere ressursforvaltningen i egne områder. Det vil svekke norsk troverdighet som en egnet forvalter av betydelige ressurser.

NATO vil neppe ha verken vilje eller evne til å involvere seg i en slik krise, men man kan tenke seg at allierte ressurser likevel kan komme til å spille en rolle. Dersom et NATO AWACS-fly patruljerer området, kan det oppfattes som alliert støtte. Det kan være tilstrekkelig at det er et rutinemessig tokt for trening i nordområdene som tilfeldigvis sammenfaller med krisen. Det er imidlertid ikke uvanlig med AWACS-tilstedeværelse, og dette vil derfor også kunne oppfattes som en normalsituasjon. Det er likevel ikke selvsagt at russiske myndigheter vil oppfatte det på den måten.

Dersom støtten er av en mer direkte karakter, kan det avhengig av omstendighetene bidra til eskalering, men også mane til større russisk varsomhet. For å øke evnen F-16 har til tilstedeværelse og dermed også evnen til å bidra til situasjonsoversikt, kan man be om støtte fra tankfly. Slik støtte foregår også rutinemessig, og tankflyene kan ligge på lang avstand fra selve området. Dersom F-16 som patruljerer i scenario 1 får drivstoff fra allierte tankfly, vil det trolig raskt bli oppfattet som en klar eskalering fra norsk side. Den russiske reaksjonen kan da slå begge veier. Det samme er tilfelle dersom allierte marinefartøyer ankommer området. Det vil være eskalerende i seg selv om en norsk fregatt eller MTB griper inn. Dersom allierte fartøyer i tillegg skulle markere seg overfor russiske fartøyer utenfor

norskekysten, ville det kunne føre til en alvorligere situasjon som enten kan tilspisse krisen ytterligere, men også bidra til at partene vil søke etter løsninger.

Vi har tidligere sett at norske militære styrker vil ha en rekke begrensninger og utfordringer knyttet til tilstedeværelse og situasjonsoversikt ved en krise på Svalbard. Dersom man velger å deployere operative kapasiteter til Svalbard, vil ikke bare det gi en signaleffekt, det reduserer også evnen til å gjennomføre operasjoner langs Norskekysten. Det innebærer at Norge kan bli satt under press eller direkte aksjoner mot det norske fastland.

For å holde situasjonsoversikt og være i stand til å operere kampfly i hele regionen kan det være ønskelig med alliert støtte i form av AWACS og tankfly. Det vil også kunne være ønskelig med alliert tilstedeværelse på norsk jord, eller langs norskekysten dersom egne styrker blir deployert til Svalbard. Resonnementet knyttet til eskalering og de-eskalering vil i prinsippet være de samme som i scenario 1

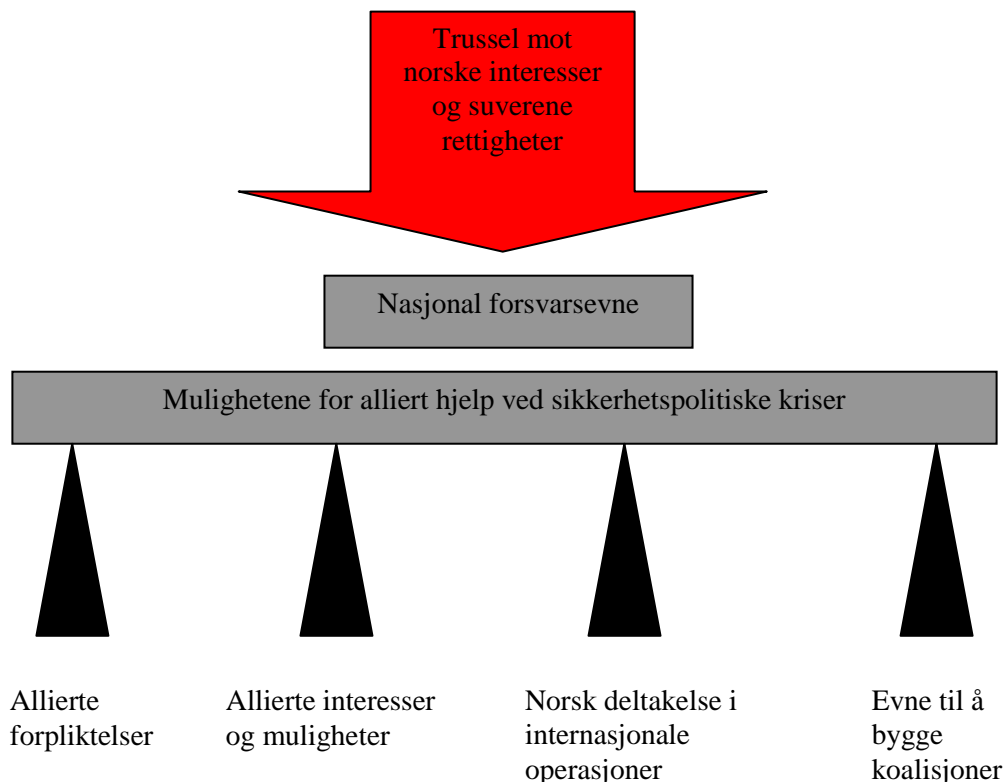
Det er i NATO-land ulike oppfatninger om Norges rettigheter på sokkelen og i havområdene rundt Svalbard. Uenigheten gjelder ikke selve territoriet. Likevel kan scenario 2 bli en gråsone-sak. Det er derfor ikke noen garanti for at alliansen vil støtte opp om et norsk ønske om hjelp. Det kan være nødvendig for Norge å forsøke å bygge en koalisjon av dem som har sammenfallende interesser i nordområdene, dersom hjelp er ønskelig. USA, Canada og Danmark har alle landområder som grenser mot Arktis og vil være mulige partnere.

9.6 Delkonklusjon

Under den kalde krigen var artikkel 5 og løftene om alliert hjelp selve bærebjelken i forsvaret av Norge. Denne bærebjelken bygget på en rekke pilarer. Sentralt sto forhåndslagring av alliert materiell og utstyr, et detaljert planverk for forsterkning og forsvar av Norge og betydelig alliert trening og øving av dedikerte styrker på norsk jord. Evnen til å lede operasjonene i form av et alliert fellesoperativt kommando- og kontroll-hovedkvarter i Norge var i tillegg viktig for at artikkel 5-operasjoner i Norge skulle være troverdige.

Dagens situasjon annerledes. Trusselen er ikke lenger en invasjon av Norge, men i større grad at norske interesser og suverene rettigheter kan komme under press. Den kalde krigens pilarer er borte et stykke på vei, i hvert fall på kort sikt. Norges egen forsvarsevne og muligheten til å bygge en forsvarsterskel har trolig en større selvstendig betydning enn tidligere. Mulighetene for alliert hjelp vil fortsatt være tilstede, men kompliseres av at forberedelsene og tilgang av styrker er beskjedne og av at støttemakter vil gjøre en nøye interessevurdering før de eventuelt engasjerer seg. Det er videre en oppfatning at Norges deltakelse i allierte operasjoner vil ha betydning for muligheten for alliert hjelp. Det kan videre i større grad enn

tidligere være av betydning for Norge å være i stand til å bygge koalisjoner av stater som har sammenfallende interesser i nordområdene for å få hjelp ved sikkerhetspolitiske kriser.

Figur 17 Pilarene som mulighetene for alliert ved sikkerhetspolitiske kriser hviler på.

I scenario 1 vil det trolig ikke være verken ønskelig eller sannsynlig med direkte alliert hjelp. I scenario 2 kan alliert hjelp være av stor betydning, men det vil være svært situasjonsavhengig om alliansen kan eller vil involvere seg. Det er ikke uten videre enkelt å vurdere hvilken betydning NATO kan ha i forbindelse med det to scenariene. Generelt vil Norges NATO-medlemskap trolig bidra til en russisk aktsomhet, men dette synet gjør seg ikke uten videre gjeldende i forbindelse med Svalbardspørsmål, spesielt ikke i vernesonen. Alliert militær tilstedeværelse kan bidra til større russisk varsomhet, men også til eskalering. Under så usikre og uforutsigbare omstendigheter kan kvaliteten på den norske krisehåndteringen – herunder bruken av militære og diplomatiske virkemidler – få stor betydning for krisens utfall.

10 Konklusjon

Jeg har i denne oppgaven tatt for meg mulige sikkerhetspolitiske kriser i nordområdene. Med det som grunnlag har jeg drøftet Forsvarets operative kapasiteters rolle og betydning i form av tilstedeværelse, situasjonsoversikt og signaleffekt. Jeg har også sett på muligheten for og betydningen av alliert hjelp.

Nordområdene rommer betydelige naturressurser. Det er fortsatt uavklarte grenselinjer og i noen grad motstridende interesser når det gjelder ressursforvaltning. Svalbard er et vedvarende håndteringsproblem for Norge, spesielt i forhold til Russland. Med økt aktivitet på øygruppen og fremveksten av et sterkere og mer selvhevdende Russland i nord, kan dette føre til utfordringer i forholdet mellom landene. Jeg har derfor i denne oppgaven valgt å benytte meg av to scenarier som begge har sitt utspring på Svalbard og områdene rundt og som begge kan betegnes som sikkerhetspolitiske kriser for å diskutere mulig bruk av Forsvarets operative kapasiteter.

En sikkerhetspolitisk krise ligger høyt på konfliktspekteret og kjennetegnes blant annet av at sentrale verdier er truet, en følelse av usikkerhet og et behov for å handle raskt. I nordområdene står Norge overfor en stormakt og ønsker ikke at en konflikt skal eskalere, samtidig som man ønsker å ivareta norske interesser. Et sentralt punkt i krisehåndtering blir derfor balansen mellom behovet for å vise fasthet og beslutsomhet på den ene side og faren for at krisen eskaleres på den annen side.

Selv om det norske forsvaret er lite, har det en rekke operative kapasiteter som kan benyttes ved sikkerhetspolitiske kriser i nordområdene. Siden de scenarier jeg har valgt, utspiller seg på i vernesonen og på Svalbard, er det primært Sjøforsvarets og Luftforsvarets operative kapasiteter som diskuteres i oppgaven.

Tilstedeværelse av norske militære kapasiteter i nordområdene er viktig for å ivareta norske interesser og hevde norsk suverenitet. Regjeringen har nordområdene som hovedsatningsområde og uttaler at den ønsker mer militær tilstedeværelse i området. Den offentlige debatten dreier seg i stor grad om den generelle tilstedeværelsen og da i hovedsak lokalisering. Tilfredsstillende basestruktur danner grunnlaget for en mer målrettet tilstedeværelse i form av operative kapasiteters evne til å gjennomføre tokt og operasjoner i området. Imidlertid har den målrettede tilstedeværelsen i nordområdene, blant annet operative seilingsdøgn med Kystvakten og operative flytokt med Orion, vært synkende de senere år.

Tilstedeværelsen bidrar til at militært nærvær oppfattes som en normalsitasjon. Den danner også grunnlaget for å oppdage og gripe tidlig inn i en situasjon som kan lede til en krise. Dette gjør at militær tilstedeværelse i seg selv kan være kriseforebyggende.

Ved normalsituasjoner er det først og fremst Kystvakten og Orion, men også i noen grad F-16, som benyttes i den målrettede tilstedeværelsen i nordområdene. Ved sikkerhetspolitiske kriser kan man i tillegg flytte andre operative kapasiteter fra baser i Sør-Norge for å øke tilstedeværelsen. Dersom krisen utspiller seg på Svalbard, vil man enten måtte flytte operative kapasiteter til øygruppen eller akseptere redusert tilstedeværelse grunnet begrenset rekkevidde på flere av Forsvarets operative kapasiteter.

Ved sikkerhetspolitiske kriser er beslutningstagere avhengige av et oppdatert og korrekt *situasjonsbilde* for å forstå krisen og fatte riktige beslutninger. Forsvarets operative kapasiteter med sine sensorer og kommunikasjonssystemer, kan bidra til situasjonsoversikt på overflaten, i luften og under havflaten. Gjennom plattformer med sensorer kan sanntidsinformasjon sendes til beslutningstagere via et kommunikasjonsnettverk. Det har vært en rivende utvikling på sensorsiden, og utfordringen ligger i stor grad i evnen til å sende informasjon via kommunikasjonsnettverket. Det er også utfordringer forbundet med å analysere den informasjonen som sendes til beslutningstagerne. Antall operative kapasiteter i det norske forsvaret er i tillegg så få at dersom en krise utspiller seg over et større område, vil det måtte foretas en prioritering av bruken av ressursene.

Sikkerhetspolitisk krisehåndtering handler i stor grad om å sende *signaler*. Forsvarets operative kapasiteter kan benyttes til å sende signaler til en motpart, til egen befolkning og til allierte. I normalsituasjoner sender tilstedeværelse av militære kapasiteter et signal om ønsket om å ivareta nasjonale interesser og hevde nasjonal suverenitet. Ved sikkerhetspolitiske kriser kan bruk av militære virkemidler være med å påvirke krisens utvikling. Ved å sende sterke signaler kan man på den ene side eskalere konflikten, på den annen side kan det virke avskrekkende fordi en motpart vil utvise større varsomhet. På samme måte kan det å sende svake signaler være konfliktdepende, men det kan også oppfattes som handlingslammelse og dermed svekke Norges interesser eller suverenitet. Det er samtidig viktig å være klar over at det signalet man ønsker å formidle blir utsatt for en rekke støykilder og kan oppfattes på en annen måte enn det var tenkt. Det vil derfor være en stor fordel om politiske og militære aktører har en felles forståelse av hvilken signaleffekt de ulike militære kapasitetene kan ha ved sikkerhetspolitiske kriser.

For Norge vil det være kritisk om man havner i en situasjon der krisen er for stor å håndtere alene, men der mulighetene for *alliert hjelp* er små. Det er to strategier for å redusere muligheten for at den

situasjonen skal oppstå. Norge kan enten bygge opp et forsvar som i større grad er i stand til å kunne håndtere sikkerhetspolitiske kriser på egen hånd, eller man kan binde allierte i sterkere grad til forsvaret av Norge.

Betydningen av og utsiktene for alliert hjelp er sentralt i norsk krisehåndtering. De pilarene som alliert hjelp bygget på under den kalde krigen, er i hovedsak borte. Det som gjenstår er redusert alliert trening og øving, og en mer fleksibel type forhåndslagring, gevinsten av norsk deltakelse i internasjonale operasjoner og Norges evne og muligheter til å bygge koalisjoner. Når de hovedallierte har redusert sine styrker betydelig og NATO i tillegg i større grad driver ”out of area”-operasjoner, kan det se ut til at mulighetene for alliert hjelp er redusert. Det er imidlertid tatt enkelte nye initiativ i NATO som kan ses på som et uttrykk for en viss pendelsvingning i retning av en oppgradering av ”in area”.

Forsvarssjef Sverre Diesen hevder at det nye norske reaksjonsforsvaret vil kunne reagere raskere og mer fleksibelt enn tidligere i en krisesituasjon. Det kan imidlertid argumenteres for at det nye og langt mindre forsvaret ikke har evne til å etablere en initiell terskel, slik at man kan ”holde ut” inntil allierte styrker eventuelt etablerer seg i området. Dersom norske interesser utfordres, kan det dermed også tenkes at denne manglende norske evne vil svekke muligheten for alliert hjelp.

Selv om det norske forsvaret er lite, har det likevel fortsatt en viktig rolle å spille i nordområdene. Den militære *tilstedeværelsen* i nord, i form av basestruktur og operative kapasiteters evne til målrettet tilstedeværelse, vil kunne påvirke hvordan en eventuell sikkerhetspolitisk krise utvikler seg. En felles forståelse for hvordan man benytter de operative kapasitetene til å bygge *situasjonsoversikt* og sende *signaler* vil også være av betydning for kvaliteten på norsk krisehåndtering i nord.

Vedlegg - Litteratur og kilder

Litteratur

- Berggrav, Jørgen: *Forsvarsperspektiver i nord*. Den norske Atlanterhavskomiteé, sikkerhetspolitisk bibliotek nr. 4 2004
- Boin, Arjen, Paul't Hart, Eric Stern og Bengt Sundelius: *The Politics of Crisis Management*. Cambridge University Press 2005
- Børresen, Jakob, Gullow Gjeseth og Rolf Tamnes: *Norsk forsvarshistorie bind 5*. Eide forlag Bergen 2004
- Forsvarsstaben: *Forsvarets fellesoperative doktrine*. Forsvarsstaben Oslo 2007
- Grytting, Trond: *Nordområdene i fokus*. Norsk Forsvar nr. 1/2008
- Johansen, Iver: *FFI rapport 2006/02664 Scenarioklasser i Forsvarsstudie 2007: En morfologisk analyse av sikkerhetspolitiske utfordringer mot Norge*. Forsvarets forskningsinstitutt Kjeller 2006
- Hennum, Alf Christian og Sigurd Glærum: *FFI rapport 2007/02174 Metode for langtidsplanlegging - støtte til FS-07*. Forsvarets forskningsinstitutt Kjeller 2007
- Indreberg, Tor Håkon: *Den utenrikspolitiske håndtering av Elektronsaken*. Fridtjof Nansen Instituttet Lysaker 2007
- Holst, Johan Jørgen: *Arms Stability in the Cold War*. Forsvarets forskningsinstitutt Kjeller 1965
- Kjølberg, Anders: *Krisehåndtering - igjen aktuelt?* Norsk Militært Tidsskrift nr. 4 2008
- Lange, Even, Helge Pharo og Øivind Østerud: *Vendepunkter i norsk utenrikspolitikk*. Unipub forlag Oslo 2009
- Riste, Olav: *Weserubung: Det perfekte strategiske overfall?* Forsvarsstudier nr. 4. Institutt for forsvarsstudier Oslo 1990
- Solstrand, Ragnvald: *Norsk Krisehåndtering i fred*. Norsk Militært Tidsskrift nr. 5 1987
- Steiro, Øistein: *Sikkerhetspolitikk, forsvarsreform og landmakt*. Den Norske Atlanterhavskomite 2008
- Tamnes, Rolf: *Oljealder 1965-1995*. Universitetsforlaget Oslo 1997
- Øversveen, Jarle: *Luftmakt i nordområdene- en kur for alt?* Masteroppgave Forsvarets Stabsskole 2007

Offentlige dokumenter, utredninger, artikler og taler

Norges Offentlige Utredninger NOU 2007:15: *Et styrket Forsvar.*

<http://www.regjeringen.no/pages/2027693/PDFS/NOU200720070015000DDDPDFS.pdf>

Regjeringens nordområdestrategi 1/12-2006.

<http://www.regjeringen.no/upload/kilde/ud/pla/2006/0006/ddd/pdfv/302927-nstrategi06.pdf>

Soria Moria erklæringen: Plattform for regjeringssamarbeidet mellom Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet 2005-09. 13/10-2005. Regjeringens hjemmeside.

<http://www.regjeringen.no/upload/kilde/ud/pla/2006/0006/ddd/pdfv/302927-nstrategi06.pdf>

St.prp.nr. 1 (2008-2009): *Statsbudsjettet 2009.*

http://www.statsbudsjettet.dep.no/upload/Statsbudsjett_2009/dokumenter/pdf/gulbok.pdf

St.prp.nr. 48 (2007-2008): *Et forsvar til vern om Norges sikkerhet, interesser og verdier.*

<http://www.regjeringen.no/pages/2061722/PDFS/STP200720080048000DDDPDFS.pdf>

St.meld.nr. 22 (2008-2009): *Svalbard.*

<http://www.regjeringen.no/pages/2175676/PDFS/STM200820090022000DDDPDFS.pdf>

Bentzrød, Sveinung Berg: *Bare rester igjen av Norges luftvern.* Aftenposten

<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article3030281.ece>

Sist oppdatert 2009.04.17.

Bentzrød, Sveinung Berg: *Marinejegere fløyet ut.* Aftenposten

<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article1137707.ece>

Sist oppdatert 2005.10.18.

Blitz, James og Alex Barker: *UK pushes for Nato standing defence force.* Financial Times

<http://www.ft.com/cms/s/0/5432f338-fde8-11dd-932e-000077b07658.html>

Sist oppdatert 2009.02.18.

Diesen, Sverre: *Moderniseringen av Forsvaret – status og utfordringer.* Foredrag i Oslo

Militære Samfund 2005.11.28 http://www.oslomilsamfund.no/oms_arkiv/2005/2005-11-28-FSJ.html

Diesen, Sverre: *Status og utfordringer i Forsvaret.* Foredrag i Oslo Militære Samfund 2007.

11.27 http://www.oslomilsamfund.no/oms_arkiv/2007/2007-11-26%20Forsvarssjefen.html

Eide, Espen Barth: *Forsvarets oppdrag i nordområdene.* Foredrag på Nordområdekonferansen i Bodø 2006.03.29

http://www.regjeringen.no/nb/dep/fd/dep/politisk_ledelse/Statssekretar_Espen_Barth_Eide/taler_artikler/2006/Forsvarets-oppdrag-i-nordomradene.html?id=113582

Eide, Espen Barth: *Sikkerhets og forsvarspolitik i nordområdene.* Foredrag for

Landsdelsutvalget for Nord-Norge og Nord-Trøndelag i Hammerfest 2006.05.31

http://www.regjeringen.no/nb/dep/fd/dep/politisk_ledelse/Statssekretar_Espen_Barth_Eide/taler_artikler/2006/Sikkerhets-og-forsvarspolitik-i-nordomradene_.html?id=1677

Eide, Espen Barth: *Utfordringer i norsk forsvarspolitik*. Foredrag på Forsvarets høyskole 2007.08.31

http://www.regjeringen.no/nb/dep/fd/dep/politisk_ledelse/Statssekretar_Espen_Barth_Eide/taler_artikler/2007/Utfordringer-i-norsk-forsvarspolitik-.html?id=481025

Geopolitics in the High North. Multiple Actors, Norwegian Interests: *Program outline*.

http://www.geopoliticsnorth.org/pdf/Geopolitics_main_doc.pdf

Ghosh, Arun: *Anskaffelse av kampfly SV* nettside

<http://arkiv.sv.no/partiet/regjering/nyheter/dbaFile188608.html>

Sist oppdatert 2008.11.20.

Initiativ. Forsvarets hjemmeside

<http://www.mil.no/pubs/fnett/forsvarsnett/prosjekter/noble/start/initiativ/>

International Energy Agency: *Key World Energy Statistics 2008*.

http://www.iea.org/textbase/nppdf/free/2008/key_stats_2008.pdf

Kjemperud, Thomas: *Vinterøvelse vel overstått*. Forsvarets hjemmeside

<http://www.mil.no/fof/start/aktuelt/article.jhtml?articleID=176643>

Sist oppdatert 2009.04.01

Kystvaktens oppgaver. Forsvarets hjemmeside

<http://www.mil.no/sjo/kv/start/fartoyene/article.jhtml?articleID=139247>

Kystvaktåret 2007 en oppsummering og vurdering. Forsvarets hjemmeside

<http://www.mil.no/sjo/kv/start/nyheter/article.jhtml?articleID=149686>

Nodeland, Stein: *Luftforsvarets status og utfordringer*. Foredrag i Oslo Militære Samfund 2007.01.29

http://www.oslomilsamfund.no/oms_arkiv/2007/2007-01-29%20GIL.html

Petroleumsverksemda – Noregs største næring. Fakta 2009 - norsk petroleumsverksemd

<http://www.npd.no/NR/rdonlyres/59B46A72-F301-46EE-9AA2-060050718426/18754/Kap1norsk.pdf>

Reksten, Jan: *Operativt behov for Sjøstridskrefter*. Foredrag på sjømaktseminar nr. 11 2008. 08.29

http://www.sms1835.no/cms/index.php?option=com_remository&Itemid=52&func=fileinfo&id=228

Riksrevisjonen undersøkelse av omstillingen av Forsvarssektoren.

http://www.riksrevisjonen.no/NR/rdonlyres/7F6E5811-36E9-46A8-8208-E55C8F67521A/0/Dok_3_6_2008_2009.pdf

Rønne, Jahn: *Mange faktorer avgjør femtiden*. Forsvarets Forum

http://www.fofo.no/Mange+faktorer+avgj%C3%B8r+fremtiden.b7C_wZfYZZ.ips

Sist oppdatert 2006.11.21.

Sikkerhetspolitikk. Utenriksdepartementets side om sikkerhetspolitikk

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/tema/Sikkerhetspolitikk/Sikkerhetspolitikk.html?id=86753>

Skram, Arild-Inge: *Kystvaktens oppgaver.* Foredrag på Sjømaktseminar nr. 11 2008.08.29

http://www.sms1835.no/cms/index.php?option=com_remository&Itemid=52&func=fileinfo&id=229

Skriftlig spørsmål fra Elisabeth Aspaker (H) til forsvarsministeren. 2008.10.24

<http://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Sporsmal/Skriftlige-sporsmal-og-svar/Skriftlig-sporsmal/?qid=41566>

Spesialoperasjoner. Forsvarets hjemmeside

http://www.mil.no/haren/hjk/start/Fakta_FSK/Spesops_fsk/

Stoltenberg, Jens og Anne-Grethe Strøm-Erichsen: *Bergen – en forsvarsby for fremtiden.*

Kronikk i Bergens tidende, 2008.06.20

http://www.regjeringen.no/nb/dep/fd/dep/forsvarsminister_anne-grete_strom-erichs/taler_artikler/2008/bergen--en-forsvarsby-for-fremtiden.html?id=518340

Strøm-Erichsen, Anne-Grete: *Aktuell norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk.* Foredrag på årsmøte til Folk og Forsvar 2007.02.22

http://www.regjeringen.no/nb/dep/fd/dep/forsvarsminister_anne-grete_strom-erichs/taler_artikler/2007/Aktuell-norsk-forsvars--og-sikkerhetspol.html?id=454690

Strøm-Erichsen, Anne-Grete: Tale på NATOs 60 års-markering 2009.04.03

http://www.regjeringen.no/nb/dep/fd/dep/forsvarsminister_anne-grete_strom-erichs/taler_artikler/2009/natos-60th-anniversary-summit-in-strasbo.html?id=551919

Strøm Erichsen, Anne-Grete: *Trusler og utfordringer, sikkerhet og forsvar.* Foredrag Oslo

Militære Samfund 2008.01.07 http://www.oslomilsamfund.no/oms_arkiv/2008/2008-01-07_FMIN.html

Ubåtvåpenet. Forsvarets hjemmeside <http://www.mil.no/sjo/keskdr/undervann/start/>

Ørnhøi, Stein: *Sikkerhetstrusler og sikkerhetspolitiske utfordringer – Norge i det internasjonale samfunn.* Artikkel på Utenriksdepartementets side.

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/kampanjer/refleks/innspill/sikkerhet/oernhoei.html?id=493248>